

Ons Heem

Tijdschrift over lokaal erfgoed
in Vlaanderen

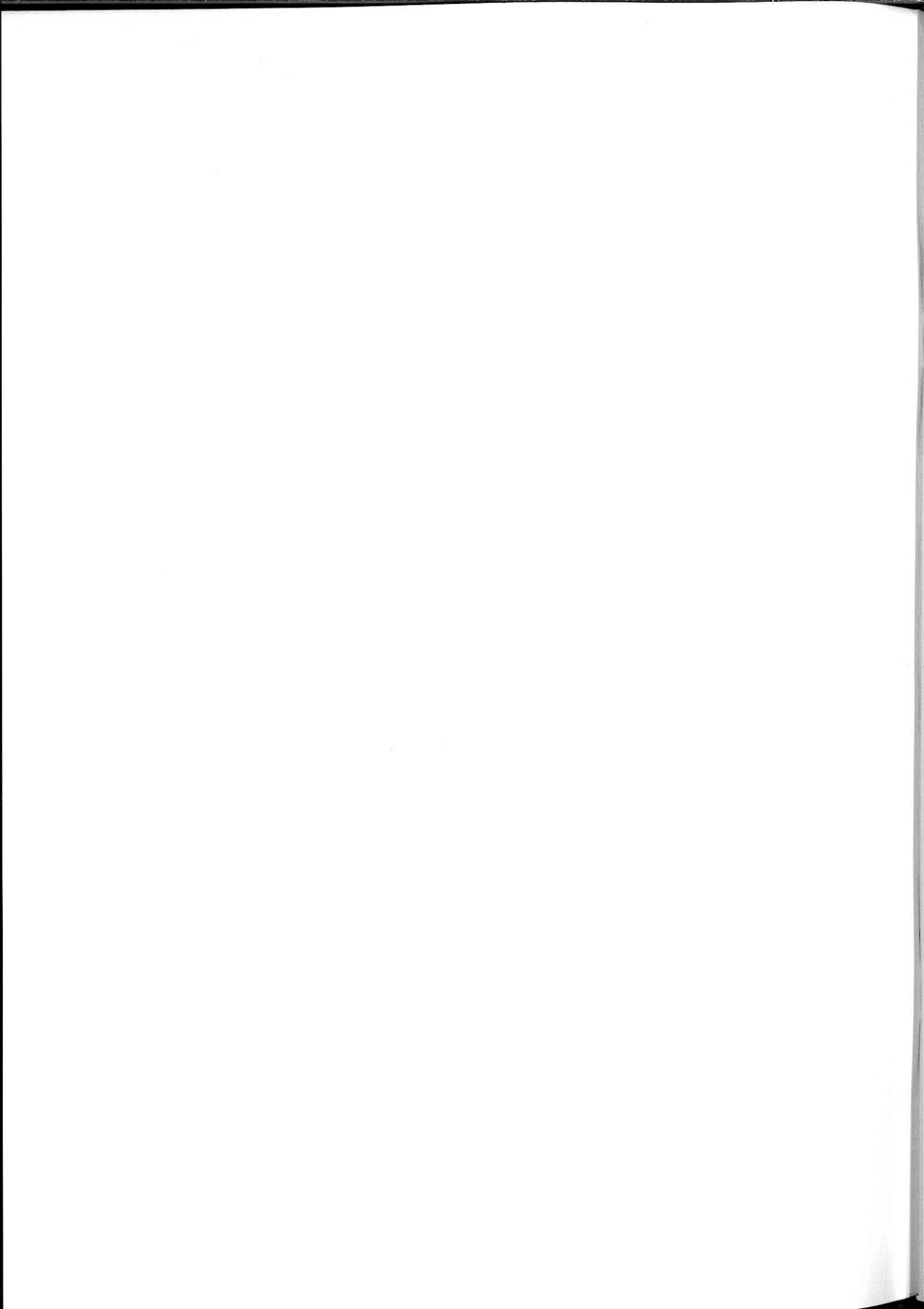
THEMANUMMER
MIJN
WATERWEG

Huis De Zalm
Zoutwerf 5
2800 Mechelen

Driemaandelijks tijdschrift

Afgiftekantoor: 2800 - Mechelen Mail
P 309404

Ons Heem

Tijdschrift over lokaal erfgoed in Vlaanderen

Themanummer:

Mijn Waterweg: verleden, heden en toekomst van een waterloop in de buurt.

Driemaandelijks tijdschrift van Heemkunde Vlaanderen vzw,
Huis De Zalm, Zoutwerf 5, 2800 Mechelen
jaargang 61, nummer 2
april-mei-juni 2008

ISSN 1370-6489

Afgiftekantoor: 2800 - Mechelen Mail
P 309404

Redactieraad:

Jan De Cock	Dominique Vanpée
Jan De Meester	Romain John van de Maele
Julien De Vuyst	Karel van den Bossche
Fons Dierickx	Luc Van Driessche
Ferdi Geerts	Luc Van Eeckhoudt
Rudy Janssens	Eva Van Hoye
Jean-Marie Lermyte	Harry Vermeir
Didier Stragier	Reinoud Vermoesen
Henri Vannoppen	

Inhoudstafel

Een toekomst voor onze waterlopen...	3
West-Vlaanderen	
De Ieperlee: hoe de Ieperse rivier in kanaal, beek én riool veranderde	4
De Assebroekse Meersen	7
Heerlijke Heulebeek	11
De Devebeek: onbekend maakt onbemind?	14
De Oude Mandel: fossiele bedding van de Leie	17
Oost-Vlaanderen	
De Poekebeek: verleden, heden en toekomst	20
Verleden, heden en toekomst van de Maarkebeek	24
Mijn waterweg: de Terkleppebeek	27
Een groene coupe voor de Gentse Coupure	30
De valleibeken van Sombeke: de Onderbeek, de Slingerbeek en de Potaardebeek	34
Belselebeek van bron tot monding	37
Vlaams-Brabant:	
Water in al zijn aspecten te Groot-Zemst	40
De historische en ecologische rijkdom van de vallei van de Voer	43
De Dijle: een meanderende geschiedenis.	46
De Dijle door Leuven, vergeten kracht of drijfkracht?	49
De Laak in historisch perspectief: spiegel voor de toekomst	52
Tussen Sas- en Zichemsepoort: de Demer door Diest	55
Antwerpen	
Van Watersnelwegen tot Trage Waterwegen	59
Schijnvallei, een bewogen geschiedenis: het Groot Schijn & de Herentalse Vaart	63
Grote Laak te Laakdal, een dode beek in een nog levende vorm	67
Limburg	
Het rijke verleden van de boven- en middenloop van de Abeek	70
Waterrijke gebieden in Vlaanderen: natuur op cultuurhistorische basis	73
Betere waterkwaliteit dankzij Aquafin	83
Zuivere beken, lekker drinkwater	84

Met dank aan de lokale heemkundige kringen en natuur- en milieuverenigingen voor hun vrijwillige inzet en samenwerking bij de realisatie van dit themanummer en de campagne "Mijn Waterweg. Verleden, heden en toekomst van een waterloop in mijn buurt". Dit project werd uitgevoerd van 1 oktober 2006 tot 31 maart 2008 door Bond Beter Leefmilieu, in samenwerking met Heemkunde Vlaanderen vzw, met de steun van de Vlaamse Overheid en de financiële steun van Aquafin en de Vlaamse Maatschappij voor Watervoorziening.

Een toekomst voor onze waterlopen...

Water, bron van leven. Het zuiverende water. De bedenkers van reclamecampagnes voor flessenwater laten geen kans voorbij gaan om het belang van water voor de gezondheid onder de aandacht te brengen. Ook voor leefbaarheid en de aantrekkingskracht van onze dorpen, steden en natuurgebieden is zuiver water cruciaal. Maar wat is het verhaal van onze waterlopen? Hoe zagen ze er vroeger uit? Wat is er in de loop van de jaren mee gebeurd?

Bond Beter Leefmilieu en Heemkunde Vlaanderen vzw willen de geschiedenis van de Vlaamse waterlopen terug tot leven wekken. Het historisch belang van rivieren en beken kan moeilijk overschat worden. Heel wat steden en dorpen zijn ontstaan aan waterlopen. Rivieren en beken hebben eeuwenlang voor onze welvaart gezorgd. Waterlopen bepalen voor een groot deel het karakter van de Vlaamse landschappen.

In dit themanummer van Ons Heem, tijdschrift over lokaal erfgoed in Vlaanderen, leest u alles over de geschiedenis van onze beken en rivieren. De lokale verenigingen van Bond Beter Leefmilieu en Heemkunde Vlaanderen vzw hebben met steun van de Vlaamse Overheid hiertoe de krachten gebundeld. Oude foto's, prentkaarten, teksten, schilderijen, zelfs films werden opgesnord om de geschiedenis van de beek te reconstrueren.

Maar niet enkel het verleden interesseert ons. We hebben de beelden vergeleken met de huidige toestand van de beken en rivieren. Het resultaat hiervan is niet altijd even positief. Bekken en rivieren werden al te vaak ingesloten door bebouwing of landbouw. Vissen kunnen er niet meer in overleven. Een frisse duik nemen, zoals vaak te zien op oude foto's, is al helemaal uitgesloten.

In vele gevallen vinden we een waterloop terug die is overwelfd, ingedijkt of rechtgetrokken. Grote delen van de oevers zijn ontoegankelijk gemaakt. Oude monumenten, verbonden met de geschiedenis van het water, staan er verloederd bij. In sommige gevallen is de volledige waterloop zelfs onder de grond gestopt. De mooie, levende beken en rivieren van weleer lijken wel verdwenen te zijn.

Gelukkig is er hoop op verbetering. Langzaam maar zeker gaat de waterkwaliteit weer vooruit. Onze waterlopen krijgen meer ruimte - zelfs tot midden in de stad. Aalscholvers, reigers en andere viseters zijn het levende en zichtbare bewijs dat er opnieuw vis in onze waterlopen leeft. Water wordt opnieuw een bron van leven. Het decreet integraal waterbeheer betekende een ware trendbreuk en zal de komende jaren zorgen voor een vernieuwend en geïntegreerd waterbeleid.

Oevers van rivieren, beken en kanalen zijn plekken waar mensen tot rust kunnen komen, weg van de dagelijkse drukte, mijmerend over verleden en toekomst. We dienen onze waterlopen de ruimte te geven die ze verdienen, met aandacht voor ons historisch en landschappelijk erfgoed.

Ontdek met ons het verleden, heden en toekomst van de waterloop. Reis met dit tijdschrift ter hand naar de verschillende waterlopen en zoek de sporen van ons rijk watterverleden. We leren de waterloop opnieuw kennen zodat we hem ook kunnen beminnen. Laat u inspireren door onze projecten en werk met ons mee aan een integraal waterbeleid. Want waar water is, is leven...

Hans Bruyninckx
Voorzitter Bond Beter Leefmilieu

Fons Dierickx
Voorzitter Heemkunde Vlaanderen vzw

De Ieperlee: hoe de Ieperse rivier in kanaal, beek én riool veranderde

Lieven Stubbe,
van vzw de Bron,
Natuurpunt Westland
en West-Vlaamse gidsenkring

Tijdens de hoogtij van de middeleeuwen betekende een bevaarbare waterweg een troef voor de explosieve groei en bloei van de steden. Van de 11de tot de 14de eeuw hoorde Ieper, samen met Gent en Brugge, tot het kransje van Vlaamse topsteden. De Ieperlee, vandaag een bescheiden beek, was toen een bevaarbare waterloop waarlangs de Ieperlingen hun wereldvermaarde lakenstoffen verhandelden. Laken werd geweven uit fijne Britse wol, die over zee via de IJzer en de Ieperlee werd ingevoerd, en via dezelfde weg overal in het middeleeuwse Europa, van Italië tot Rusland, verkocht werd.

“Iper” wordt “Ieperlee”

Oorspronkelijk vloeide het natuurlijke riviertje de ‘Iper’ (sommige auteurs vermelden ook ‘Ypere’) naar het toen zeer uitgestrekte estuarium van de IJzer. Zijn bronbeken ontspringen op de Ieperboog, de hoogtekam ten zuiden van Ieper (van Zillebeke tot Wijtschate) en op de noordoostelijke flank van de Kimmelberg. Ten zuiden van de stadsrand komen alle beken samen in een valleitje, de huidige Verdronken Weide, en vormen er de rivier die de stad Ieper dwarst, van zuid naar noord.

De Iper was enkel geschikt voor ‘schuten’ (kleine bootjes). Daarom werd de rivier reeds vanaf de 11de eeuw vergraven en aangepast. Zo ontstond de ‘Yperleet’, ‘leet’ betekent ‘geleid’ of gekanaliseerd. Rond 1040 werd de waterloop even voor Diksmuide verbonden met de middenloop van de IJzer, waardoor de oorspronkelijke zelfstandige benedenloop verloren ging. Ook de natuurlijke IJzer werd halfweg de 12^e eeuw tussen dijken gevat.

Omwille van zijn wispelturige bevaarbaarheid werd naast de Yperleet een nieuw kanaal gegraven: de ‘Zylinc’. Dat gebeurde in twee fasen. Gravin Margaretha van Constantinopel gaf in 1251 Ieper de toestemming om tussen Boezinge en de IJzer, evenwijdig aan de natuurlijke waterweg, een nieuw kanaal te graven. In 1311 werd ook het reeds gekanaliseerde gedeelte (de Yperleet) tussen Ieper en Boezinge heraangelegd.

Het bevaarbaar houden van de Yperleet, de ‘Zylinc’ en de IJzer kostte de stad Ieper fortuinen. Het belang van de

Open en bevaarbare Ieperleet in de stad. Het fragment toont het zuidelijke stadsdeel van Ieper rond 1500. De open en bevaarbare Ieperleet komt de stad binnen via de Rijselpoort. Originele hout-sneede. Thévelin–Destrée, 1564. Verz. Stedelijk Museum Ieper.

waterweg blijkt uit 16de eeuwse landkaarten: de volledige waterverbinding tussen Ieper, Diksmuide, Nieuwpoort, Oostende, Brugge en de vroegere Zwingel werd er als 'Yperleet' aangeduid.

Later evolueerde die waterweg tot een stelsel van vier geïncanaliseerde waterlopen: het kanaal Ieper-IJzer, de IJzer zelf, Nieuwpoort-Plassendale en Oostende-Brugge. De huidige naam 'Ieperlee' duidt nu enkel het beekje aan dat vanaf Ieper tot de Drie Grachten in het kanaal Ieper-IJzer vloeit.

Om de bevaarbaarheid op de Yperleet te verzekeren, werden er halweg de 13de eeuw zogenaamde 'overdrachten' gebouwd. Een overdracht is een dam, dwars op de waterloop. Die moest het waterniveau voldoende hoog houden om de 'schuten' genoeg diepgang te garanderen, ook tijdens droogteperiodes. Op de Yperleet/Zylinc waren er vier overdrachten gebouwd, zodat er vijf gescheiden kanaalpanden ontstonden tussen Ieper en de IJzer. De bootjes werden met windassen via houten, glad gemaakte hellingen over de dam gesleept. Die windassen werden voortbewogen door mankracht of paarden. Pas in 1643 werden de vier overdrachten vervangen door het toen revolutionaire sluzensysteem.

Het einde van de bevaarbare Yperleet

Tegen het eind van de 14de eeuw doofde de glorie van de stad Ieper uit. Het onderhoud van de Yperleet verslapte. Halweg de 16de eeuw stond de waterweg gekend als een stinkende riool, die verantwoordelijk werd geacht voor de vreselijke pestepidemieën. In de stad zelf werd de waterloop langzaam maar zeker overwelfd. Die overwelfing

werd pas voltooid eind 19de eeuw.

Zo veranderde de belangrijke Ieperse transportweg tot een overwelfde riool, een functie die tot op vandaag in stand blijft. Gelukkig vloeit het rioolwater nu niet meer gewoon door naar de IJzer. Het wordt aan de noordelijke stadsrand opgevangen in een moerbuis en geleid naar het zuiveringsstation van Aquafin, halweg tussen Ieper en Boezinge. Het gezuiverde water vloeit terug naar de Ieperleebeek.

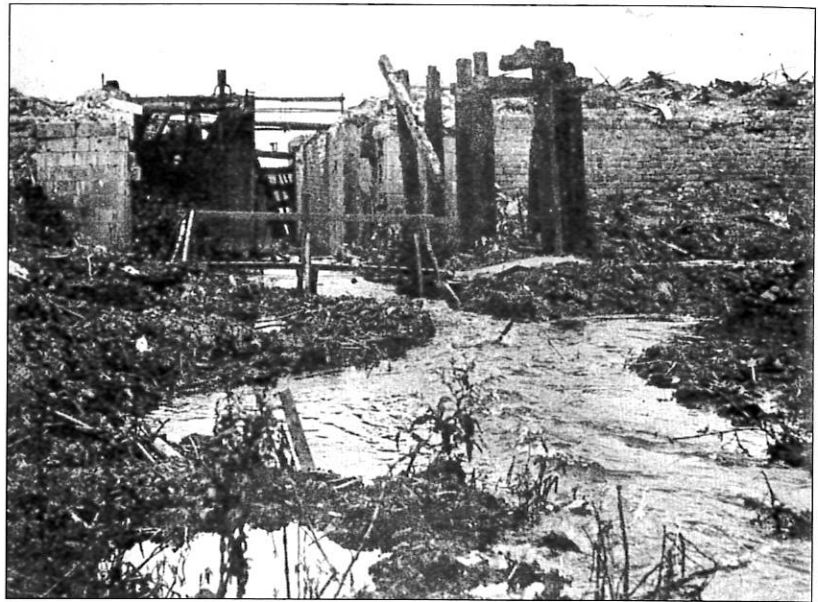
Het kanaal Ieper-IJzer

Halweg de 17de eeuw, tussen 1637 en 1642, werd de Yperleet uiteindelijk vervangen door een nieuwe, bredere waterweg: het kanaal Ieper-IJzer. Dat gebeurde onder Spaanse voogdij. De vier overdrachten verdwenen. Halweg het kanaal bouwde ingenieur Bartelomeus de Buck in 1643 één enorme schutsluis, 'het Sas van Boezinge'. Het Sas was voor die 17de eeuw een bouwkundig meesterwerk: 53 op 7,5 meter groot, met een bijzonder groot verval van 6,8 meter. Zo kregen 'grote' schepen (toen tot 50 ton) toegang tot de haven van Ieper. In de 19de eeuw werd het kanaal Ieper-IJzer druk bevaren. In 1842 bijvoorbeeld werden in Boezinge 2.043 schepen versast. Tijdens de godsdienstoorlogen (eind 15de eeuw/begin 16de eeuw) werden aarden versterkingen opgeworpen langs de westelijke oever van de Yperleet. In de 16de eeuw bouwden de Spanjaarden het Fort Sint-Niklaas tegenover een overdracht waar later het Sas gebouwd werd. Dit fort werd rond 1700 door de beroemde Franse vestingbouwer Vauban verbouwd. Later werden de forten ontmanteld; in het plaatselijke reliëf ten oosten van het Sas kan je nog duidelijk de vorm van het Sint-Niklaasfort herkennen.

De overwelfde Ieperlee in Ieper. De oorspronkelijke rivier is de hoofdriool van de stad geworden. Verz. Lieven Stubbe.

Het Sas van Boezinge werd rond 1643 gebouwd op het toen ook nieuwe kanaal Ieper-IJzer, de vervanger van de sterk gedegradeerde Ieperlee. Het Sas was voor die tijd een gigantisch waterkunstwerk. Het werd echter vernietigd tijdens de Eerste Wereldoorlog, en na de oorlog vervangen door twee nieuwe sluiszen. Verz. Lieven Stubbe.

Frontkanaal

De Eerste Wereldoorlog vernietigde de hele streek tussen Ieper, Diksmuide en Nieuwpoort. Tijdens die oorlog vormde het kanaal een belangrijke frontlinie. Na de beruchte gasaanval (22 april 1915) bereikten de Duitsers het kanaal in Boezinge. Halfweg mei 1915 lagen de frontlijnen van de spoorwegbrug in Boezinge (gebouwd in 1873 voor de spoorlijn Ieper-Torhout) tot aan Fort Knokke elk op een oever: Duitsers rechts, geallieerden links. In de hoge kanaalberm op de linkeroever werden tussen Boezinge en Ieper vele schuilplaatsen gebouwd. De meest bekende zijn de bunkers van de site John McCrae. Omdat het kanaal toen nauwelijks vers water kreeg, liep de bovenloop leeg. Vanaf het Sas werd er water opgestuwd vanuit de overstromde IJzervlakte.

Na de oorlog werd het kanaal hersteld en aangepast voor boten tot 300 ton. Er was pas opnieuw scheepvaart in 1933. Als alternatief voor het beroemde Sas van Boezinge werden er twee sluiszen gebouwd, op de oude plaats

en een nieuwe even ten zuiden van de spoorwegbrug (nu fietsbrug) in Boezinge-dorp. Elke sluis kent een verval van 3,5 meter. Daardoor wordt het kanaal nu opgedeeld in drie panden: de Hoge Vaart (vanaf Ieper), de Middenvaart en de Lage Vaart.

De betekenis van de commerciële binnenscheepvaart zakte in de jaren zestig pijlsnel in elkaar. Begin de jaren tachtig werden de allerlaatste binnenschepen uit de beroepsvaart in Boezinge versast. De kaai van Ieper ligt er nu rustig bij, op enkele plezierboten en sportieve roeiboortjes na.

De Ieperlee vloeit intussen als een zelfstandig beekje, min of meer evenwijdig langs de linkeroever van het kanaal. Het speelt een belangrijke rol voor de waterhuishouding tussen Ieper en de IJzer. Nabij de Drie Grachten mondt de Ieperlee uit in het kanaal Ieper-IJzer. Nu wordt een groot deel van de gekanaliseerde beek tussen Ieper en Boezinge omgevormd tot een meanderende, seminatuurlijke beek. Deze opwaardering dient als compensatie voor de zeer harde, gebetonneerde inrichting van de beek in een nieuwe Ieperse randwijk.

Lieven Stubbe
Meenseweg 446
8902 Ieper

Het huidige Sas van Boezinge op het kanaal Ieper-IJzer. Verz. Lieven Stubbe.

De Assebroekse Meersen

**Pauwel Bogaert,
Regionaal Landschap Houtland
Roland Dufourt,
Arsbroek - Kring Hervé Stalpaert,
met dank aan W. Decraemer,
dijkgraaf polder van St-Trudoledede
en het Agentschap voor Natuur en Bos West-Vlaanderen**

De Assebroekse Meersen liggen ten zuiden van de dorpskern van Ver-Assebroek, een gehucht van de Brugse deelgemeente Assebroek. Het is een complex van laaggelegen natte weiden en hooilanden. Ze behoren tot het als landschap beschermde Meersengebied (420 ha), dat zich uitstrekt in het grensgebied van de gemeenten Assebroek (Brugge), Oedelem (Beernem) en Oostkamp. Naast de Assebroekse Meersen behoren ook de Chartreuzemeersen, de Gemene Weide, de Steenbrugse Bosjes en het landgoed 'Bergskens' tot het beschermde gebied.

Grote delen van het meersengebied maakten in de middeleeuwen deel uit van het leengoed Assebroek. De naam Assebroek stamt af van Orsbroek, wat zoveel als paardenmoeras betekent. 'Ors' is afkomstig van het Engelse 'horse', wat verwijst naar het houden van paarden door de machtige leenheren in de middeleeuwen. De naam 'broek' duidt op de moerassige aard van het gebied.

Moeraskalk

De Assebroekse Meersen bestaan uit een aantal komvormige depressies omgeven door zandruggen. Voor de komst van de mens waren het grote, behoorlijk diepe zoetwaterplassen. Ze werden enkel gevoed door kwelwater. Er was geen natuurlijke afwatering.

In deze diepe, heldere plassen groeiden aanvankelijk enkel kranswieren. Deze ondergedoken waterplanten zijn gespecialiseerd om te groeien in voedselarm water en

halen bij hun ademhaling koolstof uit het water in plaats van uit de lucht. Hierbij slaat calcium neer op de bladeren. Op termijn ontstaat zo een laagje kalk op de bodem. In de Assebroekse Meersen heeft deze laag moeraskalk een dikte tussen twintig en veertig centimeter. Dit proces heeft ongetwijfeld duizenden jaren in beslag genomen.

Door tijdelijk lagere waterstanden konden moerasplanten zich vestigen en slaagden zij er in de dominantie van de kranswieren te verbreken. Deze opgaande planten halen hun koolstof rechtstreeks uit de lucht. Eenmaal gevestigd ging het relatief snel, de plas groeide dicht en er ontstond een veenmoeras. Door eeuwenlange opeenstapeling van onverteerde dode plantenresten kwam er bovenop de moeraskalk een ongeveer veertig cm dikke veenlaag te liggen. Zo ontstond er een bijzondere gelaagdheid van zuur veen op basische moeraskalk.

Tijdelijke overstromingen in de Assebroekse Meersen herinneren aan de vroegere zoetwaterplassen. Foto P. Keirsebilck.

Dergelijke komvormige vochtige gebieden kan men hier en daar in Vlaanderen nog terugvinden. Ze worden in Oost- en West-Vlaanderen vaak met de benaming 'gaver' aangeduid.

Mysterieuze cirkels

In het noordelijk deel van de Assebroekse Meersen verraden drie concentrische cirkels in het landschap een opmerkelijk relict uit een ver verleden.

Omtrent de ouderdom en de functie van deze - vooral vanuit de lucht - opvallende structuur tast men nog steeds in het duister. Vermoed wordt dat het gaat om een soort cultusmonument uit het late neolithicum. Volgens andere bronnen daarentegen dient er een verband gezocht te worden met het nabijgelegen Leenhof van Assebroek, waarbij men eerder denkt aan een zogenaamde 'ringwal-site'.

Concentrische cirkels en grachtenstelsel in de Assebroekse Meersen. © Jacques Semey. Verz. Vakgroep Archeologie – Ugent.

Het historische waterbeheer

Door de Assebroekse Meersen lopen twee waterlopen: het Sint-Trudoledeke en de Hoofdsloot. Beide waterlopen maken deel uit van de Polder van het Sint-Trudoledeke, die instaat voor het waterbeheer van een 4.460 ha groot gebied.

Het Sint-Trudoledeke vormt de samenloop van verschillende beken in zijn bovenloop, namelijk de Bergbeek en de Dorpsbeek. De van oorsprong natuurlijke waterloop werd reeds in de middeleeuwen vergraven voor de bevloeiing van de Brugse haven.

In het voorjaar werden de meersen als opvangbekken gebruikt voor het water van de stroomopwaarts gelegen hogere kouters. De meersen kwamen blank te staan en werden pas later afgewaterd. Allerlei afwateringsgrachten en ook windgemalen hielpen hierbij. Op de percelen zelf werden over de hele lengte parallelle, ondiepe greppels gegraven, de zogenaamde laantjes (zie luchtfoto). Zij zorgden voor een snellere ontwatering in het voorjaar en een snelle piekafvoer bij hevige zomerse neerslag. Bovendien voorkwamen zij dat zich een zure, voedselarme regenwaterlens boven op het mineralenrijkere bodemwater vormde.

Hoewel de meersen heel nat waren, bleek het gebied 's zomers gauw te droog voor een optimale grasgroei. Door het plaatsen van een stuw op het Sint-Trudoledeke kon het water uit de bovenlopen in het gebied worden gehouden. Deze passieve vorm van bevoeiing waarborgde een voldoende hoog grondwaterpeil tijdens de zomer. Hierdoor kwam het fosfaat uit de onderliggende veenlaag ter beschikking van het grasland en was er geen bijkomende bemesting nodig.

In de dertiger jaren van de vorige eeuw werden doorgedreven ontwateringswerken uitgevoerd. Deze dienden niet alleen om de landbouwgebieden sneller te ontwateren, maar ook om de bewoning in de buurt beter te beschermen tegen overstromingen. Uit die periode dateert de Hoofdsloot, die via een pompinstallatie water afvoert naar het kanaal Gent-Brugge.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog legden de Duitsers een schijnvliegveld aan. Zij verplichtten de toenmalige beheerders het water zo laag mogelijk te houden. Wegens gebrek aan onderhoud en beschadigingen, stonden de meersen op het einde en na de oorlog weer regelmatig blank. In 1977 kwam er een nieuw pompgemaal met twee vijzels. Het is dan ook slechts bij hevige regenval dat de laagste gedeelten nog onder water komen te staan. Het Sint-Trudoledeke werd bedijkt en zorgt enkel nog voor de doorvoer van water komende van de Dorpsbeek en de Bergbeek. Het loost zijn water in het Zuidervaartje.

Hoofdsloot in meersenlandschap. Foto Patrick Keirsebilck.

Bruggetje over het Sint-Trudoledeken.
Foto Misjel Decler.

Het gemeen gebruik van gronden

Het ingenieuze waterbeheer leverde de Assebroekse Meersen goed hooigras. Na de eerste snede werden de weiden begraaasd door runderen. Jaarlijks vond op de feestdag van Sint-Pieter en Sint-Paulus (29 juni) een 'ventitie' plaats van het gras, de rietkragen en het 'nagras'. Dit gebruik bleef tot 1939 van toepassing.

De meersen waren deels privébezit en deels in 'gemeen gebruik'. Dit stelsel was tijdens de middeleeuwen wijd verspreid in Europa en werd vooral toegepast op de armere of moeilijk te ontginnen gronden. Tot diep in de 19e eeuw kwamen in het Houtland uitgestrekte heidegronden of 'velden' voor, waar de mensen uit de omgeving, de zogenaamde aanborgers, bepaalde gebruiksrechten konden laten gelden (bijvoorbeeld het hoeden van schapen of het winnen van hakhout). Dit oude recht is in de Gemene Weide, een gebied van 50 ha groot, tot op heden bewaard gebleven. Het bestuur is er in handen van vijf verkozen 'hoofdmannen'. Vandaag wordt dit deelgebied van de Assebroekse Meersen vooral gekenmerkt door kleine moestuinen en weides.

Gemene Weide. Foto P. Keirsebilck.

Natuur- en landschapswaarden

Moerassig hooiland. Foto Misjel Decler.

De Assebroekse Meersen bleven tot in het begin van de 20ste eeuw een volledig open moerassig hooiland en hooiweidegebied. Dreven en fijnmazige opdeling in percelen komen pas voor op stafkaarten van 1911. Later, door de aanplant van populieren- en knotwilgenrijen langs de dreven en perceelsgrenzen, kreeg het landschap een eerder gesloten structuur.

De wisselwerking tussen kwel, bevloeiing en regenwater zorgde voor gevarieerde hooilandvegetaties met karakteristieke soorten zoals dotterbloem, echte koekoeksbloem, kleine valerian, egelsboterbloem en talrijke orchideeën. Deze vegetatie ontstaat op plaatsen die 's winters voldoende nat zijn (grondwaterpeil tot aan het maaiveld) en in de zomer voldoende droog om te hooien (grondwater tot 40-60 cm onder het maaiveld). Belangrijk is de invloed van mineraalrijk grondwater.

Door intensieve bemesting en een doorgedreven ontwatering zijn veel graslanden tegenwoordig vrij soortenarm. Ze worden gedomineerd door grassen met nog nauwelijks bloeiende kruiden. Verspreid komen nog rijkere percelen

voor met wat pinksterbloem, echte koekoeksbloem en pijptorkruid. Ook dotterbloem komt nog sporadisch voor, zij het enkel nog in de perceelsranden.

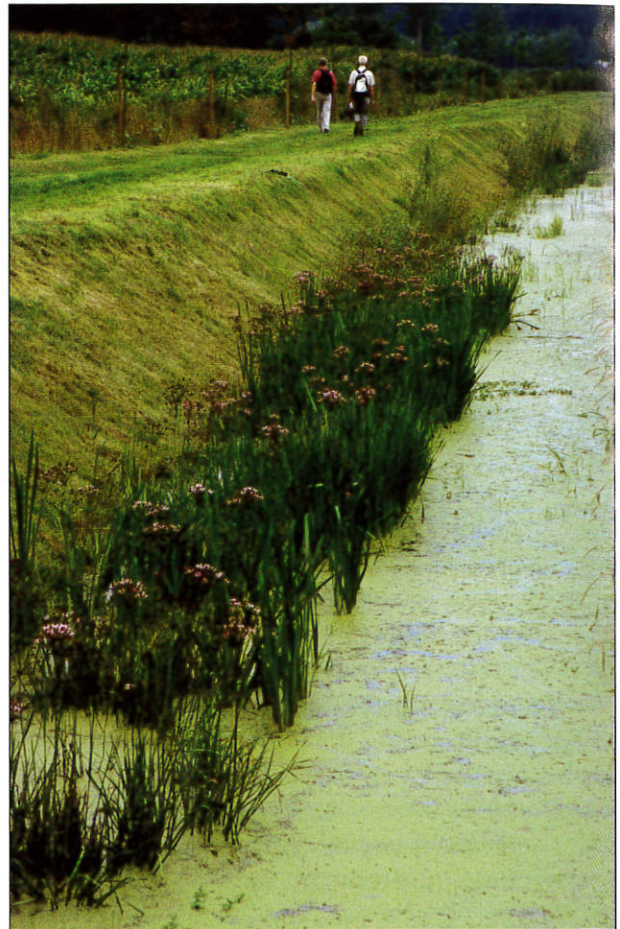
Gekoppeld aan de winterse overstromingen vormen de meersen een uitgelezen pleister- en foerageerplaats voor water- en weidevogels zoals wulp, witgatje en kleine zil-verreiger. De knotbomen bieden broedgelegenheid aan o.a. steenuil en gekraagde roodstaart. De boomvalk jaagt in het meersengebied op libellen.

Toekomst van het gebied

Om de ecologische waarde van het gebied te behouden en te herstellen startte het Agentschap voor Natuur en Bos in 2000 met een aankoopproject. Het Vlaams Natuurreservaat 'Assebroekse Meersen' beslaat momenteel 75 ha. Een adviescommissie bepaalt het beleid. Plaatselijke landbouwers kunnen de wei- en hooilanden via een gratis gebruiksovereenkomst blijven gebruiken. De talrijke knotwilgen verdienen een dringende onderhoudsbeurt. In 2007 werd een eerste maal een grootscheepse knotactie gehouden, waarbij ook buurtbewoners betrokken waren.

De verdroging is momenteel nog een belangrijk knelpunt. Tijdens de zomer komt het grondwaterpeil op veel plaatsen tot 1,5 meter onder het maaiveld. Onlangs werd op vlak van waterhuishouding grote vooruitgang geboekt. Alle bevoegde instanties (Agentschap voor Natuur en Bos, de Polder van het Sint-Trudolededeke, Aquafin, de Dienst waterlopen van de provincie en de stad Brugge) gaan akkoord met een geïntegreerde aanpak van het waterlopenstelsel. Door saneringswerken in 2008 zal binnenkort geen vervuild overstortwater meer in het gebied terecht komen. Aansluitend worden de dichtgeslibde grachten geruimd en de bevoeiing vanuit de bovenlopen hersteld. Dit zal ervoor zorgen dat het zure regenwater opnieuw uit de graslanden kan worden afgevoerd.

De geplande ingrepen betekenen tevens dat het waterbergend vermogen van de meersen sterk zal toenemen, waardoor het overstromingsgevaar voor de wijken in de buurt wordt ingedijkt.

In 2006 werd de Hoofdsloot in de omgeving van de Assebroekse Meersen over een lengte van 200 m natuurtechnisch heringericht. Langsheen de oever kwam een 'plasberm', een ondiepe, drassige strook waarin moerasplanten zich kunnen ontwikkelen. Door het verbreden van de waterloop nam het waterbergend vermogen sterk toe. Foto Patrick Keirsebilck.

Bibliografie

- R. DUFOORT, *Ver-Assebroek - Volksdevotie in een groen kader*, s.l., 2003 , 20 p.
- W. SLABBAERT, *Ontwerp beheersplan Assebroekse Meersen*, s.l., april 2004.
- R. VANALLEMEERSCH, W. SLABBAERT, *Brochure Assebroekse Meersen*, s.l., 2006.

Regionaal Landschap Houtland
Tillegemstraat 81
8200 St-Michiels-Brugge

Heerlijke Heulebeek

**Els Deprez,
Open Werkgroep Heulebeek**

De Heulebeek (Zuid-Westvlaanderen) ontspringt nabij Passendale op zo'n 20 km ten oosten van zijn monding in de Leie te Kuurne. Het is een onbevaarbare waterloop van eerste categorie, één van de langste en debietrijkste beken van West-Vlaanderen. De beek behoort tot het deelstroomgebied van de Leie dat deel uitmaakt van het stroomgebied van de Schelde. De Heulebeek schonk haar naam aan het dorp Heule, nu deelgemeente van Groot-Kortrijk.

Geschiedenis van de Heulebeek

In de vroege middeleeuwen waren bos en beek bepalend voor het uitzicht van het landschap. In het feodale Heule ontwikkelden de hoeven zich tot heerlijkheden langs de beek. Het houden van een 'warande' of gesloten jachtgebied was één van de privileges van de eigenaars van zo'n heerlijkheid. Nu zijn de beschermde restanten van de Watermolen aan de Heulebeek nog te zien waar de inwoners van de heerlijkheid verplicht hun graan moesten laten malen.

In de vochtige graslanden was de verscheidenheid aan planten en insecten groot. Amfibieën, reptielen en vissen gedijden ongestoord in de natuurlijke beekmeanders. Het Heulebeekvalleigebied was in het begin van vorige eeuw in de landelijke gebieden nog bijna ongeschonden. Talrijke boerderijen bepaalden het uitzicht van het landschap. Schrijvers als Stijn Streuvels (1871-1969) waren heel gevoelig voor de kracht die van natuurlandschappen uitging. Stijn Streuvels verheerlijkte de Heulebeek in zijn boek 'Heule', een paar passages :
"Dat Bosschelken en die weid' is mij, 'k weet niet hoe, altijd

toegeschenen, kan ik mij niet anders voorstellen tenzij in warm, gouden zonlicht, 't gras der weide in hevigen glans van gloeiend groen, doorspikkeld met kersouwkjes en gele boterbloemen, de wilgen vol vogelzang, en de ruimte vol vlinders, bijen en waterjuffers, het geheel overwaasd met den zoeterigen geur van warme mout, spoeling en draf, uit de brouwerij. De beek zelf, in haar diep ingedijkte bedding, was volgroeid met riet en lisch, met wompelblaren, waterrozen, gele zwaardlelies..."

*"Ik moet het nog eens herhalen, dat kinders die op hun dorp over eene beek beschikken, de uitverkoren en bevoorrechte gelukkigen mogen heeten, omdat het element "water" hen door geheimen drang aantrekt, al hun begeerten vervult, zij er verzot op zijn en meer dan om 't even ander, er hun hert kunnen ophalen. Wij waren die gelukzakken, - te Heule hadden we de Heulebeke."*¹

Vele landschapsschilders hebben de Heulebeek met grazende koeien in kleurrijke graslanden op het witte doek vastgelegd.

De eerste vervuilende nijverheid die de Heulebeek trof was de vlasindustrie, later kwamen loodwitfabrieken en textielververijen.

Het rust en gonst van de geruchten om opnieuw een waterrad te bouwen aan het brugje van Heule-Watermolen. Heulebeek aan de Warande en de oude watermolen. Foto Luc Soens.

¹ S. STREUVELS, *Heule*, s.l., 1942.

De Heulebeek ter hoogte van de Peperstraat. Foto Luc Soens.

Veel van de vochtige graslanden in het stroomgebied van de Heulebeek die overstromingsgebied waren, werden naderhand opgehoogd met als doel ze bouwrijp te maken. De beek evolueerde tegelijkertijd tot een open riool.

Rechttrekkingen om meer bebouwing mogelijk te maken en inkokeringen om de stank te weren in verstedelijkt gebied, werden schering en inslag. Sinds de komst van rioolwaterzuiveringsinstallaties en collectoren verbeterde de waterkwaliteit stelselmatig. Afvalwater van nog een beperkt aantal huishoudens in landelijk gebied en fosfaten- en stikstofverontreiniging door uitspoeling van de bodem in landbouwgebieden dragen bij tot de slechte waterkwaliteit van de beek.

De Heulebeek wordt thans vooral bedreigd door urbanisatie.

Rechttrekking Heulebeek en ophoging oevers voor woonverkeveling (links) en parking (rechts) van Shopping Center Kortrijk Noord dat in 1973 gebouwd werd. Foto Luc Soens.

Oprichting van culturele vereniging Open Werkgroep Heulebeek

Sedert zijn oprichting in 2003 heeft de Open Werkgroep Heulebeek (OWH) geijverd voor de herwaardering van de Heulebeek en zijn omgeving. In deze werkgroep zijn verschillende plaatselijke verenigingen vertegenwoordigd: Natuurpunt, Heemkundige kring 'langs d'Heuleboorden', KAV, Gezinsbond, Fietsersbond...

De Heulebeek verbindt de vele troeven van Heule als een blauwe draad. De beek kan fungeren als natuurverbingsgebied tussen de Bergelenput (Gullegem) en de Gavers (Harelbeke).

De loop van de Heulebeek is de ruggengraat van het beschermde cultureel erfgoed van Heule : de restanten van de oude Watermolen, de Preetjes Molen, de Warandekapel, de oude hoeve de Heerlijkheid en het Kasteelpark met geklasseerd Kasteel.

De werken van Streuvels, Gezelle en van de talrijke landschapsschilders zijn een treffende illustratie van de vervlogen schoonheid van deze omgeving

Heulebeek ter hoogte van de Oogststraat. Foto Luc Soens.

De OWH werkt aan een lokaal draagvlak ter herwaardering van de Heulebeek en de werkgroep geeft ook signalen aan het beleid.

Op 'Dag van de Aarde' in 2004 organiseerde de OWH een wandeling langs de Heulebeek. Privé-eigenaars gaven ons de toestemming om op hun eigendom te passeren. Bij deze gelegenheid kon Natuurpunt haar eerste eigendom op grondgebied Kortrijk aanschaffen, een langgerekte strook vochtig weiland van anderhalve hectare langs de Heulebeek. Meteen een gedroomde gelegenheid om aan sensibilisering van de plaatselijke bevolking te werken.

In juli 2005 overhandigde de OWH een lijvig dossier aan burgemeester Stefaan De Clerck waarin de wensen voor een totaalproject voor de Heulebeek werden uiteengezet. Van de Bond Beter Leefmilieu (Tandem) ontvingen we een financiële steun van 500 euro voor dit milieuproject met de stad Kortrijk als partner. Dit ligt aan de basis van het huidige 'Heerlijke Heulebeekproject'.

In oktober 2006 werd het Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan goedgekeurd. Twee woonuitbreidingsgebieden palend aan het overstromingsgebied van de Heulebeek worden gepland, bezwaar hier tegen haalt niets uit. Een ruimtelijk uitvoeringsplan zal de ontwikkeling van het Heulebeekgebied verder verfijnen.

Het feest van 'Dag van de Aarde' april 2007 vond plaats op het Hof de Heerlijkheid van Heule, gelegen aan de Heulebeek. De belangstelling was massaal. Deze vierkantshoeve die dateert van de middeleeuwen wordt momenteel gerestaureerd en evolueert naar een 'open boerderij'. In deze historische boerderij worden een vernieuwde landbouwfunctie en sociale activiteiten samen ondergebracht.

Dit project gaat uit van vzw Oranjehuis. Een aantal natuurlijke elementen die verdwenen waren zoals een hoogstamboomgaard, wilgenrijen, geriefhoutbosjes ... krijgen hier opnieuw een plaats.

In mei 2007 vond de 'open dorpsraad' plaats. In aanwezigheid van burgemeester Stefaan De Clerck werd het 'Heerlijke Heulebeekproject' door de Intercommunale Leiedal aan de Heulse bevolking voorgesteld. Dit project voorziet een hermeandering van de Heulebeek, waardoor het waterbergend vermogen van de beek verhoogt en de ecologische structuur en het waterzuiverend vermogen verbetert. Deze gemeenteoverschrijdende samenwerking ten gunste van de Heulebeek juichen wij toe, maar iedere medaille heeft een keerzijde. Het project voorziet namelijk ook aanpassingen aan het ruimtelijk bestemmingsplan, waardoor recreatie en verstedelijking dichter opschuiven naar de overstromingsgebieden van de Heulebeek.

De Open Werkgroep Heulebeek hoopt dat het beleid werkt aan het behoud van het open landschap en plaatselijk het herstel van het oorspronkelijke landschap wil nastreven. Drastische ingrepen zoals de aanleg van grote waterbekkens zijn duur en tegennatuurlijk/onnatuurlijk en trekken slechts banale fauna en flora aan.

Eenvoudiger ingrepen zoals hermeandering, akkers weer omzetten in weiden en de rust bewaren in de kleine resterende natuurgebieden kunnen de waarde en de biodiversiteit van de beekvallei verhogen.

Els Deprez
Waterhoek 22
8501 Heule

Overstroming van de weiden van het Hof de Heerlijkheid van Heule. Foto Luc Soens.

De Devebeek : onbekend maakt onbemind?

**Frank Develtere,
De Torenvalk vzw, milieuvereniging regio Tielt
met medewerking van 'Mulenbeca',
werkgroep erfgoed en heemkunde**

De Devebeek ontspringt ten zuidoosten van Egem (Pittem) op het Plateau van Tielt op een hoogte van 35 meter. De waterweg loopt langs het centrum van Pittem naar Meulebeke. In Pittem draagt de beek de naam van Breemeersbeek en Zwartegatbeek. Van noord naar zuid over het grondgebied Meulebeke maakt de Devebeek een lange kronkel en mondt uit in de Mandel op het punt waar de grenzen van de gemeenten Meulebeke, Oostrozebeke en Ingelmunster elkaar raken.

De beek is voor Pittem en Meulebeke van uitzonderlijk belang. Voor Meulebeke wordt ongeveer drievierde van het regenwater gedraineerd via de Devebeek, voor Pittem is dit ongeveer tweederde.

Het verleden

Op een deel van de grens Meulebeke-Ingelmunster vinden we de Oude Devebeek, ontstaan nadat eeuwen geleden een doorsteek werd gemaakt naar de kasteelgrachten van Ter Borch. Een nog gedeeltelijk waarneembare trage weg start langs de Bosterhouthoeve. Deze weg is gelegen achter het containerpark van Meulebeke en loopt verder langs de Devebeek. Tenslotte sluit hij opnieuw aan op de Oude Pittemstraat. Deze prachtige door 'achtkanters' (grote canada-populieren) en hagen omzoomde verbindingsweg werd afgesloten en is daarom spijtig genoeg voor een groot stuk verdwenen. Een authentiek restant van deze buurtweg bleef gelukkig bewaard. Over de Devebeek verbindt een eeuwenoud vergeten bakstenen brugje beide oevers. In deze buurt liggen eveneens, diep

Rechtsboven merk je de dorpskom van Meulebeke. Je merkt er eveneens de samenvloeiing van de Oude Devebeek en de Devebeek met haar vele meanders door een gaaf landschap. Onderaan de foto ziet men een netwerk van loopgrachten door een pokdalig landschap, het oefenterrein voor de Duitse troepen. Historische luchtfoto genomen op 24 maart 1918 van de benedenloop van de Devebeek. Verz. Koninklijk Legermuseum Brussel, Documentatiecentrum, luchtfoto's 1914-1918, Meulebeke.

Bakstenen brugje dat deel uitmaakte van een buurtweg vlakbij het verzonken opperhof van de heerlijkheid van Bosterhout. Foto Frank Develtere.

onder een verzonken weide, de restanten van het verdwenen kasteel van Bosterhout. Ooit moest de Devebeek en een dubbele omwalling dit opperhof veilig beschermen tegen indringers.

De afgeschafte spoorlijn Ingelmunster-Tielt stak op het grondgebied Meulebeke zowel over de Devebeek als over de Oude Devebeek. De spoorlijn werd in 1854 in gebruik genomen. Een kleine bakstenen spoorwegbrug over de Oude Devebeek, gelegen op de grens tussen Ingelmunster en Meulebeke is samen met het karaktervolle landschap nabij deze plaats volledig intact gebleven.

Het heden

De vallei van de Devebeek, waarin zich nogal wat woonkernen bevinden, is niet altijd even breed. Delen van de randweg te Meulebeke en van de nabijgelegen woonwijken hebben bij overvloedige regenval geregeld wateroverlast. Daarom werd het plan opgevat om ten noorden van de randweg in de weilanden rond de Devebeek een lange bedijking aan te leggen. Deze dijken moeten de woonkernen behoeden van overstroming, zoals begin juli 2005.

Overvolle Devebeek nabij de Oude Pittemstraat te Meulebeke. Foto Marc De Jonghe.

Aansluitend wordt ook een bufferbekken voorzien ter hoogte van de Brouckenstraat-Randweg, terwijl er wellicht ook waterberging en piekafvoer langs de Oude Devebeek mogelijk was. Verdere bebouwing is hier echt te vermijden.

Zicht op het kale landschap waar de Devebeek straks "ingedijkt" zal worden. Foto Frank Develtere.

De Devebeek vormt een prachtig stuk beekvallei in de driehoek gevormd door de spoorlijn Tielt-De Panne in het noorden, de weg Tielt-Meulebeke in het oosten en de weg Meulebeke-Pittem in het westen. Op deze plaatsen bevinden zich eveneens haar zijbeken de Schellebeek, Kriekebeek en Bekaertsbeek. De Devebeekvallei vervult hier op voorbeeldige wijze haar rol van natuurlijk overstromingsgebied of kombergingsgebied. In dit Meulebeekse deel van de vallei is dus duidelijk potentieel om de natuur volop kansen te geven.

De toekomst

De biologische waterkwaliteit van de Devebeek wordt momenteel als zeer slecht geëvalueerd. Het water komende van het centrum van Pittem zal echter binnenkort gezuiverd zijn dankzij het waterzuiveringsstation aan de Zwargatbeek ten zuiden van de N37 (expressweg Roeselare-Tielt). Ook het verontreinigd water vanuit Meulebeke zal binnenkort worden gezuiverd. Dit gebeurt via een nieuw te bouwen zuiveringsstation op de plaats waar de Devebeek in de Mandel uitmondt.

De Devebeek kan uitgroeien tot een waardevolle verbindingssas voor natuurontwikkeling en -beleving. Een aantal buurtwegen gelegen rond de Devebeekvallei zijn in onbruik geraakt. Zij bieden de fietser of voetganger, omwonende of recreant ongekende mogelijkheden. Zij passeren immers voorbij uniek erfgoed en ongeschonden natuur.

Langs bepaalde delen van haar loop is de Devebeek beplant met prachtige 'achtkanters' die het landschap een typische streekeigen toets geven. Doch bepaalde delen zijn relatief kaal of worden bedreigd (bv. nabij de industriezone Deefakker te Ingelmunster). Landschapsherstel, groenbuffers, aandacht voor kleine landschapselementen, enz. zijn eenvoudige ideeën die overheden erkennen, maar toch een concrete aanpak vragen. In samenwerking met landbouwers kan men daarbij denken aan de aanplanting van houtkanten en het inrichten van oeverzones. Misschien bieden de geplande bedijkingen in de Devemeersen een kans?

Niet alleen het waardevolle landschap, haar natuurlijke loop en haar oevers verdienen aandacht en herstel. Wanneer het water zuiverder wordt, is de terugkeer van bloeiende waterplanten, amfibieën, vissoorten en watervogels wellicht geen droom meer.

Bibliografie

FERRARIS, *Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, facsimilé uitgave*, Pro Civitate, Brussel; Rousse-laere ou Roulers, 1965, p. 17 (2) & (4).

Provinciaal Archief West-Vlaanderen, '*Atlassen van de buurtwegen 1841*', D.O.P.-Atlas buurtw./1998/P.B./119, Meulebeke, 26 maart 1846.

F. WAEYAERT & J-M. LERMYTE, *De Droogenbroodroute (1847-1997), De spoorlijn 66 Brugge-Kortrijk*, West-Vlaams Verbond van Kringen voor Heemkunde, 1997, 223 p.

W.I.T.A.B., *De waterlopen en de belangrijkste stilstaande oppervlaktewaters te Meulebeke*, s.l., s.d.

W.V.I., *DuLo-waterplan voor het deelbekken 'Devebeek', deelnota basisinventarisatie*, projectleiding- en coördinatie Ann Tack en Nathalie Garré, februari 2005, 71 p.

De Torenvalk vzw
Ontvangerstraat 15
8700 Tielt

De Devebeek zoals ze er voor het grootste deel van haar loop uitziet. Foto Frank Develtere.

De Oude Mandel: fossiele bedding van de Leie

**Hans Vansteenbrugge en Martine Langen,
De Torenvalk vzw, milieuvereniging regio Tielt
met medewerking van Jules Desmet,
Heemkundige Kring 'Het Bourgondisch Erfgoed'**

Het landschap van het aaneengesloten valleiencomplex van de Mandel, de Oude Mandelbeek, de Vondelbeek en de Zeverenbeek, gelegen tussen Wielsbeke (St.-Baafs-Vijve) en Deinze (Zeveren), werd ongeveer 10.000 jaar geleden gevormd toen de laatste ijstijd achter de rug was. Deze verbonden valleien lopen nagenoeg evenwijdig met het huidige Leiekanaal en vormen een fossiele, min of meer venige bedding van de oorspronkelijke Leie. In Gottem, Wontergem en Grammene tref je in deze brede overgebleven vallei nog prachtige natte meersen.

Door gestage riviererosie en afzetting wijzigde het afwateringspatroon van de Leie meermaals. In dat vlakke deel waterde de Mandel aanvankelijk oostwaarts af en mondde nabij Grammene-Gottem uit in de Leie. Later, na weer een ander stroomproces, mondde de Mandel uiteindelijk in de Leie uit in het grensgebied van Wakken-Oeselgem-St.-Eloois-Vijve en was de afstroomrichting dus meer in westelijke en zuidelijke richting. Het stuk dat nu Oude Mandel heet, vormt sindsdien enkel een verbinding tussen deze twee vroegere mondingsgebieden.

Het verleden

De Oude Mandelbeekvallei, geflankeerd door vruchtbare koutergronden, heeft steeds een sterke aantrekkingskracht gehad op de mens. Talrijke sporen van vroege bewoning werden vastgesteld, onder meer nabij de monding van de Krommendijkbeek, waar men omstreeks 1900 de restanten van een tweetal vermeende paaldorpen aantrof, waarvan de oudste sporen teruggaan tot de late steentijd (5.300-2.000 v. Chr.).

Ook in de middeleeuwse periode vestigde de mens zich dichtbij of zelfs in de vallei van de Oude Mandel. Hier van getuigen bijvoorbeeld de historische hoeves Goed ter Wynckel of Patrijzenhof en Goed Ter Hoyen aan weerszijden van de Wakkensesteenweg. Deze laatste hoeve met imposante dubbele omwalling was van de 6de tot de 9de eeuw een Frankisch domein, hing later af van de abdij van St.-Amands-les-Eaux en werd tot diep in de 16de eeuw bewoond door de heren van Markegem. De typische dubbelstructuur met opper- en neerhof zijn nog steeds goed herkenbaar.

Plaats waar Duits vliegtuig opgegraven is, zicht met typische knotwilgenrij. Foto Hans Vansteenbrugge.

Zicht vanaf het brugje over de Oude Mandel tussen Wontergem en Gottem.
Foto Hans Vansteenbrugge.

Het heden

Het ongewone aan de Oude Mandel is dat het een waterloop is zonder duidelijke oorsprong maar wel met twee mondingen. Het water wordt aangevoerd door verschillende zijwaterlopen: de Marialoopbeek/Krommendijkbeek vanuit Tielt-Meulebeke-Oostrozebeke (op het grondgebied van Dentergem ook wel Peperlaarbeek genoemd), de Speibeek vanuit Tielt-Aarsele-Dentergem, de Saaisbeek, Scheldeputbeek en Vennebosbeek vanuit Markegem-Gottem en de Vondelbeek vanuit Wontergem-Grammene. Het merkwaardige aan de Oude Mandel is ook dat het beekwater twee tegenovergestelde kanten opstroomt. Ter hoogte van de wijk Bulmolen te Markegem vloeit het water oostwaarts richting Gottem (Oost-Vlaanderen) en langs de andere kant westwaarts richting Wakken (West-Vlaanderen). Bij diepe ruimingen durft dit stroompatroon zich nog wel eens wijzigen. Precies door de vlakke ligging van de vallei dient deze ook als buffer bij extreem

hoge waterstanden in het Leiekanaal, dat op dergelijke momenten het wassende water vanuit het Kortrijkse in de Oude Mandelbeekvallei opstuwt.

Helaas is het typische valleiaspect met natte hooilanden op meerdere plaatsen aangetast, vooral dan door toedoen van kavelwerken in de oude ruilverkaveling St.-Baafs-Vijve (begin jaren '80). In de recentere ruilverkaveling Wontergem (midden jaren '90) werd het valleilandschap gelukkig beter gevrijwaard. Toen werden ook inspanningen geleverd om het afvalwater van kleine woonkernen met behulp van rietvelden te zuiveren (onder meer in de Vondelmeersen). Samen met de afvalwaterbehandeling op de Speibeek (rioolwaterzuiveringsstation van het industriële Tielt) is de waterkwaliteit in deze regio dan ook al een flink stuk verbeterd. Het ideaalbeeld van een beek, met natuurlijke oevers, bloeiende waterplanten en verschillende soorten vis, is zo op korte termijn misschien terug mogelijk.

Zicht op Oude Mandel met gevarieerde oevers en landschap.
Foto Hans Vansteenbrugge.

De toekomst

Langs de Oude Mandelbeek vind je op vele plaatsen nog bloemrijke graslanden, soms in combinatie met knotbomenrijen. Hier zijn er nog vanzelfsprekende mogelijkheden om de vallei landschappelijk op te waarderen door bijvoorbeeld houtkanten en bomenrijen aan te planten of door graslanden aangepast te beheren. Een aangepast graslandbeheer zou kunnen in samenwerking met de landbouwers via het toepassen van beheerovereenkomsten. Zo zijn er zeker nog potenties ter hoogte van de Kappelstraat in Dentergem en langs het wandel- en fietspad voorbij de Markegemsesteenweg waar pinksterbloemen, watermunt en valeriaan nog steeds aanwezig zijn. Nabij de Bulmolenweg te Markegem en te Wakken, grenzend aan het Provinciaal Domein de Baliekouter, zijn zeker ook nog mogelijkheden voor biotoopherstel in het brede valleilandschap zodat opnieuw diverse planten- en diersoorten kunnen worden aangetrokken.

Langs de Oude Mandelbeek zijn er verschillende zones die bij hevige regenval en in het najaar regelmatig onder water komen te staan. In die zones is er voldoende ruimte om water te bergen zonder dat er in bewoonde zones wateroverlast optreedt. Het water op deze plaatsen zijn gang laten gaan, zorgt er dus voor dat bewoonde gebieden minder overstromen.

Bibliografie

P. VAN VLAENDEREN, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen, Inventaris van het bouwkundig erfgoed*, Vlaamse Overheid, Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed, 2007, deel Dentergem.

De Torenvalk vzw
 Ontvangerstraat 15
 8700 Tielt
 051/40 46 96
secretariaat@detorenvalk.be

Zicht op de Oude Mandel, de weilanden afgeboord met knotwilgen staan blank. Foto Hans Vansteenbrugge.

De Poekebeek: verleden, heden en toekomst

**Geert Bogaert,
Natuurpunt De Ratel**

Sinds Wim Opbrouck haar in de serie 'In de gloria' onsterfelijk maakte, geniet de Poekebeek landelijke bekendheid. De waterloop heeft echter meer kwaliteiten dan het vervuilde water en de daaruit voortvloeiende gevolgen uit de hilarische sketch van Wim. In de loop van de geschiedenis is de Poekebeek pluimen kwijtgeraakt, maar met een doordacht herstelprogramma moet een duurzame toekomst mogelijk zijn.

Vroegere bovenloop van de Durme

Ooit was de Poekebeek een bovenloop van de Durme. Die bovenloop ontsprong ten noorden van Tielt, liep via Ruiselede en Aalter oostwaarts en voegde zich in Nevele bij de Kale. De Kale stroomde noordwaarts, nam in Merendree het water uit nog een bovenloop mee, boog om Gent naar het Waasland af en mondde als de huidige Durme in Tielrode in de Schelde uit.

Sinds 1752 is de Poekebeek afgesneden van haar natuurlijke benedenloop. Men groef toen evenwijdig aan de Kale het Nevelsch Vaerdeken, een kanaaltje van Nevele tot Merendree. De Poekebeek mondde dan in het gegraven waterloopje uit. In 1847-1849 werd het Nevelsch Vaerdeken verbreed tot het Schipdonkkanaal, het afleidingskanaal dat de Leie in Deinze met het Kanaal Gent-Brugge in Merendree verbindt. Zo komt het dat de Poekebeek nu in het Schipdonkkanaal uitmondt. Aan die monding is er wel nog een mogelijkheid om af te wateren in de Oude Kale

via een sifon onder het Schipdonkkanaal.

De ruilverkaveling Meigem (1959-1971) greep zwaar in op de Poekebeek. Op aandringen van het ruilverkavelingscomité kwam er een 'globale verbetering' van de Poekebeek van de Vaarzeelbrug in Meigem-Deinze tot de monding in het Schipdonkkanaal, met onder meer 'zeer kostelijke verbeteringswerken' in de dorpskom van Nevele. De werken zijn begin de jaren 1970 uitgevoerd door de toenmalige Landelijke Waterdienst, die de zaak ook integraal financierde. Concreet betekende de 'globale verbetering': rechtekken en herprofilen van de beek en dempen van de meanders op het traject stroomafwaarts Vaarzeel-brug, aanbrenge van twee stuwen en kanalisering van de beek in het centrum van Nevele. Ook de 'Ottersput', één van de meanders die verwijst naar de historische aanwezigheid van het dier in de Poekebeek, verdween. Het streekmuseum Rietgaverstede in Nevele

De huidige gekanaliseerde Poekebeek in het centrum van Nevele. Verz. Geert Bogaert.

bewaart als stille getuige nog een film uit 1972 over de Poekebeek net voor het rechtekken. Na de grootschalige ingrepen in Nevele werden nog enkele korte trajecten van de beek in Ruiselede en Aalter rechtgetrokken.

Circa 1955: de brandweer Nevele oefent met water uit de Poekebeek ter hoogte van de Wagenbrug. Het pad langs de beek is onverhard en ligt op een oeverwal. De beekoever is begroeid. Verz. brandweer Nevele.

Sinds de jaren 1960 kampte de Poekebeek ook met een immens probleem van watervervuiling. Die vervuiling was te wijten aan huishoudens (lozingen van afvalwater van dorpskernen in de beek), aan bedrijven (het slachthuis van Tielt bezorgde de beek jarenlang een kleurtje en een geurtje) en aan de landbouw (de beek loopt door een streek met intensieve varkensteelt). De watervervuiling betekende de genadestoot voor de otter, die tot in de jaren '60 in de beek is waargenomen en al nauwelijks kan meer had door een 'geslaagde' uitroeiingscampagne. Begin de jaren 1980 - de periode waarin de Vlaamse overheid aan haar waterzuiveringsprogramma's begon - was de realiteit dat de Poekebeek over haar hele lengte verontreinigd was. Reeds bij haar oorsprong in Tielt was er een zeer zware huishoudelijke en industriële pollutie.

Wat een opgezette otter zegt over de Poekebeek

De otter was ooit het symbool van het leven in de Poekebeek. Dit opgezette exemplaar is neergeschoten in de Breemeersen in Poesele tijdens de winter 1947-1948. Die winter was zo streng dat zelfs de Schelde en een deel van de Noordzee dichtvroren. Een eerlijke kans zal dit dier tegenover jagers dus wellicht niet hebben gehad. In de traditie van vele trofeeën is het opgezet als een gevaarlijk roofdier. In de realiteit blijken otters schuwe en op het land zelfs wat slungelige marterachtigen die vooral 's nachts uit hun ondergrondse woonplaats komen. Die woonplaats ligt meestal tussen wortels van bomen. Soms leven ze ook in holle (knot)bomen of in rietzones. Een zekere speels-

heid laten otters ook wel zien: vooral de jongen gebruiken gladde oevers als glijbaan. Met hun torpedovorm, waterdichte vacht, gestroomlijnde staart en zwemvliezen tussen de tenen zijn het uitstekende zwemmers. Dagelijks leggen ze bij het zoeken naar voedsel 3 tot 10 km af in de smalle oeverstrook. Op het menu staan voornamelijk kleine vissen (paling, baars, snoek, karper) maar ook kleine knaagdieren en vogels, weekdieren, insecten, amfibieën, wormen, enzovoort. Voornamelijk vissers beschouwden otters als concurrenten, jagers zagen dan weer brood in de prachtige vacht van otters. Om die twee motieven had men in 1889 in ons land een wettelijk premiesysteem afgedwongen om otters af te schieten; jagers- en vissersverenigingen betaalden zelfs nog een bijkomend bedrag uit. De staatspremie werd pas in 1965 afgeschaft. De laatste betrouwbare waarneming van de otter langs de Poekebeek was (toevallig?) in 1966 in Poeke.

Opgezette otter. Verz. Geert Bogaert.

De historie van een opgezette otter maakt in elk geval duidelijk dat de Poekebeek ooit een gezonde waterloop was met zuiver water met veel vis en met dichtbegroeide oevers waarin otters holletjes konden graven en beschutting konden vinden tegen menselijke verstoring. De kans dat we de otter op korte termijn in de Poekebeek terug zullen zien, is miniem. Niet alleen vergt dat de herstelmaatregelen waar we in dit artikel voor pleiten, de dieren moeten nog van elders opnieuw in de beek geraken. Ook dat is problematisch want we mogen aannemen dat de otter in heel Vlaanderen is uitgestorven. Onze hoop berust op onzekere gegevens over de aanwezigheid van otters op nog slechts drie plaatsen de afgelopen tien jaar: het Oost-Vlaamse Krekengebied, de regio Turnhout-Ravels-Mol-Postel en de Grensmaas in Limburg.

Verbetering dankzij waterwinningsgebied

Poekebeek centrum Nevele, monding Poekebeek aan het Schipdonkkanaal te Nevele. Verz. Geert Bogaert.

De dramatische situatie rond de Poekebeek is veranderd sinds de Vlaamse regering het bekken van de Poekebeek en van de Oude Kale in 1987 heeft aangeduid als beschermingsgebied voor drinkwaterwinning voor het productiecentrum in Kluizen. Via de sifon onder het Schipdonkkanaal in Nevele kan men een deel van het water uit de Poekebeek in de Oude Kale sturen die het verder naar Kluizen brengt. De innameperiode loopt van november tot april. Met het oog op de waterkwaliteit is vooral in de eerste helft van de jaren negentig hard gewerkt aan de afkoppeling van rioleringen van de beek. De afkoppeling brengt ook nieuwe problemen: stroomafwaarts het park van Poeke staat het water in de Poekebeek soms heel ondiep. Dit belemmert de vismigratie en veroorzaakt ook afkalvingen door kweldruk op de oevers.

In de deelbekkens van de Poekebeek en de Oude Kale zijn met het oog op de waterwinning aangepaste bemestingsnormen en een verscherpte uitrijregeling voor mest opgelegd. De verbetering van de waterkwaliteit in de Poekebeek en de zijbeken is al merkbaar aan het visbestand. Bij de inventarisatie in 2005 zijn elf soorten gevangen. Het gaat wel om geringe aantallen en om soorten die bestand zijn tegen vervuiling. Dit strookt met een waterkwaliteit die zeer broos blijft: de werking van overstorten en al dan niet accidentele lozingen geven periodiek aanleiding tot massale vissterfte, zoals in juni 2007.

De aanduiding als beschermingsgebied voor drinkwaterwinning heeft ook de aandacht voor natuur en landschap rond de beek aangescherpt. In 1992 is een project gestart van de provincies Oost- en West-Vlaanderen, de zes gemeentebesturen en de drinkwatermaatschappij VMW. De bedoeling is bij de betrokken overheden een samenhan-

gend beleid rond natuurontwikkeling en landschapszorg te stimuleren. Het project heeft onder meer opgeleverd: een subsidiereglement voor kleine landschapselementen, een fietsroute (de Poekebeekroute, 46 km), een educatief werkboek voor scholen en het besef dat een overkoepelende visie voor de Poekebeek nodig is.

De heruitgegraven meander in Kerrebroek (Nevele) stond vroeger bekend als de 'Ottersput'. Generaties kinderen én volwassenen leerden er zwemmen. Het heruitgegraven deel is nu als vispaaiplaats ingericht. Vóór de rechtekking van de beek lag stroomafwaarts en stroomopwaarts van de 'Ottersput' telkens nog een meander die men respectievelijk de 'Melkerijput' en de 'Bosput' noemde. De 'Melkerijput' lag ter hoogte van de zuivelfabriek Sint-Mauritius. Alle 'putten' kon men bereiken via veldwegjes vanaf de huidige Graaf Van Hoornestraat. Op sommige plaatsen was het ook mogelijk door de Poekebeek naar de andere oever te waden. Foto Geert Bogaert.

2002: voor en na het heruitgraven van de 'Ottersput'. Verz. VMM.

Het stroomgebied van de Poekebeek werd in 1994 uitgekozen als proefproject inzake het integraal waterbeheer en inzake de inrichting van oeverzones. Een visie is er gekomen in 1998: het 'ontwikkelingsconcept voor integraal waterbeheer in het stroomgebied van de Poekebeek'. Het rapport omvat een inventarisatie, ontwikkelt een visie en stelt maatregelen voor met een actieplan per gemeente. Nu volgt de deelbekkenwerking Poekebeek van het bekkencomité Gentse Kanalen het plan op. Wellicht de meest in het oog springende realisatie is de uitgraving van een gedempte meander in de Nevelse wijk Kerrebroek. Die meander is als paaiplaats voor vissen ingericht in mei 2002. In 2003 werd ook een studie aanbesteed om de overstromingen te modelleren, maatregelen voor structuurherstel te evalueren en praktische oplossingen voor de vismigratieknelpunten te bestuderen. De Poekebeek is immers aangeduid als prioritaire waterloop voor vismigratie naar aanleiding van de Beneluxbeschikking van 1996 inzake vrije migratie van vissoorten. Voor enkele migratieknelpunten zoals de stuw aan de monding van Poekebeek in het Schipdonkkanaal en de stuw in de Nieuwe Kerkstraat in Poesele komt daardoor ook een oplossing in zicht. Er bestaan nu plannen voor het bouwen van een vistrap en voor automatisering van de klepstuw aan de monding in het Schipdonkkanaal.

Sinds 2003 is ook het decreet integraal waterbeleid van kracht. Dat decreet stelt een bescherming, verbetering en herstel van de watersystemen tegen 2015 in het vooruitzicht. Het beleid wordt opgedeeld per stroomgebied, per bekken en per deelbekken. In november 2006 is het ontwerp bekkenbeheerplan Gentse Kanalen afgewerkt. Ook het deelbekkenbeheerplan voor de Poekebeek is van 22

Poekebeek aan de Wagenbrug in Nevele. Foto Geert Bogaert.

november 2006 tot 22 mei 2007 in openbaar onderzoek gegaan. Het bouwt voort op de studies die de voorgaande jaren rond de Poekebeek zijn verricht en op de realisaties die op het terrein in gang zijn gezet.

Verder herstel mogelijk

Met de recente initiatieven zijn op het terrein voorzichtige stappen gezet naar een ecologisch herstel van de Poekebeek. Ze zijn allerminst een eindpunt. Rond de beek zijn diverse milieuverenigingen actief: De Torenvalk vzw (Tielt), Natuurpunt Aalter en Natuurpunt De Ratel-Nevele. Gezamenlijk pleiten wij voor de volgende herstelmaatregelen voor de Poekebeek, de zijbeken en hun valleien: de verdere sanering van huishoudelijk afvalwater, de verdere ontwikkeling van natuurkernen, opnieuw zorgen voor houtkanten, knotwilgen en poelen in de vallei, populierenbosjes omvormen tot meer natuurlijke valleibosjes, rechtgetrokken delen van de beek opnieuw doen kronkelen, net naast de waterlopen akkers omvormen tot weiland, bufferzones langs de waterlopen voorzien, de afvoer van het water vertragen, de barrières voor vismigratie wegwerken, duurzame landbouw stimuleren en de verdere uitbouw van de recreatieve mogelijkheden.

Besluit

Om het herstel van de Poekebeek te realiseren is een actieve samenwerking tussen de verschillende overheden belangrijk. Zowel Vlaamse overheid, provincies als gemeentebesturen hebben hierbij een belangrijke rol te vervullen. Alle maatregelen zullen hun beslag moeten krijgen in het bekkenbeheerplan Gentse Kanalen en in het deelbekkenbeheerplan Poekebeek dat momenteel definitief vormt krijgt. Wij roepen alle betrokkenen op om daadwerkelijk aan het verdiende duurzame herstel van de Poekebeek mee te werken.

Geert Bogaert
Kerrebroek 86
9850 Nevele

Verleden, heden en toekomst van de Maarkebeek

**Businarias,
Milieufrent Omer Wattez en
Natuurpunt Vlaamse Ardennen**

De Maarkebeek heeft het Maarkedal vormgegeven. Het is een kronkelende beek in het grillige reliëf van de Vlaamse Ardennen. Je situeert het stroompje in Zuidoost-Vlaanderen tussen Oudenaarde, Ronse en Brakel. De Maarkebeek ontspringt net over de taalgrens en mondt uit in de Schelde, iets stroomopwaarts ten westen van Oudenaarde. Talrijke bronnetjes uit de omliggende hellingen voeden de Maarkebeek.

Etymologie van 'Maarke'

Voor de betekenis van 'Maarke' vinden we twee verklaringen. De eerste wijst in de richting van grens of grensgebied, de tweede geeft aan dat het om een moerasgebied gaat.

Volgens Van Dale is 'mark' of 'marca' een grens of daaruit afgeleid, een grensgebied. Achille Boterdaele schrijft in zijn boek *Nos Ardennes Flamandes* dat ergens in Maarke een megaliet of dolmen zou gestaan hebben en dat die een mijlpaal zou kunnen geweest zijn langs de Aatse heerweg uit de tijd van de Romeinen. De Romeinen noemden hem 'Cippi lapideo' wat de volkeren uit Noord-Europa vertaalden als 'merken' of 'marken'.

M. Gysseling en F. Crombé stellen dat de naam misschien zou kunnen afgeleid zijn van 'mario' wat drassig of moerassig gebied betekent. De vallei van de Maarkebeek bestond ooit uit moerassig terrein. Zelfs nu zijn er nog moerassige gebieden in de kom van de Maarkebeek.

Daniel Wieme, auteur van *Maarke-Kerkem in de maalstroom der tijden* stelt dat er evenveel aanwijzingen zijn voor beide betekenissen.

Menselijke ingrepen

Vorige eeuw, in de periode van de ruilverkaveling, werden enkele stukken van de Maarkebeek rechtgetrokken. Ze werd in het verleden ook op verschillende plaatsen verlegd om de kracht van het water te kunnen gebruiken. Verschillende watermolens zijn begin 21ste eeuw nog aanwezig en zelfs in gebruik.

Ladeuzemolen te Etikhove. Deze molen is niet meer in werking.
Foto Johan Cosijn.

Gecontroleerd overstroomingsgebied op Holbeek te Etikhove. Hier kan het water nog in de grond dringen. Foto Marc Vuylsteke.

Als gevolg van huishoudelijke en industriële lozingen, insijpelen van herbiciden en pesticiden en de intensieve landbouw ging de waterkwaliteit sterk achteruit. Kleine landschapselementen zijn vaak verdwenen en op vele plaatsen is er sprake van bodemverdichting, waardoor er in het heuvelachtige landschap veel erosie optreedt met als gevolg dat de rijke leembodem verdwijnt. Er ontstaan bijgevolg modderstromen bij een stevige regenbui. Rechttrekken, slibafzettingen, betonneren van de bodem en kunstmatige vernauwingen van de beek veroorzaken overstromingen. Erosie en wateroverlast brengen schade toe aan de mensen en de dieren, aan het milieu en aan de natuur.

Erosieproblemen pak je het best bij de bron aan. Kleine landschapselementen moeten weer aandacht krijgen, inzaaien van de akker met groenbedekking is belangrijk in de winter, aanleggen van grasstroken tegen erosie van akkerland op een helling en andere bewerkingen van het land dringen zich op. Ook symptoomgerichte maatregelen zoals erosiepoelen of het voorzien van bufferstroken hebben hun nut al bewezen in Maarkedal.

Etikhove heeft sinds 2006 een gecontroleerd overstroomingsgebied. Een dergelijk gebied doet dienst als buffer bij grote regenval. Er zijn nog drie dergelijke gebieden op de Maarkebeek gepland, maar het is anno 2008 niet zeker of ze zullen worden gerealiseerd.

De erosie zorgt niet alleen voor wateroverlast, maar ook voor modder in de bossen met waardevolle flora en fauna.

Ecologische waarde van de Maarkebeek

De Maarkebeek vormde ooit een geschikte biotoop voor de otter. Dit zoogdier kon hier leven omdat het zuiver water, voldoende voedsel én een uitgestrekt jachtgebied met schuilmogelijkheden had. Vooral de jacht op de otter omwille van zijn pels heeft hem de das omgedaan. De laatste otters zouden eind jaren '50 op de Holbeek gevangen zijn.

De Maarkebeek herbergt vandaag nog veel plantaardig en dierlijk leven. Het brongebied is een geschikte biotoop voor waterdierpjes zoals zoetwatergarnaaltjes en kokerjufferlarven.

In het brongebied van de Maarkebeek leven de kleine watersalamander, alpenwatersalamander, kamsalamander, vinpootsalamander en vuursalamander. Deze laatste is de enige in België op het land levende salamander. Het diertje trekt alleen naar het water om er eitjes te leggen.

We vinden hier tevens de typische bronbosvegetatie: bittere veldkers, verspreidbladig en paarbladig goudveil. In onze eiken- en beukenbossen groeien en bloeien de

Het brongebied van de Maarkebeek. Foto Marc Vuylsteke.

wilde hyacint, bosanemoon, slanke sleutelbloem en eenbes in het voorjaar. Spekwortel, gevlekt longkruid, donkere ooievaarsbek en paarse schubwortel zorgen voor de nodige kleurvariatie. Liefhebbers van ver buiten de streek komen naar de bronbossen om van al die bloemenpracht te genieten.

De verschillende watermolens langs de Maarkebeek bieden de ideale broedplaats voor de grote gele kwikstaart, een typische vogel van dit watermolenbiotoop. Hij voelt zich hier in zijn sas met het snelstromend water, sterk waterverval, slibstrandjes en verweerde muren vol gaten en spleten.

In de steile oevers, begroeid met bomen en struiken, broedt de kleurrijke ijsvogel. Deze kleine, compacte vogel zit vaak roerloos te loeren naar kleine vissen, die hij van op de oever in loodrechte stootduik trefzeker vangt.

Toekomst van de Maarkebeek

De laatste jaren werden hier na langdurig wetenschappelijk onderzoek uitgestorven soorten vissen zoals kwabaal en serpeling uitgezet. De waterkwaliteit is danig verbeterd en er zijn nu voldoende microhabitats om te paaien en te overleven. Pas na tien of vijftien jaar, mits continue wetenschappelijke begeleiding, zullen we weten of dit experiment een succes wordt.

In de toekomst zal verder de nodige aandacht besteed worden aan ecologisch verantwoorde oeverinrichting, voldoende structuurvariatie, oplossen van de vismigratieknelpunten en het bewerkstelligen van een goede waterkwaliteit. Voor het welslagen is een nauwe samenwerking van de lokale eigenaars, natuur- en milieuverenigingen, bosgroep Vlaamse Ardennen, gemeentebesturen, provincie, afdeling water, officiële instituten en vele anderen vereist. Zowel bezoekers, de overheid als de plaatselijke inwoners dragen daarin hun verantwoordelijkheid.

Rita Van de Voorde
Zottegemstraat 2
9688 Maarkedal - Schorisse

Meanderende Maarkebeek ter hoogte van Berg ten Houtte. Foto Marc Vuylsteke.

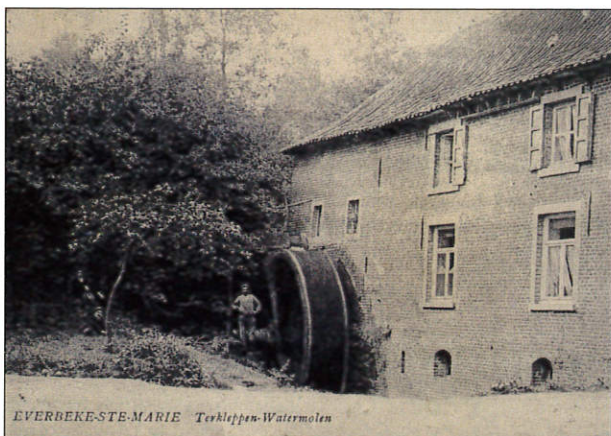
Mijn waterweg: de Terkleppebeek

**Ludwig De Temmerman,
Geschied- en Heemkundige Kring Triverius
Lode De Beck,
Milieufrent Omer Wattez vzw en Natuurpunt Boven Dender**

De Terkleppebeek loopt door de oudste bewoningskern van de Everbeek. In de middeleeuwen behoorde Everbeek tot de "terres de débat", het betwist gebied tussen de graafschappen Henegouwen en Vlaanderen, en tot het eind van de 16de eeuw behoorde het toe aan Charles Philippe de Croÿ, hertog van Havré en Heer van Bever, Acren en Everbeek. De kerk ligt vlakbij de vroegere kasteelhoeve "Hof ter Walle". Tot het eind van de 16de eeuw was er een kasteel op de Mierenhoek (zie de albums van de Croÿ). In 1873 kwam er onder impuls van de bewoners van het veel recentere bovenkwartier een tweede parochiekerk.

De pastorie, de koortskapel, de watermolen en ethymologie Terkleppe

De vallei van de Terkleppebeek is rijk aan cultuurhistorische monumenten. De geschiedenis van de oude omwalde pastorie gaat minstens terug tot de 16de eeuw. De wal werd niet gevoed door de Terkleppebeek op een paar honderd meter afstand, maar het overvloedige water werd

Terkleppemolen, begin 20ste eeuw, verz. Triverius.

wel in de beek geloosd.

Op een verloren plekje langs de beek staat de koortskapel. De koorts werd "afgebonden" met een reepje stof dat dan aan de deur van het kapelletje werd vastgemaakt.

Vlakbij zijn er de overblijfselen van de Terkleppemolen. Het toponiem heeft vermoedelijk te maken met het klepperend geluid van het water op de schoepen. Op een tekening uit de albums van Charles de Croÿ (eind 16de eeuw) die ondermeer ook Heer van Everbeek was, staan de vijvers duidelijk afgebeeld. De molen behoorde tot de Heerlijkheid van Hazoten (Hazoit). De oudste vermelding van de molen dateert van 1586, in de Penningkohieren. De molenaar was op dat moment Barthele Van Trimpont en die woonde in de hoeve naast het huidige molenhuis, dat vermoedelijk uit de eerste helft van de 19de eeuw dateert. Omstreeks 1834 woonde de toenmalige molenaar Charles Vanwymeersch in het nieuwe molenhuis. De hoeve was dan eigendom van Francois Mehouden-Denutte. Op het eind van 19de eeuw tot in het begin van de 20ste eeuw leverde de familie Balot de molenaars. Het was vermoedelijk die familie die het kapelletje aan de overkant van de weg bouwde op de rand van de beek die het water van de molen afvoerde. In de tweede helft van de 19de eeuw werd de beek omgelegd, achter de vroegere molenhoeve.

Het buitenrad van de Terkleppemolen werd afgebroken en een nieuwe wooneenheid werd gebouwd voor het molenhuis. Foto Lode De Beck.

Na een brand in de 20ste eeuw werd de molen gemoderniseerd en werd overgeschakeld op een electromotor die nog steeds te zien is. De twee overbodig geworden vijvers werden na de oorlog 1940-1945 gedempt en Freddy De-weze was de laatste molenaar in de jaren '60.

Kasteel d'Harveng

Het kasteel d'Harveng werd in 1840 gebouwd door notaris Benoit d'Harveng als herenhuis met uitgebreid park. De Terkleppebeek, die doorheen het domein stroomt, voedt de aangelegde vijvers. Sommigen vertellen dat er vroeger een kasteeltje stond van de familie de Mérode maar daar zijn nog onvoldoende aanwijzingen voor, ook al hebben ze bezittingen gehad in Everbeek. De notarisfamilie d'Harveng was ook politiek actief in de Katholieke Partij en de grote tegenstander was de liberale brouwer René De Vulder. Toen De Vulder zijn brouwerij uitbouwde wekte dat afgunst op en bouwde de familie D'Harveng zijn herenhuis om tot "kasteel" in 1898. De toren kreeg een facelift tot zijn huidige uitzicht. Drie generaties d'Harveng hebben op het kasteel gewoond. De laatste was Paul tot aan zijn overlijden op 24 september 1946. Daarna werd het verkocht en begon langzaam het verval. Enkele jaren geleden kwam het gebouw in goede handen en kon de restauratie beginnen.

Kasteel d'Harveng, 1905, verz. Triverius.

Kasteel d'Harveng, heden, foto Lode De Beck.

Hof ter Walle

Het Hof ter Walle wordt ook nog Ferme du Château genoemd en behoorde bij het kasteel op de Mierenhoek. De Heerlijkheid ter Walle of Warde was in de 14de eeuw in bezit van de familie Wielant, waarbij Meester Philip Wielant voorzitter was van de Raad van Vlaanderen van 1490 tot 1519. In de 17de eeuw zijn de eigendommen in het bezit gekomen van de familie de Fourneau de Cruquembourg die een kasteel hadden te Ternat (Kruikenburg). Charles Antoine de Fourneau bezat het Hof ter Walle maar had geen rechtstreekse afstammelingen. Na zijn dood (22 oktober 1659) komt na veel getouwtrek zijn neef Antoine Médard de Warluzel in bezit van ter Walle. Op 17 februari 1706 verklaren de meier en schepenen van Everbeek dat het Hof tijdens de oorlog geplunderd en verwoest werd. Volgens de sluitsteen boven de toegangsdeur dateren de huidige gerestaureerde gebouwen uit 1725. Vanaf de 19de eeuw kwam de hoeve in de handen van verschillende eigenaars maar geraakte in het midden van de 20ste eeuw zeer vervallen. Het was Willy Van Immerzele uit Dilbeek die de eigendom in 1979 verwierf en de restauratie doorvoerde tijdens de jaren 1978-1980.

Een rijke natuur

De Terkleppebeek wordt gevoed door een aantal bronbeken. Rond de bronbeken bevinden zich enkele kleine doch waardevolle bossen. Vooral de steilste gronden die voor landbouw minder interessant waren, zijn door de eeuwen altijd bebost gebleven. De bossen hebben een weelderige voorjaarsflora. Ze zijn op hun mooist in de periode tussen begin april en half mei. We vinden er soorten als sneeuw-klokjes, slanke sleutelbloem, bosanemoon, boshyacint, kleine maagdenpalm, gele dovenetel, daslook, paar- en verspreidbladig goudveil, reuzenpaardestaart en hangende zegge. In de Terkleppebeek leven nog beekforel en rivierdonderpad, twee bijzonder zeldzame vissoorten, alsook de beekprik, een aan vissen verwante rondbek. Deze dieren hebben nood aan een afwisseling tussen slibrijke en grindrijkere waterbodems en voldoende zuurstof in het water. Verder treffen we er ook tal van amfibieën aan, waaronder de zeldzame vinpootsalamander en de vuursalamander, een typisch soort voor de bossen in de Vlaamse Ardennen.

In de vroege middeleeuwen maakten de bossen van Everbeek deel uit van het grote Poodbergsebos dat tot in Kluisbergen reikte. Op de kaart van Graaf de Ferraris (ca. 1775) waren de bossen die naar de Terkleppebeek afwateren reeds versnipperd. Hun huidige oppervlakte is

Voorjaarsflora met daslook langsheen de beek met afwisselend grindrijke zones en zones met fijn sediment. Foto Lode De Beck.

niet veel veranderd in vergelijking met toen. Doordat deze bossen zo klein zijn en door het sterke reliëf zijn ze bijzonder kwetsbaar en gevoelig voor erosie en voor het binnen spoelen van nutriëntrijk water van de omliggende akkers. Grote delen van het gebied werden aangeduid als Europese speciale beschermingszone om het voortbestaan van de zeldzame fauna en flora op lange termijn te garanderen.

In 1991 startte de toenmalige vzw De Wielewaal, eind 2001 met Natuurreservaten vzw gefusioneerd tot vzw Natuurpunt, met een natuurreservaatproject, de Everbeekse bossen. Van deze Everbeekse bossen wateren het Trimpontbos, het Kapellebos, de Kollebroeken en nog enkele kleinere veldbosjes af naar de Terkleppebeek.

Een visie met respect voor mens, natuur en geschiedenis

We staan momenteel op het keerpunt waarbij belangrijke keuzes gemaakt moeten worden om enkele problemen het hoofd te bieden. Momenteel komt het afvalwater van een 150-tal woningen in de beek. Hoe en waar het afvalwater gezuiverd zal worden, wordt bepaald in het zoneringsplan van de overheid. In 2007 kreeg het Brakelse zoneringsplan een openbaar onderzoek. De Europese Kaderrichtlijn Water legt op dat al ons oppervlaktewater tegen 2015 in een goede ecologische en chemische toestand moet zijn.

Om iets aan de wateroverlast te doen, denkt de overheid aan het aanleggen van een wachtbekken en aan het verbreden van de beek. De wateroverlast is vooral toegenomen door de omzetting van weiden op steile hellingen

tot akkers. Sommige landbouwers namen, gestimuleerd door de gemeente, reeds positieve maatregelen zoals het aanleggen van bufferstroken, maar deze blijken vaak nog ontoereikend. Daarenboven zorgt de erosie niet alleen voor wateroverlast maar ook voor modderstromen, zowel in de bossen met hun waardevolle voorjaarsflora als in de beken waar de uiterst zeldzame vissen leven. Door een wachtbekken aan te leggen wordt alleen maar het wateroverlastprobleem aangepakt van de mensen die op laaggelegen gronden wonen in de kern van Everbeek-beneden. De bewoners stroomopwaarts van de dorpskern zijn niet direct geholpen. De flora in het bos en de fauna in de Terkleppebeek blijven er echter hoe dan ook op achteruit gaan. Daarom zijn brongerichte maatregelen meer dan nodig. Een wachtbekken is louter een symptoomgerichte maatregel. Bovendien vormen de ingrepen een aantasting van het waardevolle landschap.

Bibliografie

ANONIEM, *Albums de Croÿ*, 1989. Tome VII, Comté de Hainaut V, Brussel

MARC VAN TRIMPONT, *Wat is er van Terkleppe?*, Trivierius, 2000, jg. 30, nr. 3, p. 10-12.

PETRUS B. DE MEYER, Z.E.H. Jan Frans Hoevenaerts te Turnhout geboren en pastoor van Everbeek (St Maria, Henegouwen), in: *Taxandria*, 1955, jg. 27, nr 1-2, p. 1-20.

IDEM, Everbeek, folklore en andere volksgebruiken, *Oostvlaamse Zanten*, 1936, jg. 31, nr. 2, p. 55-59.

PRO CIVITATE VAN HET GEMEENTEKREDIET VAN BELGIË, *Kabinetskaarten van de Oostenrijkse Nederlanden opgenomen op initiatief van Graaf de Ferraris*, Brussel, 1976.

SYLVAIN DE LANGE, Everbeek, in: *Het Land van Aalst*, 1969, jg. 21, p. 245-270.

J. TACK, D. PAELINCKX, A. ANSELIN en K. DE ROO, Hoofdstuk 30, Speciale Beschermingszones, in: M. DUMORTIER e. a., *Natuurrapport 2003, Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid*, Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud nr. 21, Brussel, 2003, p. 222-229.

J. VAN UYTVANCK en C. D'HAESELEER. *Aanvraag tot erkenning van het natuurreservaat Everbeekse bossen (Brakel, Geraardsbergen), uitbreiding 1*, Mechelen, 2003, p. 53.

Lode De Beck
Marktweg 107
9500 Goferdinge

Een groene coupe voor de Gentse Coupure

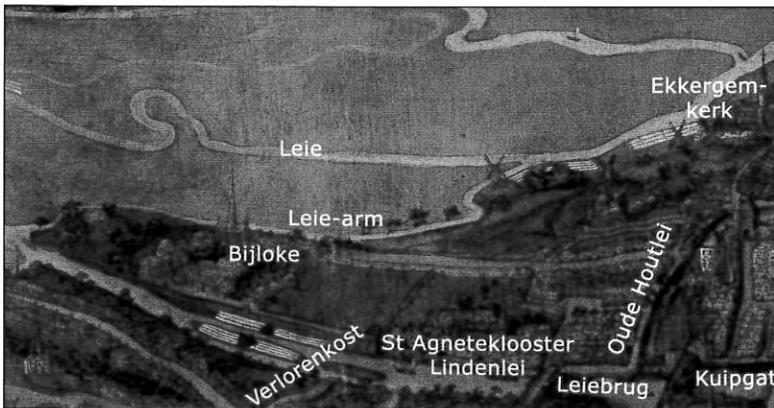
Gents MilieuFront vzw
Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis vzw

Gent is ontstaan op de samenvloeiing van Leie en Schelde. De Leie kronkelt naar Gent vanuit het zuidwesten, de Schelde vanuit het zuiden. Ze omhelzen elkaar rond een zandige heuvelrug van 29 meter hoog.

Eind 18de eeuw werd de Gentse Coupure gegraven. Deze moest het Vlaamse achterland een eigen verbinding met de zee bezorgen en is zo'n 1200 meter lang.

Gent op zoek naar de zee

In de 13de eeuw had Gent al een uitweg naar zee via de Lieve, die aangelegd was tussen 1251 en 1269. De Gentse Lieve en de Brugse (nieuwe) Reie kwamen elkaar tegen in Damme en hadden vandaar via het Zwin toegang naar zee. Tussen 1546 en 1547 graaft Gent de Sassevaart die de verbinding maakt tussen Gent - ter hoogte van het Tolhuis op de Blaisantvest - en de Westerschelde - ter hoogte van het Sas van Gent. Deze nieuwe verbinding met de Westerschelde en de zee wordt in 1604 door de Prins van Oranje geblokkeerd. Schelde, Sassevaart en het Zwin komen in Hollandse handen. In 1625 wordt de Brugse vaart gegraven die Gent met Brugge verbindt.

Graven van de Coupure

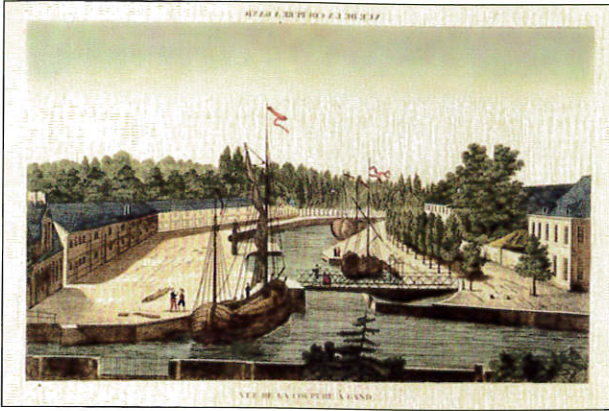
Keizerin Maria Theresia wil de Vlaamse handel doen heropleven na de blokkade van de Schelde door Gent en Brugge met de zee te verbinden.

Op 7 januari 1751 werd het startsein gegeven om het bestaande kanaal van Gent naar Brugge te verbreden en te verdiepen en in beide steden 'coupures' te voorzien. Het eerste schip voer de Coupure op bij de inhuldiging in december 1753.

Gent werd zo in de 18de eeuw een zeehaven en de Coupure werd dus Gents derde haven, na de Portus Ganda aan het Bisdomplein en die aan de Graslei. De schepen kwamen via Oostende en Brugge naar de Arteveldestad. Oostende werd de belangrijkste zeehaven omdat Antwerpen sedert 1604 gesloten was. De schepen, bestemd voor Antwerpen en Brussel, moesten alle langs de Brugse vaart en via Gent naar de Schelde varen.

Al in 1770 werd de Coupure uitgerust met een sluisenkomp ter hoogte van de monding in de Leie. De sluisdeuren zijn verdwenen, maar de saskomp is nog steeds duidelijk zichtbaar.

Bijloke 1534 en St Agnete Houtlei. De loop van de "Leie" is vandaag rechtgetrokken (Albertbrug, Gordunakaai enz). Het onderste horizontale stuk loopt vandaag parallel met de Kortrijksepoortstraat/Bijlokekaai, Albert Baertsoenkaai vanaf de Palfijnbrug tot de Verlorenkost. De gracht 'Oude Houtlei' is dichtgegooid met hier op de kaart de 'Pekelharing'. Panoramisch zicht op Gent in 1534, anoniem, STAM Gent, Bijlokecollectie, inv.474, detail bewerkt door de heer Brysse.

De Lindenlei en de Sint-Agnetebrug. Vue de la Coupure à Gand. Basset, Paris. Na 1805 ingekleurd. België op opticaprenten. Verz. Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis, lef. 147.

Vóór het graven van de Coupure

Waar nu de Gentse Coupure is, lagen destijds enkel akkers (Akkerstraat), tuinen, boomgaarden en weiden waar groentekwekers en koolkappers (Koolkappersstraat) een deel van de voor Gent benodigde groenten kweekten binnen de stadswallen. De bebouwing was er schaars. Grote gebouwen waren de Ekkergermerk, de hoofdkerk van de Ekkergermparochie, het klooster van Deynze, dat later het Krijgsgasthuis werd en thans de politie onderdak verschaft. Op de hoek van de huidige Coupure Links en de Nieuwe Wandeling stond het 'Het Spiegelhof' of 'Goed ten Spiegele', een heerlijkheid op de parochie van St Marten of Akkergerm. Op de heuveltjes in het landschap stonden molens.

Zicht op Rasphuis en akkers van Ekkergerm aan Coupure Links, gezien vanaf de Brugse Poort. Vue de la Maison de force et d'Ekerghem prise de la Porte de Bruges à Gand (Flandre). Carmine, Augsburg. ca. 1800 ingekleurd. België op opticaprenten. Privecollectie.

Na het graven van de Coupure

De aanleg van de Coupure luidde een nieuw tijdperk in voor de buurt van Ekkergerm, zeker toen in 1779 aan het Agnetesas een Stapelhuis of Entrepot werd opgericht voor het laden, lossen en stapelen van de goederen. Het lossen gebeurde met behulp van houten hoofden en een loskraan of 'wippe'. Vanaf dat ogenblik bepaalden handel en nijverheid het algemene uitzicht van de wijk en werden er nieuwe industriële complexen ingeplant. Op de hoek van Verlorenkostbrug en de Coupure Links lag het scheepsbouwbedrijf van De Coster. Aan de overkant op Coupure Rechts had je suikerraffinadeurs.

Begin 19de eeuw

Aquarellen van de Hollandse soldaat Wijnants uit de periode 1820-1823 tonen een begroeide oever met op de overgang de meerpalen. Hieraan kunnen de schepen aanmeren. Om de schepen voort te trekken was er het niet verharde jaagpad. Daarnaast volgt een bomerij langs beide zijden met weer een - nu veel breder - onverhard pad; eerst nog omzoomd door nog een bomerij - met zitbankjes - later vervangen door een huizenrij. De plek werd een geliefkoosd wandeloord met tussen twee rijen platanen ook voldoende ruimte voor koets en paard. In 1827 bijvoorbeeld stonden er op de Coupure in totaal 49 zitbanken, waarvan zestien met hout bekleed. De Coupure met zijn prachtige promenade, werd een gegeerde plek om er een luthofje, gloriëtte of tuinpaviljoen te bouwen. Naast de zomerhuisjes kwamen er ook cabarets en herbergen die vis uit de Coupure rijkelijk en aan een prijsje serveerden. Een bijzonder evenement was de 'Zomerliefwandeling' op de Coupure die de lente inluidde.

Coupure salon Napoleon. Verz. R. Heughebaert.

19de eeuw

Het kanaal Gent-Terneuzen, geopend in 1827, en het Handelsdok, gegraven in 1828, namen de rol van de Coupure als havencentrum over. Toen in 1860 de octrooirechten vervielen en de schepen geen belasting meer hoefden te betalen bij het binnenkomen van de stad, breidde Gent snel uit. Heel wat fabrieken verhuisden buiten de stadswallen en de Coupure kreeg een residentieel karakter. Langzamerhand groeide er een rustige burgerwijk.

Coupure rechts. Verz. R. Heughebaert.

Linnen wassen

Terwijl de Coupure zelf welstand uitstraalde, zat de ellende van het grauwe arbeidersbestaan verborgen in de vele op de Coupure uitkomende straten. De blauwwassers vormden zo een armoedige groep arbeiders en arbeidsters, die vanuit de zijstraten in het water van de Coupure het linnen kwamen wassen. Langs de oevers lagen door de stad aangekochte 'spoelboten', een soort pontons van waarop het linnen gewassen werd. Ook de gewone bewoners kwamen daar hun was doen. De laatste openbare spoelboot in Gent verdween officieel in 1935.

20ste eeuw

In het begin van de 20ste eeuw waren de beide zijden volgebouwd. In de loop van de jaren '30 gebeurden de eerste grote ingrepen. Op de Coupure Links werd de gevangenis 'Het Rasphuis' afgebroken en vervangen door een bouwcomplex van de Rijkslandbouwhogeschool. Op de

Coupure Rasphuis. Verz. R. Heughebaert.

Coupure Rechts verdween het Casino met park en vijver en kwam er de Veeartsenijschool in de plaats.

Na Wereldoorlog II volgde een tweede golf van ingrepen. Vele huizen verdwenen en rijzige appartementsgebouwen kwamen in de plaats. Ooit waren er zelfs plannen om een autosnelweg over de Coupure aan te leggen. Aan deze afbraakpolitiek werd paal en perk gesteld in 1981. De Coupure tussen de Sint-Agneteburg en de Contributiebrug aan de Nieuwe Wandeling kreeg eindelijk erkenning als beschermd stadsgezicht.

In diezelfde tijd - begin jaren '80 - werd de Coupure 'afgewerkt' met een steile betonnen rand, ondanks het feit dat daar nooit meer een vrachtschip zou voorbij varen.

Zicht op de fietsersbrug en de oude veeartsenijschool aan de Coupure. Verz. Gents Milieufrent.

Vandaag

Over het water van de Coupure varen geen schepen meer en van havenactiviteit is al lang geen sprake meer. Het water kan enkel een eenzame visser of verdwaalde kajaker bekoren.

Hoewel de waterkwaliteit de afgelopen twintig jaar drastisch is verbeterd, bruist de Coupure niet van het waterleven. Dit is vooral te wijten aan de betonnen structuren die het contact tussen water en land bruusk onderbreken. Watervogels, planten of andere organismen gedijen niet in deze betonnen bassin. De bermen zijn begroeid met

gras en kruiden. In 2006 startte de stad Gent met een specifiek maaibeheer om de – voorlopig nog monotone - bermoevers rijker en gevarieerder te maken.

Op sommige plaatsen is de bedding van de Coupure kunstmatig minder diep gemaakt. Daar bloeien de typische waterplanten.

De bermen en het water worden door een haag afgescheiden van het straatgedeelte. De haag en het feit dat het water een drietal meter lager ligt dan het straatniveau verhinderen interactie tussen het natuurlijke van de Coupure en de straat. Gelukkig wordt de Coupure langs beide zijden omzoomd door platanen.

De Coupure heeft haar transportfunctie over water verloren. Langs het water blijft het een belangrijke transportas voor fietsers, openbaar vervoer en automobilisten. Op Coupure rechts ligt één van de drukst bereden fietspaden van Gent. Het fietspad zorgt dat fietsers van Ekkerghem, De Brugse Poort, Mariakerke of verder in een minimum van tijd in het centrum raken. Het autoverkeer werd in de jaren negentig door het invoeren van éénrichtingsstraten fel beknot.

Zicht op de Coupure, 2007. Verz. Gents Milieufrent.

Naar een geïntegreerde en groene Coupure?

De Coupure kan mits een aantal kleinere ingrepen uitgroeien tot het stad vernieuwingsproject van de 21ste eeuw. Langs beide zijden kunnen er maatregelen genomen worden om de natuurwaarden en de leefkwaliteit van de Coupure te verbeteren.

De linkerkant van de Coupure ligt overwegend in de schaduw. Om de overgang van water naar berm te maken kunnen grote keien langs de rand aangebracht worden zoals gebeurde ter hoogte van de Contributieburg. Als de keien teveel wegschuiven kunnen één à twee meter vóór de bestaande oever damplanken geplaatst worden. Op

de keien of het substraat vinden waterplanten, vogels en vissen een nieuwe thuis. De waterkanten onttrekken de betonrand zo aan het oog en vormen een brug tussen het water en de hoger gelegen bermen.

We stellen voor om Coupure Links verkeersluw te maken om de Coupure zijn functie van flaneerpromenade terug te geven. Het huidige fietspad wordt wandelpad en de fietsers kunnen naast het plaatselijke verkeer op de rijweg.

De rechterkant van de Coupure kan bij mooi weer volop genieten van de zon. Op de betonnen kopbalk kan een (tweede) wandelpad gebouwd worden. Een plantenkraag omzoomt het wandelpad aan de waterzijde. De plantenkraag loopt niet constant door maar wordt afgewisseld met hengel- en picknickplaatsen, uitstapplaatsen voor kajaks. In de toekomst moet daar zelfs plaats zijn voor horeca.

Toekomstvisie 'Pure Coupure'. Montage Gents Milieufrent.

Een aangepast maaibeheer ingedeeld in percelen kan zorgen voor een gevarieerde berm. Waarom ook geen schapen laten grazen of een deel van de bermen plaggen.

Door deze voorgestelde ingrepen kan je een heel aparte biotoop creëren waar zowel dieren als mensen met plezier zullen vertoeven. De grauwe oevers en de saaie berm worden omgetoverd tot een waardevol groen lint aan de boorden van de Coupure. De oevervegetatie zal bovendien ook een positief effect hebben op de waterkwaliteit. Wandelaars zullen zich thuis voelen aan de kabbelende Coupure met zicht op de gevarieerde bermen, de rijkdom van de plantenkraag en de overvloedige watervogels als in een exclusief natuurgebied, maar dan midden in de stad.

Gents Milieufrent
Koningin Maria Hendrikaplein 5-6
9000 Gent

Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis
Dr. Maurits Gysseling
Groot Begijnhof 49
9040 Sint-Amandsberg

De valleibeken van Sombeke: de Onderbeek, de Slingerbeek en de Potaardebeek

**Freddy Waterschoot en Clem Ruelens,
vzw Durme afdeling Waasmunster**

De Onderbeek, de Slingerbeek en de Potaardebeek doorsnijden het grondgebied Sombeke van noord naar zuid. De Onderbeek volgt de grens Waasmunster-Temse. De Potaardebeek maakt een grote westelijke bocht. De beken liggen alle drie in het deelbekken van de Ledebek en de Durme, dat deel uit maakt van het waterbekken van de Beneden-Schelde.

Historie

De beken te Sombeke zijn nauw verweven met de geschiedenis van Sombeke als heerlijkheid, waarvan we sporen terugvinden tot in de 15de eeuw. Toen zetelde Jan van Sombeke in het stadsbestuur van Gent. De heerlijkheid van Sombeke was afhankelijk van het Land van Beveren.

Aan de heerlijkheid was een (jacht-)kasteel verbonden waar de graven van Vlaanderen regelmatig verbleven. In de 17^e eeuw (of vroeger) was het kasteel vervallen tot een ruïneheuvel. Eind 17de eeuw liet Jacob Laureyns een nieuw kasteel bouwen. Dit is vandaag de dag nog zichtbaar in gerenoveerde staat.

De Onderbeek vormde de oostelijke grens van deze heerlijkheid, de midden- en benedenloop van de Slingerbeek vormde de westelijke grens. De bron van de Onderbeek situeert zich op de Galgenakker (ter hoogte van de Nijverheidslaan nr. 261), waar in de periode van de heerlijkheid de galg opgesteld was. De Franse Revolutie betekende het eind van de heerlijkheid van Sombeke.

Akker- en weiland, bospercelen, privétuinen en de diepe

vallei-insnijding nabij de Dommelstraat kleuren het beeklandschap van de bovenloop van de Slingerbeek. Hier woonde vroeger de bekende kunstschilder Edmond Verstraeten (1870 - 1956). Hij was een landbouwer die met succes het schilderspenseel hanteerde. Hij hoort thuis bij de groep schilders die we impressionisten noemen en waarvan van Gogh het boegbeeld is. Hij was een fervent landschapsschilder die met grote kundigheid kleur- en lichtschakeringen hanteerde.

Voor 1978 lag links van de Slingerbeek een kastanjebos met de voetweg van Sombeke naar de Heide.

Geen van de beken meandert. Voor 90 % zijn de beeklopen kaarsrecht. Zij veranderen hun loop in rechte bochten van 90 graden, wat wellicht verwijst naar vergraving, zoals bijvoorbeeld de Onderbeek. Oorspronkelijk lag de beek niet aan de rand van het kasteelpark Sombeke, maar in het park. Door een sluis watert daar nu de oude beekloop in de nieuwe af, om te vermijden dat vervuild water in het kasteelpark loopt. In de woonwijk De Sombe werd de beek 110 meter naar de kant verlegd en overweld. In het totaal werd zo'n 280 m beekloop overweld, dit komt neer op bijna tien procent van de volledige beekloop.

Kasteel van Sombeke met Benedendries. Over dit domein stroomde ooit de Onderbeek. Foto Freddy Waterschoot.

Van valleibeek naar polderbeek

De bovenlopen van de Sombeke, Potaardebeek en Onderbeek zijn gelegen op het zandlemige en agrarische plateau van Sombeke. De landbouwgronden zijn er gemengd akker- en grasland. Het landbouwplateau van Sombeke maakt deel uit van de Wase cuesta. De beken stromen door hun natuurlijke vallei en doorsnijden de bodem vaak in een V-vorm. Dit zorgt ervoor dat we deze beken valleibeken kunnen noemen.

Het V-dalletje van de Slingerbeek in de omgeving van de Pelkemstraat. Foto Freddy Waterschoot.

Greppels en grachten voeden de beken met het hemelwater van het Sombeekse plateau. De Slingerbeek en de Potaardebeek ontvangen ook kwelwater. De drie beken wateren het Sombeekse landbouwplateau af. De Onderbeek neemt de oosterse helling richting Elversele voor zijn rekening. De Slingerbeek watert het gebied links van de Pelkemstraat af en de Potaardebeek het gebied rechts. Buiten de regenperioden is de waterdiepte van de bovenlopen gering. In regenperioden en vooral bij zware regen nemen het watervolume, de stroomkracht en de bodemerosie toe.

De drie beken doorkruisen ofwel de woonkern van Sombeke/Elversele ofwel de lintbouw van de Dommel- en Warandestraat. Op hun snijpunt werden de beken ingebuisd, maar de buizen zijn te klein om ook bij zware regenval het beekwater af te voeren. Zo krijgen we daar in de waterafvoer een flessenhalseffect.

Aan de overkant van de Dommel- en Warandestraat stromen de drie beken dwars doorheen de steile cuestaflank naar de Durmevallei. Aan de kustavoet en op 8 à 11 meter hoogtelijn stromen de Slingerbeek en de Potaardebeek door een kwelgebied met de bronbosjes, het Vlaszakbos en het Dommelbos, beheerd door vzw Durme.

Vorbij de kustavoet stromen de beken de Durmevallei

in. Ze krijgen het profiel van een polderbeek: gering reliëfverschil, natuurlijk overstroombaar, gelegen in meersen bestaande uit natte en soortrijke graslanden, met ook populieraanplant en struwelen op de natte gronden en maïsakkers op de drogere gronden. De beken monden allen uit in de Durme via een gracht en/of een sluis.

Elke beek zijn karakter

Onderbeek

De oevers van de Onderbeek zijn het minst beboomd en deze beekloop kent tevens de meeste verbouwing en vervuiling. De beek wordt zwaar vervuild door het ongezuiverd lozen van afvalwater uit de Bokmolen- en Sint-Margrietstraat, de Sombe, de Kapelwijk en de Ganstende. Met je neus kan je de beek volgen. Gelukkig kan deze beek zijn waterkwaliteit nog enigszins herstellen bij grote aan- en afvoer van hemelwater.

Slingerbeek

De middenloop dwarst achtereenvolgens een woonlint, een varkenshouderij, een weide en een kwelgebied met het Vlaszakbos waarin in het voorjaar ongelijk verspreid slanke sleutelbloem, gele dovenetel, beekpunge, muskuskruid, dotterbloem, onpaar- en paarbladig goudveil, speenkruid en pinksterbloem bloeien.

In het Meulenbroek verbreedt de beek en stroomt ze in de Durme.

De Slingerbeek in de Sombeekse meersen. Foto Freddy Waterschoot.

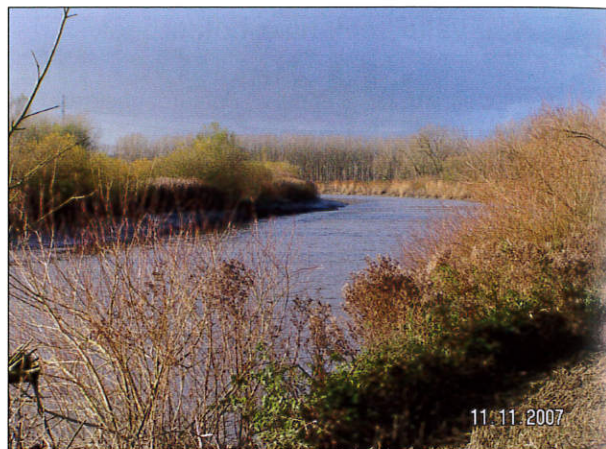
Potaardebeek

De bovenloop stroomt door gemengd akker- en grasland dat uitdeint in bos deels op vrij diep ingesneden valleitjes aan de Potaardestraat. Aansluitend is ook de middenloop tot de Dommelstraat bebost en wettelijk erkend als natuur- en reservaatgebied. Door de kwelbodem zijn de bossen er zeer vochtig. Het Dommelbos gelegen tussen Potaarde- en Dommelstraat is een uitgesproken doch sterk verbraamd bronbos.

De Dommelstraat is een belangrijke wissel in het stroomgebied van deze beek. Vooreerst is er de overwelling aan het fietspad, aan de rijweg en aan de vroegere spoorlijn 57 Dendermonde-Sint-Niklaas. Door het ongezuiverd lozen van het afvalwater afkomstig van het rioolnet van Heide wordt de Potaardebeek bovendien een vervuilde beek en wordt zijn bekken van 63 tot 183 ha uitgebreid. Verderop stroomt de beek door akkerland en de Sombeekse meersen naar de Durme.

Potaardebeek in de omgeving van het Dommelbronbos.

De Durme loopt over in de potpolder in de omgeving van de potaardebeek. Foto Freddy Waterschoot.

De Durme bij halftij - op de linkeroever - hier rechts monden de Slingerbeek en de Potaardebeek uit in de Durme. Foto Freddy Waterschoot.

De toekomst van de beken te Sombeke

Vzw De Durme afdeling Waasmunster ijvert samen met gelijkgestemde instanties en personen voor proper water en een natuurlijk beheer van deze beken. Concreet betekent dit:

- de collector Waasmunster-Sombeke-Elversele aanleggen
- volledige woonaansluiting op het rioolnet
- geen nieuwe overwellingen, maar de beken terug openmaken
- de beken en hun oevers natuurlijk beheren.

Clem Ruelens
Fortenstraat 72
9250 Waasmunster

Belselebeek van bron tot monding

**Tekst: Firmin De Beleyr en Omer Burm, de Raaklijn
Foto's: Walter Vermeulen, fotoclub "Balder"
Dirk Deschepper, de Raaklijn**

De Belselebeek bevindt zich in het Waasland. De beek ontspringt in Waasmunster, loopt door Belsele, Waterschoot en Sinaai, om uit te monden in de Moervaart. Aan de hand van talrijke cultuurhistorische elementen kunnen we de geschiedenis tot duizenden jaren terug de geschiedenis schetsen.

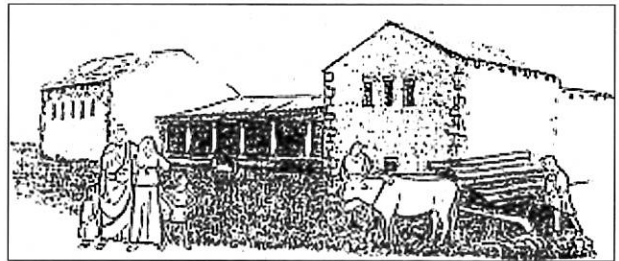

Uittreksel uit de kaart van het Land van Waas van 1656 door Peter Verbist. Verz. Bibliotheca Wasiana.

Het verleden van de Belselebeek

Op de hogere en drogere gebieden van de Belselebeek, in de omgeving van de Mierennest of de heide van

Belsele werden verschillende bodemvondsten uit de Late Bronstijd, de Late IJzertijd en uit de Gallo-Romeinse periode gedaan. Dat maakt van Belsele één van de oudste Wase nederzettingen. Blootgelegde fundamenten van een Gallo-Romeinse villa (type Porticus villa) in de omgeving, doen ons vermoeden dat de dorpskom tijdens de Gallo-Romeinse periode ontstond langs de oude Romeinse heirbaan. Omstreeks het jaar 500 was er wellicht een kleine Frankische landbouwgemeenschap gevestigd op de Belseelse heide.

Gallo-Romeinse villa (type Porticus villa). Verz. de Raaklijn.

In 1892 werd een Gallo-Romeinse muntschat bovengespijt bij het uitgraven van een boom. In een kleine inlandse amfoor zaten 1527 zilveren munten.

Aan de oevers van de Belselebeek zijn nog heel wat brokken ijzeroer te vinden. Deze brokken werden in die tijd uit deze beddingen gewonnen om er ijzer uit te smelten.

Op de heide werden verschillende molens gebouwd zoals de Roomanmolen en de Gavermolen. De straatnamen Molendreef, Molenwijk en Gavermolenstraat zijn dan ook niet uit de lucht gegrepen.

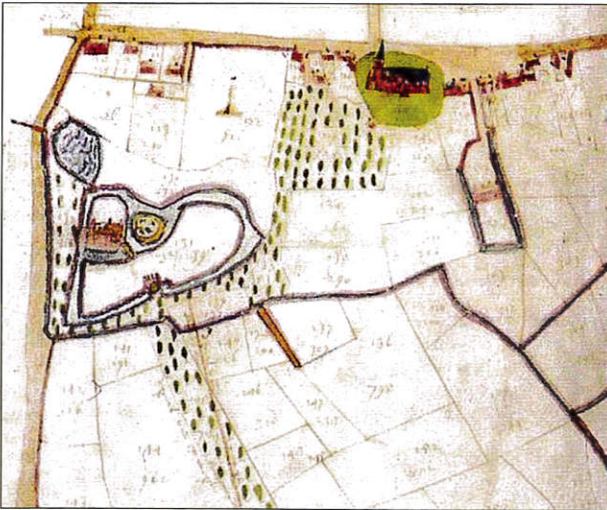
In de dorpskern van Belsele heeft de Belselebeek echt haar stempel gedrukt. Rond 1200 werden 'heerlijkheden' gevormd. De voornaamste heerlijkheid in Belsele was het hof van Belsele. Men bouwde er een omwald kasteel (Kasteeldreef).

Eigenaars waren onder andere:

- Willem Van Belsele (1230)
- Fam. Van Steenlandt (1400)
- Fam. Van Der Gracht (1627)
- Guillelmus Josephus van Malcote (1700)
- Fam. Van Der Noot (1800)
- Pieter Van Haute-Denis
- Bisdom Gent (1901)
- Fam. Deprez (2007)

Perceelkaart van het Hof van Belsele. De kaart is een kopie van een tekening uit 1602. Verz. K.O.K. van het land van Waas.

Het hof van Belsele werd in 1702 op kaart gezet. De Belselebeek loopt rond. Tekening van de Waterschootwijk uit het landboek van de Parochie Belsele. Verz. A. Van Landegem.

Winters tafereel omstreeks 1820. De vijver en de omwalling van het kasteel zijn gekoppeld aan de Belselebeek. Verz. fam. Knapen Belsele.

Het heden van de Belselebeek

Het brongebied van de Belselebeek ligt in Waasmunster. In dit brongebied stromen de beekjes alleen in natte periodes: bij regen dringt het water er onmiddellijk de bodem in. Het water vanop de cuesta van het Waasland ligt 35 m boven de zeespiegel en wordt voor een ruim deel door de Belselebeek afgewaterd.

De cuesta van het Waasland (35 meter), het brongebied van de Belselebeek.

De oorsprong van de Belselebeek ligt aan het John Van Eyckpark in Waasmunster. Hier ontvangt de Belselebeek het water van Heimolen, van de Hoge Kouter te Sint-Niklaas en van de Nijverheidsstraat aan de Roskam. Het water wordt er gezuiverd door twee kleinschalige waterzuiveringsstations: één van Heimolen en één van het John Van Eyckpark.

Begin van het stroomgebied van de Belselebeek aan het John Van Eyckpark.

Vanaf haar brongebied stroomt het water richting Belselecentrum. In het Waterschoot ontvangt de beek het water van verscheidene secundaire beekjes die afkomstig zijn van de hoogte van Sombeke, de stuifzandrug van Waasmunster, het Paradijs en de Mierennest in Belsele. Daar wordt de beek gevuld met regenwater na regenbuien, maar in droge periodes ontvangt ze er het kwelwater uit de bodem.

In het Waterschoot legde men een kunstmatig overstromingsgebied aan om het centrum van Belsele tegen overstroming te vrijwaren.

In het centrum stroomt de beek door een nieuw aangelegd park 'Hof Van Belsele'. Daar wordt ze meteen geflankeerd door een ruime, goed bewandelbare weg, een trendbreuk in moderne urbanisatie.

Ze ontvangt hier het water van de Molenwijk, uit het brongebied van de Ransbeek die er eerder naar Puivelde stroomde.

De Belselebeek stroomt door haar geologische bedding, overblijfsel van het Vlaamse dal, dat we nu de Meerskens noemen en bij oudere Belselenaren bekend staat als het Slakhuis.

De Belselebeek ter hoogte van het Kasteel in de Kasteeldreef richting Vijverstraat.

Vorbij het centrum kiest de beek de richting naar Sinaai. Op de Kouter ontvangt ze het water van de Schoonhoudtbeek. Beide beken staan bekend als de 'Tong van Belsele'. Ze zijn er ingegraven als een slangentong in de zachte helling van de Wase cuesta.

Aan de Kouterstraat kan men naast de beek wandelen tot aan de Hooimanstraat.

Aan de Bezekoek passeert de beek een overstort naar de Armentruyenbeek die wateroverlast in het centrum van Sinaai moet voorkomen.

De Belselebeek wordt door de sluis voor een deel afgeleid in de Armentruyenbeek.

Aan de Hooimanstraat in Sinaai is de oorspronkelijke loop van de Belselebeek afgedamd en omgeleid om het centrum van Sinaai te beschermen tegen wateroverlast. De Oude Belselebeek loopt voor een deel ingebuisd door

het centrum van Sinaai. Ze ontvangt er nog weinig water. Ze stroomt verder langs Zwaanaarde tot waar ze die verlaat en vroeger uitmondde in de Lee. Heden is ze daar ook afgedamd en mondt uit in de Klaverbeek, die haar water opvangt en naar het pompgemaal aan het Keizershof leidt.

De beek wordt omgeleid langs de Ruyselaerbeek, de Berkelaerbeek en de Bundersgracht naar de Lee.

Waar de omgeleide Belselebeek haar water in de Lee stort vloeit ze verder richting Leebrug. Hier wordt ze geflankeerd door een mooie wandelweg tot aan haar monding in de Moervaart aan het Keizershof.

De monding van de omgeleide Belselebeek in de Moervaart aan de Keizersbrug.

De toekomst van de Belselebeek

Het park van het "Hof van Belsele" is vorig jaar verdubbeld in oppervlakte (negen ha!). Binnenkort komen hier nog eens vier ha bij. Hierin krijgt de beek haar oude glorie terug.

Winterse sfeerbeelden uit het park.

De Raaklijn
Kleemstraat 89
9111 Belsele

Water in al zijn aspecten te Groot-Zemst

**Henri Vannoppen en Colette Vanderbeken,
Heemkundige Kring 'de Semse'**

De Zenne en de Barebeek bepalen het landschap in Groot-Zemst. Eppegem, Zemst en Weerde zijn Zennedorpen met zijn beemden en broeken. De kerk van Eppegem is gebouwd op de oevers van de rivier de Zenne.

De Barebeek is dan weer belangrijk voor Weerde en voor Elewijt. Ze ontspringt achter de grot van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes aan de Breemstraat te Perk. Ze loopt onder de Kampenhoutse Steenweg en komt op Elewijts grondgebied. Hier passeert ze de groteingangspoort van het Rubenskasteel. Via Elewijt en Hofstade mondt de Barebeek uit in de Dijle in Muizen.

Er zijn ook kleinere beken zoals de Leibeek te Zemst.

Getuigen van een rijk waterverleden

Mensen willen waterlopen oversteken, nu én vroeger. We vinden resten van bruggen, wadden of veerponten om van de ene kant naar de andere kant te komen. De Elsendam was het brugje over de Leibeek te Zemst aan de Waterkensvoetweg. Aan de herberg 't Waterke ter hoogte van Schonenberg (Mechelen) was er een wad waar men bij laag tij te voet en met een gespan de Zenne kon oversteken of eerder doorwaden. Op de Zennedijk stond het veerponthuis uit de jaren 1700. De trappen van een veerpont zijn nog duidelijk zichtbaar.

De Leibeek te Zemst, aan brugje uit 1735. Verz. Heemkundige Kring De Semse.

Overstromingen

Bij overvloedige regens trad de Zenne buiten haar oevers. Ze zette de omliggende akkers en weiden blank. Op 21 en 22 januari 1820 was geheel Elewijt door water afgesloten. Pastoor Bernaerts schreef dat men eerst op 31 januari 1820 opnieuw Elewijt kon naderen. De Ambroos te Hofstade had ook met overstromingen af te rekenen. Ook de gebieden rond de Barebeek kenden geregeld overstromingen o.a. de Wipweide te Elewijt.

De natuur wikt en de mens beschikt. Daarom werd rond 1880 een hulpbed gegraven, de Nieuwe Zenne. Door een ingreep aan de sluis van Eppegem werd het water van de Zenne in een afwateringskanaal geleid. In 1936 werden de zwakke aarden dijken van de Nieuwe Zenne door betonnen vervangen.

De Zenne ter hoogte van het Vriezenbroek. Verz. Heemkundige Kring De Semse.

De Barebeek

Er zat vroeger ook veel vis op de Barebeek: witvis, snoek, stekelbaars, baars, paling en rietvoorn. In 1312 kreeg Arnold van Wilre het exclusief recht om op de Barebeek te vissen vanaf het Slotje tot de Clapscheutemolen te Weerde. De Barebeek was tijdens het interbellum de zwemplaats voor de jeugd. De zaterdagse wasbeurt had daar plaats in de periode dat de badkamer nog niet populair was. Zelfs de was werd er gespoeld. Wanneer de Barebeek in de winter dichtgevroren was dan kon men er schaatsen of 'schaverdijnen' of met 'ijsstoelen' of sledes rijden. In 1923 werd de Watering van Perk opgericht voor het onderhoud van het gebied van de Barebeek. Het was een bestuurlijke instelling (Polders en Wateringen). In 1972 veranderde de naam in de Watering van de Barebeek.

Barebeek ter hoogte van de Weerdesteenweg te Elewijt. Hier was vroeger een was- en spoelplaats. Verz. Heemkundige Kring De Semse.

Waterkastelen

Groot-Zemst heeft heel wat kastelen alhoewel het gebied zwaar geleden heeft onder W.O.I. De verwoeste kastelen werden na de oorlog heropgebouwd. Het Ambrooskasteel te Hofstade was oorspronkelijk een klein waterkasteel. De Barebeek zorgde voor de voeding van de vijvers en de ringgrachten. Ook de kastelen Impel en Heetvelde te

De Schranshoeve te Eppegem met water omringd. Verz. Heemkundige Kring De Semse.

Eppegem en Het Steen te Elewijt hebben grachten en vijvers. De Schranshoeve te Eppegem is volledig omringd door water. De Willebroekse Vaart werd ook beschermd vanuit Eppegem. De Spaanse soldaten moesten tijdens de Spaanse bezetting vanuit de schansen de waterweg bewaken.

De waterlopen als bron van welvaart

Langs de Leibeek lagen vroeger turfbeemden, die belangrijk waren als brandstof. Voor men met steenkool stookte was turf de populairste brandstof in onze gewesten. Door het steken van turf in het Leibeekbroek kwamen deze gronden lager te liggen. Op de grens van Weerde en Zemst ontstonden daardoor grote plassen water. Men sprak van de 'Rotterik'.

Tussen Zemst-brug en de Guldenrij, tussen de Zenne en de Leibeek lagen vloeibeemden. Deze plaats heette men 'd'elle' wat in de volksmond de 'Hel' werd. Deze beemden werden kunstmatig door de mens onder water gezet. Het slib diende als bemesting.

De Zenne zorgde ook voor waterkracht. De grote watermolen op de Zenne te Weerde werd gebouwd in de periode 1242-1259 door Rudolphe van Wilre, heer van Elewijt. De sluis werd gebouwd in 1296 om het water op te houden en een omleiding werd gegraven om het water naar het molenrad te stuwen. Het waterrad bevond zich aan de noordwestkant van het molenhuis en het daarbij horende herenhuis. In de 15de eeuw behoorden de watermolen en de sluis tot de abdij van Grimbergen. Op het eind van de 16de eeuw werd de Weerdemolen een volmolen. In de 17de eeuw sprak men van de Sint-Michielsmolen. De familie Coenen werd de eigenaar in de 19de eeuw. Joannes Baptist Coenen uit Rommersom kocht de watermolen in 1823. Zijn zoon Petrus Augustinus Coenen was burgemeester van Weerde van 1880 tot 1897 en zijn kleinzoon Leon Coenen van 1902 tot 1921. Ze maalden hier tot rond 1910. In 1914 werden de verlaten gebouwen verwoest.

Resten van de oude molen op de Zenne. Verz. Heemkundige Kring De Semse.

De Barebeek aan de Steendreef te Elewijt, naast het molenhuis aan het Rubenskasteel. Verz. Heemkundige Kring De Semse.

Aan het Rubenskasteel te Elewijt stond een watermolen, die reeds in de 13de eeuw bekend was.

De menselijke inbreng

Vennen waren meestal ondiepe zoetwaterplassen op voedselarme hogere zandgronden. Vennen ontstonden wanneer het zand tot de grondspiegel weggestoven was. Vennen konden ook ontstaan omdat er zich water had verzameld in een kom met een voor water ondoordringbare bodemlaag. Naast de woning van Tambuyser in de

Hofstade-Bad. Verz. Heemkundige Kring De Semse.

Larestraat te Zemst-Laar lag een ven.

Naast vennen kregen we ook vijvers. In Groot-Zemst waren het oorspronkelijk zandwinningsputten. In 1901 werd de spoorlijn tussen Weerde en Muizen aangelegd. De Spoorwegen besloten om de onteigende gronden uit te delven om zo het nodige zand te hebben om de spoorlijn te verhogen. Deze groeven liepen in W.O. I onder water. De mensen gingen er zwemmen. Zo ontstond langzamerhand het Rijksdomein of het Blosodomein Hofstade. In 1932 stelde minister Van Isacker een commissie samen. Die commissie kreeg de taak om een zwemdok te openen. In 1939 opende minister Jaspar 'Hofstade – Strand'.

Zandwinningsput te Weerde, ter hoogte van de autosnelweg E19. Verz. Heemkundige Kring De Semse.

Bibliografie

R. DE BROECK, C. VANDERBEKEN, R. VAN KERCKHOVEN en A. MANNAERTS, *'Water' in al zijn aspecten te Groot Zemst*, Themanummer Semse kroniek, september 1999, 199 p.

Henri Vannoppen
Leuvensesteenweg 839
3071 Erps-Kwerps

Colette Vanderbeken,
Vredelaan 48,
1982 Zemst (Weerde)

De historische en ecologische rijkdom van de vallei van de Voer

Natuurpunt Voer, Ijse en Lane en Heemkundige kring Sint-Hubertus Tervuren

Het oudste natuurelement van de streek ten oosten van Brussel is ongetwijfeld de Voer. Ze ligt er al eeuwen en staat aan de wieg van het leven in deze contreien. Het riviertje is ongeveer vijftien km lang, ontspringt in het Zoniënwoud, meer bepaald in het Kapucijnenbos en mondt te Leuven uit in de Dijle.

nenorde. Tijdens de Franse bezetting in 1798 wordt het verkocht en vervolgens afgebroken. Een aantal dreven, gelegen in de buurt van de Koninklijke Wandeling, zoals de Isabelladreef en de Kapucijndreef verwijzen naar het klooster. Het is gelegen in de vallei die naar de bronnen van de Voer leidt. In het Kapucijnenbos vinden we alleen een overgroeid keldergewelf van het gebouw en in de omgeving ondertussen volledig beboste resten van waterbassins.

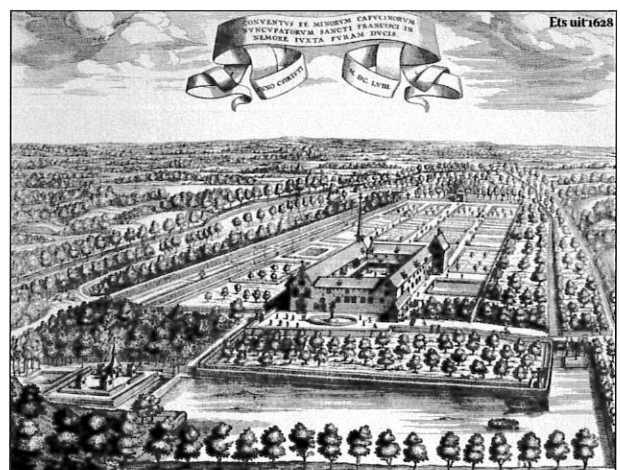
De bronnen van de Voer

De naam van de rivier is afgeleid van het Germaanse 'fôro' of 'fûron', een waternaam die verwant is met het Nederlandse 'vaart' of 'voeren'. Het betekent gewoon beek.

De geschiedenis leert ons dat zich in de Voervallei een Karolingisch kroondomein vormt, met als belangrijkste plaats Sint-Verona, gelegen tussen Leefdaal en Bertem. In 727 wordt voor het eerst de naam Fura vermeld als plaats van overlijden van Sint-Hubertus. De naam is mogelijk gebruikt voor het dorp, Tervuren, en de waterloop, de Voer. Door de eeuwen heen ontstaan in de buurt van de waterweg belangrijke nederzettingen waarbij voor de regio de abdij van Park (Heverlee) een belangrijke rol speelt.

De "Bronnen van de Voer" bestaan uit een moerasgebied en aansluitende poel. Deze worden gevoed door opkomend grondwater, afkomstig van de hoger gelegen gedeelten van het omliggende Zoniënwoud.

Deze bronnen situeren zich in het Kapucijnenbos (Tervuren). Hier liet aartshertogin Isabella in 1626 in minder dan een jaar tijd een klooster optrekken voor de Kapucij-

Kapucijnenklooster, Ets uit 1628. Verz. Heemkundige Kring Sint-Hubertus.

Imposante gebouwen

In de omgeving van de beek ontstaan imposante gebouwen zoals 'Het kasteel van de Robiano' (Tervuren). Het complex bestaat uit een hoeve, later omgebouwd tot

woonerf en een kasteel met vele namen, waarvan de eerste sporen mogelijk teruggaan tot de 8ste eeuw. Vanaf de 15de eeuw krijgt het de naam 'Het hof over het Water' omdat het gelegen is aan de rechteroever van de Voer, buiten de 'wallen', verbonden met het dorp via de toenmalige IJsepoort. De huidige naam dateert van het begin van de 19de eeuw nadat het kasteel in handen komt van de familie de Robiano. De vijvers, gevoed met kwelwater rond de Voer, dienen voor de visvangst of voor kinderjoliijt.

Kasteel van Robiano anno 1908. Verz. Heemkundige Kring Sint-Hubertus.

Aan de samenvloeiing van Voer en Maalbeek in Tervuren ligt een landtong die ideaal is om een vesting te bouwen. Op deze plaats wordt een gebouw opgetrokken dat gedurende verschillende eeuwen een residentie is van de machthebbers in onze gewesten, gaande van de hertogen van Brabant, Albert en Isabella tot en met Karel van Loreinen. Jozef II laat het in 1782 afbreken zodat thans enkel nog de fundamenteën kunnen getuigen van een roemrijk verleden.

Resten van het paleis. Foto Erik Op de Beeck (fundamenteën).

Molens op de Voer

De mens gaat gaandeweg de waterloop beheersen voor eigen doeleinden. Het verval op het riviertje is nooit erg groot. Zo stuwt hij het water op voor vijvers die vis bewaren of drijfkracht aanvoeren voor watermolens.

De molen van Gordaal is de eerste van in totaal twaalf molens die in de loop der tijden op de Voer worden gebouwd. De oorspronkelijke molen gaat terug tot in de 13de eeuw. In de loop van de 20ste eeuw krijgt het gebouw zijn huidige uitzicht en verdwijnt de molen. De Tervurenaars kennen het gebouw als het Spaans Huis omwille van de rode baksteen waarmee het is afgezet.

De molen van Gordaal anno 1950. Verz. Heemkundige Kring Sint-Hubertus.

De molen van Gordaal nu, beter bekend als het 'Spaans Huis'. Foto Jacques Dujardin.

Te Vossem vinden we de resten van een 2de molen. Deze was oorspronkelijk eigendom van de abdij van Park. De bouw van de molen gaat terug tot 1139. Pas omstreeks 1910 staakt de molenaar zijn activiteiten. In 1925 richt de eigenaar het molenaarshuis in als een "café-cramique" onder de benaming "Vieux Moulin", waarbij de oude molensteenzaal dienst doet als restaurant. Het is thans een prachtig landhuis in privé-bezit, waarbij de watermolen gerestaureerd is en 2 armen van de Voer het domein doormidden snijden.

Restaurant "Oude Molen, Vieux Moulin" anno 1925. Verz. Heemkundige Kring Sint-Hubertus.

Omstreeks 1440 staan in de buurt van het kasteel van Leefdaal twee molens op de Voer: een slag- en een graanmolen. Op de foto's is het oude gebouw te zien met het rad zoals die tot voor enkele jaren bestond.

De kasteelmolen, molenhuis en molen. Verz. Willy Brumagne.

De Eyckenmolen te Bertem. Foto Eric Malfait.

In het dorp van Bertem vinden we de Eyckenmolen. Hier van is voor het eerst sprake in 1540. Hij is aanvankelijk eigendom van de jezuïeten en is waarschijnlijk openbaar verkocht na de afschaffing van de orde in de 18de eeuw, meer bepaald in 1773. Momenteel zijn enkel nog de sporen zichtbaar tegen de muur van het gebouw waar vroeger de molen tegenaan gebouwd was.

Kanalisisatie van de Voer

In de loop der tijden probeert de mens vat te krijgen op de natuurlijke elementen. Hij richt de waterlopen in als afwateringskanalen opdat ze bij hevige regenval voor een versnelde afvoer van het hemelwater zouden zorgen.

Ook de Voer ontsnapt niet aan die kanalisatiedrang. Hele stukken waaronder 'De lange staart' of in de volksmond 'de Lange sjeit' in Heverlee worden rechtgetrokken. De jeugd van de instelling Terbank trekt het zich niet aan en maakt van de gelegenheid gebruik om verfrissing te zoeken in een Voer die in die dagen de kwalificatie zwemwater heeft.

In 't Lommer van de "Alma Mater", de jeugd van de instelling Terbank gaat badenin de Voer. Verz. Maurice Swings.

De Heemkundige Kring Sint-Hubertus Tervuren en Natuurpunt Voer, Ijse en Lane, meer bepaald Rob PARISIS, Willy BRUMAGNE, Jean-Pierre SMIT en Mark VAN ROY hebben samen met fotograaf Jean-Pierre VANDENWAEYENBERG een boeiende tentoonstelling ontwikkeld die een overzicht biedt van wat nog rest aan historische gebouwen in de Voervallei. Ze vraagt ook aandacht voor het ecologische erfgoed waarvan de waterloop ongetwijfeld deel uitmaakt en die een schat aan dieren en planten herbergt. We dienen dit patrimonium met eerbied te behandelen om ervoor te zorgen dat ook de volgende generaties ervan kunnen blijven genieten.

Mark Van Roy
E. Hanssenslaan 22
3080 Tervuren

De Dijle: een meanderende geschiedenis

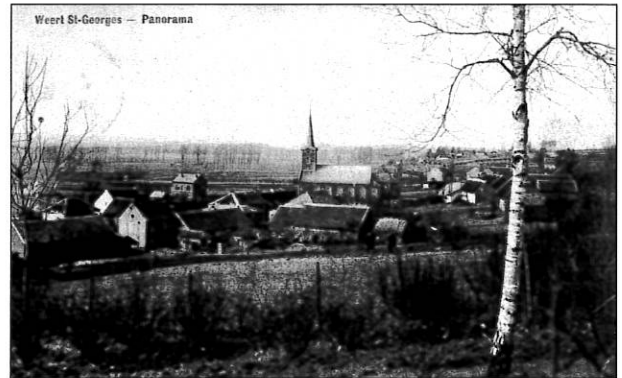
Tekst: Bart Vercootere, Vrienden van Heverleebos en Meerdaalwoud
Foto's: Dirk Vanaenroyde & Desire Vanautgaerden

De Vrienden van Heverleebos en Meerdaalwoud zijn binnenkort 40 jaar actief in het beschermen van natuur en landschap in het Dijleland. Van bij het ontstaan van de vereniging leefde het besef dat het Dijleland geen 'oernatuur' meer herbergt, maar dat dit gebied het moet hebben van cultuurrijke natuur. De mens wroet immers in de leemgronden sinds jaar en dag. Hoe onschuldig sommige ingrepen ook mogen zijn, over een lange periode of grote oppervlakte, kneden ze het landschap naar de hand van de meester (een sprekend voorbeeld hiervan is beschreven door Vanwalleghem *et al.*¹ en samengevat in Het Dijleland²).

Dit besef inspireert de vereniging dagelijks, zowel concreet in de uitbouw van een natuurgebied (bv. De Doode Bemde) als op beleidsmatig vlak. Op dat laatste vlak was de vereniging bijvoorbeeld steeds een kritische partij voor de plannen die de waterbeheerders eind de jaren 1970 ontwikkelden voor het waterbeheer in de streek. Actueel is dit omgebogen tot het gerealiseerde 'natuurontwikkelingsscenario'.

Voor de wetenschappelijke onderbouwing van de plannen in het natuurontwikkelingsscenario voor het waterbeheer in de vallei van de Dijle baseert men zich op cartografische, mondelinge of neergeschreven overleveringen van de historische systeemwerking van een vallei. Met grote zekerheid kan gesteld worden dat de Dijle de vallei regelmatig overstroomde. Veel minder zekerheid is er rond de frequentie ervan, het tijdstip (winter, zomer, ...) of de duur (één dag, één week, langer, ...). Om hier meer informatie over te hebben, is in 2003 door de Vrienden van Heverleebos en Meerdaalwoud, in samenwerking met verschillende heemkundige kringen of heemdeskundigen, een fotoarchief aangelegd van het historische landschap. Dit werd voor een groter publiek toegankelijk gemaakt in een jaarbulletin³ waarin oude en actuele foto's van het landschap met elkaar geconfronteerd werden.

Het landschap was 200 jaar geleden open. Vanaf de kerk van Sint-Joris-Weert kan de overkant van de vallei gezien worden. Enkel de Dijle was omzoomd met bomen. Op sommige plaatsen staan grensbomen⁴. Het actuele beheer van de vallei bestaat erin om in sommige zones het kenmerkende open landschap, met hooi- en graasweiden te behouden en te herstellen (vellen van populierenaanplanten). De grensboom is recent omvergefallen.

Zicht op Sint-Joris-Weert in 1909. De foto laat een open vallei zien. Verz. Vrienden van Heverleebos en Meerdaalwoud.

Actueel zicht op Sint-Joris-Weert. Om de foto uit 1909 te reconstrueren is heel wat klim- en zoekwerk nodig. Zicht op de vallei is vanaf hier niet meer mogelijk. Foto: Dirk Vanaenroyde.

¹ T. VANWALLEGHEM, M. VAN DEN EECKHAUT, J. POESEN, J. DECKERS, J. NACHTERGAELE, K. VAN OOST en C. SLENTERS, Characteristics and controlling factors of old gullies under forest in a temperate humid climate: a case study from the Meerdaal forest (central Belgium), in: *Geomorphology* 2005, s.l., 2005, nr. 56, p. 15-29.

² B. VERCOOTERE, N. BOONE en M. HENS, *Het Dijleland*, Leuven, 2006, p. 74-75.

³ J. LORENT en B. VERCOOTERE, *Toen het Dijleland nog jong was ... Een reconstructie van het landschap van voor 1950*, Heverlee, 2003, 128 p.

⁴ F. WORTELAERS, *Het Meerdaalwoud en z'n broedvogels alsook de vogels van de Dijlevallei*, De Brug Antwerpen, 1946, 211 p. Hier vinden we de term 'grensboom' in terug. We vermoeden dat hij hiermee bedoelde dat met deze boom de grens tussen Neerijse, Sint-Joris-Weert en Oud-Heverlee gemarkeerd werd.

Foto van de grensboom 'Dikke Abeel', tussen 1940-1945. Foto Wortelaers. Verz. Vrienden van Heverleebos en Meerdaalwoud.

Foto van de omgevallen grensboom. De jonge abelen doen hun best om een even monumentale betekenis te krijgen in het landschap van de Dijle. Foto Dirk Vanaenroyde.

De rivier zelf kende een spontaan en meanderend verloop. Waar mogelijk krijgen rivieren en beek de kans spontaan hun weg te banen in het landschap (en het aldus te vormen). Op de foto's is de monding van de IJse en de Dijle weergegeven. Enkele jaren geleden is deze door de Vlaamse Milieu Maatschappij aangepakt en kan de IJse weer spontaan in de Dijle uitmonden.

De IJsemonding in 1980. Foto P. De Becker.

De IJsemonding na het herstel, juni 2006. Foto Desire Vanautgaerden

Recentere landschapselementen worden ook beschermd. Visvijvers, waarvan de meeste grootschalige vijvers doorgaans in de tweede helft van de twintigste eeuw in de vallei verschenen, worden als dusdanig beschermd. Helder, ondiep water in de vijvers is niet alleen een opmerkelijk landschapselement, maar ook ecologisch hebben deze vijvers hoge natuurwaarden. Zowel waterorganismen als vogels maken gebruik van deze vijvers.

Oude foto's vertonen steeds drijvende waterplanten op de vijvers. Dit wijst op ecologisch waardevolle onderwatervegetatie en vermoedelijk een heldere toestand. Recente foto's tonen een vijver die ondoorzichtig is en een modderige kleur heeft. Hierin ontbreken de drijvende waterplan-

ten én de onderwaterplanten. De woelende kracht van de karpers, gecombineerd met een grote voedselrijkdom van het toestromende water leiden tot deze 'geëutrofiëerde' -troebele- toestand van de vijvers.

Zicht op één van de vele relatief eutrofe vijvers in de vallei: sterke oeverbegroeiing, maar nauwelijks (onder)watervegetatie. Foto Dirk Vanaenroyde.

De voorbeelden van heldere vijvers met weelderige plantengroei zijn alle afkomstig uit het Zoniënwoud. Verz. Vrienden van Heverleebos en Meerdaalwoud.

Het water van de visvijvers moet uit de waterlopen gehaald worden. Hiervoor wordt water nabij molens opgestuwd om de vijvers te vullen. De VMM herstelde met dit doel de molen van Neerijse op de IJse.

In het algemeen mag gesteld worden dat het landschap sterk veranderde in de loop van de 20ste eeuw. Niets neemt echter weg dat dit landschap in de komende eeuwen ook nog wijzigingen zal ondergaan. De uitdaging bestaat erin die elementen uit de streek te identificeren en te beschermen, dan wel te ontwikkelen, zodat zelfs ten gevolge van

Foto uit het begin van de twintigste eeuw van de molen van Neerijse. Verz. Vrienden van Heverleebos en Meerdaalwoud.

De molen van Neerijse is recent in zijn oude glorie hersteld. De eenzame stille getuige uit het verleden (de beuk) is daarbij gespaard. Verz. Vrienden van Heverleebos en Meerdaalwoud. Foto: Dirk Vanaenroyde.

toekomstige ontwikkelingen de streek haar eigenheid kan behouden. Een hele uitdaging waarbij zowel cultuur als natuur een plaats dienen te krijgen in de streek en de toekomst.

Vrienden van Heverleebos en Meerdaalwoud
Waversebaan 66
3001 Heverlee

De Dijle door Leuven, vergeten kracht of drijfkracht?

Geert Sterckx, Natuurpunt Leuven

Sinds meer dan tien jaar ijvert Natuurpunt Leuven voor de herwaardering van de Dijle doorheen het historische stadscentrum. Momenteel is de rivier in grote delen van de binnenstad overwelfd en nauwelijks zichtbaar. Wat een contrast met de situatie tot halverwege de 19^e eeuw toen de Dijle met haar talrijke watermolens, brouwerijen, drinkwaterplaatsen en binnenhaven letterlijk de drijvende kracht achter Leuven vormde. Een bloemlezing uit twee uitstekende boeken over de geschiedenis van Leuven geeft een goed beeld van het historisch belang van de rivier voor de stad.¹

Leuven ligt op de overgang van het Brabants plateau naar de Vlaamse vallei. Stroomopwaarts de stad heeft de rivier een brede en diepe vallei uitgesneden in de golvende leemplateaus. Ter hoogte van Leuven wordt het landschap opeens veel vlakker: de Dijle begint te vertragen en

vertakt zich in verschillende riviertakken, die op andere plaatsen weer samenkomen. Stroomafwaarts Leuven vormt de Dijle weer één rivier, die door een vlak landschap verder meandert. De ligging van Leuven is dan ook geen toeval. De eerste nederzetting ontstond rond de 11e eeuw ter hoogte van deze riviervertakkingen. Hier vonden handelsreizigers een doorwaadbare plaats op de drukke middeleeuwse handelsroute van Vlaanderen naar het Rijnland.

De stad groeide al snel uit tot een belangrijk handelscentrum. De Dijle was voor middeleeuwse binnenscheppen bevaarbaar tot aan Leuven. Stroomopwaarts Leuven werd de rivier onbevaarbaar zodat de stad uitgroeide tot een overslagplaats van goederen. De Vismarkt ziet er vandaag uit als een plein met bomen en vooral veel parkeerplaatsen. Tot de aanleg van het kanaal Leuven-

De voormalige Sluismolen aan de huidige Sluisstraat dateert reeds van 1100 en werd vernieuwd in 1451 en 1537. Vanaf 1900 raakte de molen in verval. Actueel blijven alleen de sluisen en de overwelfing over. Fototheek Dijleland.

¹ zie bibliografie.

Mechelen in 1753 lag hier echter het economische hart van Leuven. De boten zorgden voor aanvoer van zeevis, bouwmaterialen en wol uit Engeland, de grondstof voor de ooit bloeiende lakennijverheid. Vanuit Leuven vertrokken de schepen met graan van het Brabantse leemplateau, hout, houtskool en eikenbast afkomstig van de grote boscomplexen ten zuiden van Leuven en zelfs met Leuvense wijnen.

Tekening van de Vismarkt rond 1615. De Dijlearm loopt hier richting Sint-Geertruiabdij. De Dijle werd hier overwelfd in 1879. Verz. Eddy Macquoy.

De Vismarkt was van oudsher een verkoopplaats voor vis. De Schipbrug, in de volksmond ook wel de Visbrug genoemd, vormt het begin van de huidige Mechelsestraat. Langs de rivier lag toen al een overdekte plaats waar vis verkocht werd. In 1879 werd de Dijle hier verlegd en overwelfd, maar de visverkoop bleef plaatsvinden. In 1884 liet de stad een enorme overdekte vishal bouwen naar de plannen van stadsarchitect Fischer. De prachtige gietijzeren constructie raakte na de tweede wereldoorlog jammer genoeg in onbruik. In 1970 moest de vishal plaatsmaken voor een parking. Een rake illustratie van hoe de rivier in Leuven steeds minder impact had op het stadsweefsel. De vis werd niet alleen aangevoerd via de zee. Ook in

Deze tekening van Franks Nackaert toont het huisje van Louis Coosemans. Verz. Eddy Macquoy.

de Dijle zelf zat vroeger vis. In 1876 werden nog vier otters doodgeschoten ter hoogte van de Sluisstraat. Aan de Redingenstraat werd op paling gevist. Hier vinden we de woning van Louis Coosemans, bijgenaamd de 'Dijlebracconier' wat zoveel betekent als stroper. Hij voer van 's morgens vroeg met zijn platbodemschuit de rivier op om zijn vangkooien te plaatsen of te legen, of om te vissen met het kruisnet.

Zicht op de Redingstraat. Verz. Eddy Macquoy.

Vlakbij deze plaats bevond zich ook een officiële badplaats in de Dijle. Vóór 1853 mocht men in de stad alleen zwemmen langs het huis 'Nijs' (broekstraat 6, Leuven). In 1853 openden twee nieuwe badzones in het Groot begijnhof: ter hoogte van de infirmerie kreeg men voor twintig centiem per persoon toegang tot de zwembzone en een zwembroek. Een gratis zone lag wat verder ter hoogte van het Spaans Kwartier.

Huis Van Tiel aan de Broekstraat. Hier lag vroeger de officiële badplaats van de Dijle. De ruïnes vormen het restant van de voormalige indrukwekkende wasserij- en blekerij 't Jesuïetenplein, die tot 1952 gebruikt werd. Verz. Eddy Macquoy.

Het grote waterdebiet en de grote stroomsnelheid waren ideaal voor de bouw van watermolens. Langs de verschillende Dijlearmen kwamen talrijke molens voor: men vond er volmolens voor de productie van vilt uit wol, bloemmolens, moutmolens, ijzer- en olieslagmolens. De Volmolens vormen één van de belangrijkste historische monumenten

van de stad. Ze liggen aan de Leuvense ring, ter hoogte van het Sportkot en waren een onderdeel van de buitenste Leuvense ringmuur. Het gebouw vertelt veel over de betekenis en het gebruik van de Dijle: de Volmolens werden gebouwd in 1365 en deden eerst dienst als volmolen. Na de teloorgang van de lakennijverheid werden ze omgevormd tot graanmolens. De Volmolens werden ook Grote Spuye genoemd. Ze fungeerden ook als sluizencomplex en regelden het waterdebiet binnen de verschillende Dijlearmen en de Voer. Op alle belangrijke Dijlevertakkingen lagen sluizencomplexen waarmee men het debiet binnen de verschillende Dijlearmen kon sturen. Dit is vandaag nog zeer mooi te zien aan de Ursulinesluizen ter hoogte van de Janseniustoren.

Het water van de Dijle was ook een belangrijk ingrediënt voor de Leuvense bierbrouwerijen. Vroeger telde de stad tientallen brouwerijen met welluidende namen zoals De Meermin, De Horen, Den Gulden Arend, het Ossenhooft, en de Witte Leeuw. In de middeleeuwen sprong men wel duidelijk anders om met voedselnormen. Ter hoogte van de Lei lag brouwerij Den Ancker. In 1533 kreeg de daar gevestigde brouwer een vergunning van het stadsbestuur voor het plaatsen van een 'sixenboom' om water uit de Dijle te putten. Op diezelfde plaats mocht hij ook een 'heymlichey' (een wc) aanbrengen. Het water voor het edele gerstenat werd dus gewonnen op dezelfde plaats als waar het toilet zich bevond.

Dit leidde uiteraard tot sanitaire problemen. In de loop van de 19^e eeuw braken er verschillende epidemieën uit in Leuven en dit vormde de rechtstreekse aanleiding tot de overwelvingen van de Dijle en de Voer in Leuven. De actuele Kapucijnenvoer volgt de loop van de Voer en

werd in drie fasen overwelfd tussen 1863 en 1890. Ook de Dijle kreeg in die periode een zelfde behandeling en deze toestand is tot op vandaag grotendeels bewaard. De verbeterde waterkwaliteit en hygiëne maken deze overwelvingen vandaag op veel plaatsen overbodig. Het opnieuw openleggen van riviertrajecten en een doordachte aanleg van de oevers kan enorme kansen bieden om de historische stadskern van Leuven te versterken. Wanneer de planners dan nog wat ruimte voor groenzones en natuurlijke oevers voorzien, kan de rivier opnieuw uitgroeien tot een echte levensader in de stad.

Bibliografie

FOTOTHEEK DIJLELAND, *Vrienden van Heverleebos en Meerdaalwoud*, s.l., 2007.

M. PEETERS, *Gids voor Oud Leuven*, Standaard uitgeverij, Antwerpen, 1983.

R. UYTENHOEVEN, *Leuven weleer, deel 4 Van de Volmolen tot Wilsede: langsheen de Dijlevallei en de Vaart*, Kamer Handel & Nijverheid Arrondissement Leuven, 1985.

Geert Sterckx
Spaarstraat 49
3010 Kessel-Lo

Ursulinesluizen: dit historische sluizencomplex ziet er nog net hetzelfde uit als op Ansichtkaarten van 1900. Verz. Eddy Macquoy.

De Laak in historisch perspectief: spiegel voor de toekomst

**Marileen Vandenberghe,
Laakwerkgroep Natuurpunt Hagelandse Heuvelstreek**

Geologisch is de Laak, officieel de Grote Laakbeek, de oudste bekende bedding van de Demer tussen Aarschot en de Dijle. Hij is ontstaan zo'n 150.000 jaar geleden, gedurende de laatste ijstijden. Op basis van geologische studies in het samenvloeiingsgebied van Demer en Dijle kan de evolutie van de benedenloop van de vlakterivier de Demer en het rivierlandschap worden geanalyseerd. Daaruit blijkt dat de huidige waterloop van de Grote Laakbeek vloeit in een oude valleistrook van de Demer.

Verleden van de Laak

Het zelfstandig naamwoord 'laak' is afgeleid van het Germaans laca of lahha wat traag stromende waterloop betekent. In onze streken zijn laken (bijna) altijd zijarmen van een rivier die de hoofdstroom op kritische plaatsen (overstromingsgevaar van bv. bebouwde centra) ontlasten om dan, verder stroomafwaarts, de hoofdstroom weer te vervoegen. Laken ontstonden deels natuurlijk door accidentele verplaatsingen van de waterlopen gedurende de winteroverstromingen maar werden deels ook gegraven, gekanaliseerd en desnoods omgeleid door mensenhanden. Laken spelen ook een belangrijke rol bij de ontwatering van natte en vlakke komgronden.

Heden van de Laak

De Grote Laakbeek is op historische kaarten terug te vinden als een vijftien kilometer lange 'bras du Demer'. Bij de rechttrekking van de Demer en de aanleg van de oostelijke ring rond Aarschot in de jaren '70, werd de verbinding met de Demer teniet gedaan. Sindsdien bevat de waterloop geen stromend water meer maar enkel hemel- en rioolwater. Bovendien gingen ook de natuurwaarden van de vallei er sterk op achteruit.

De studie *Onderzoek in de vallei van de Grote Laakbeek tussen Aarschot en Tremelo*, uitgevoerd in 2004 door Aeolus, toont aan dat de Laakvallei zonder twijfel nog heel wat potenties herbergt. In het verleden had de waterloop een hoge ecologische waarde. Oude gegevens over de vegetatie en visbestanden bevestigen dat. Tot halfweg de jaren 80 kwamen er nog diverse ondertussen erg zeldzaam geworden vissoorten voor, zoals de grote modderkruiper (Europees beschermd!), vetje en kroeskarper.

De Laakwerkgroep van Natuurpunt Hagelandse Heuvelstreek ondernam de voorbije jaren verschillende acties rond de Laak, er kwamen folders en onlangs werd een historisch werk gepubliceerd. Deze hebben allen één doel: argumenten aanleveren voor de ontwikkeling van een duurzaam streefbeeld voor de Laak en de Laakvallei, te beginnen met het watervoerend maken van de beek.

Laakzwembad te Aarschot begin 1900. De jongens van het Damiaaninternaat hadden frisse lucht nodig, het stadswembad in de Laak langs de muren van het klooster was dan ook erg in trek. Verz. Damiaaninstituut.

Van het zwembad is anno 2007 niet veel meer te merken maar op de achtergrond zie je nog steeds 't Saske. Foto Marc Van Liefveringe.

Veldonkmolen te Werchter, ca 1900. De eerste molen op deze plaats dateert van 1233, de waterturbines werden bij het begin van de 20ste eeuw verhuisd naar 's Hertogenmolens. Foto H. De Meyer.

Veldonkmolen te Werchter, 2007. Sinds de stopzetting van de activiteiten heeft de molen (in verval) nog geen nieuwe bestemming gekregen. Foto Marc Van Liefveringe, 2007.

Overstroming Ninde/Tremelo, ca 1960. Vermits het geboortehuis van Pater Damiaan in overstromingsgebied staat, bleef dat ook toen niet zonder gevolgen. Foto Rik Wouters.

Hetzelfde huis met een verder inname van het overstromingsgebied nl. de nieuwe gebouwen van het geriatrisch centrum, 2006. Foto Marc Van Liefveringe.

't Saske te Aarschot, 2005. Jarenlang stond het oude sluisje dat het waterpeil van de vesten regelde, te verkommen. Foto Staf De Roover.

't Saske anno 2007 in zijn glorie hersteld maar nog steeds zonder functie vermits de waterloop (nog) geen stromend water bevat. 't Saske te Aarschot. Foto Marc Van Liefveringe.

De Laakwerkgroep van Natuurpunt Hagelandse Heuvelstreek publiceerde een Laakkaartenboek en Laakwoordenboekje, die de historische en geologische achtergrond van de beek en haar vallei schetsen en het belang ervan onderstrepen.

Het kaartenboek bevat een reeks van dertien opeenvolgende kaarten van de vallei te beginnen in 1597 om te eindigen in 2002. Om telkens de ganse vallei tussen Aarschot en Tremelo te kunnen weergeven werd gekozen voor kleurenafdrukken op groot formaat (30 x 84 cm). De diverse wijzigingen zowel wat betreft historische gebouwen, landschap, grondgebruik, ingrepen op de waterloop en in de vallei en nog veel meer, laten zich van kaart tot kaart lezen. Op het zijluik van elke kaart worden een aantal markante feiten vermeld. Tevens wordt er informatie verstrekt over de cartograaf en de ontstaansgeschiedenis van de kaart.

Om meer te weten over de specifieke toponiemen of lemma's op de kaarten kan men het Klein Historisch Laakwoordenboek (13 x 20,5 cm), dat aanvullend aan dit kaartenboek werd gemaakt, raadplegen.

Het Laakkaartenboek is niet meer te koop, de beperkte oplage werd verkocht aan bibliotheken, documentatiecentra en heemkundige kringen. Het Laakwoordenboekje, 80 pag, uitgegeven in kleur op A5-formaat, incl. interactieve CD-rom waarop ook het Laakkaartenboek staat, is nog te verkrijgen. Voor meer info: Marileen Vandenberghe, Roeselberg 43, 3390 Houwaart.

'De Laakvallei in historisch perspectief: spiegel voor de toekomst' kon gerealiseerd worden dankzij de financiële steun van de provincie Vlaams-Brabant, dienst Cultuur.

Toekomst van de Laak

Voor de Grote Laak wordt, als enige binnen het deelbekken, 'viswaterkwaliteit' als doelstelling naar voor geschoven. Dat houdt ook in dat aan de basiskwaliteitsnormen voor oppervlaktewater moet worden voldaan. We stellen vast dat de hoge ambities op papier tot op heden niet geleid hebben tot effectieve maatregelen. Terugkeren naar de vroegere waardevolle situatie kan door de verbinding(en) met de Demer te herstellen en de waterkwaliteit te verbeteren.

Het uiteindelijke doel is de realisatie van het streefbeeld via een gebiedsgericht en geïntegreerd beleid. Finaal moet dat leiden tot de erkenning van de vallei van de Grote Laakbeek, enerzijds als historisch en geologisch belangrijk curiosum en anderzijds als waardevolle landschappelijke en natuurlijke eenheid die aansluit bij zowel de Demer- als de Dijlevallei.

Op aangeven van Natuurpunt lanceerde het Regionaal Landschap Noord-Hageland ruim tien jaar geleden het project 'De Laak, een groen lint door de stad'. De ambtelijke werkgroep die naar aanleiding van dit project werd opgericht bestaat uit vertegenwoordigers van de stad Aarschot, de provincie Vlaams-Brabant dienst Waterlopen, Waterwegen en Zeekanaal dienst Zeeschelde, het bekensecretariaat Dijle-Zenne, het Agentschap voor Natuur en Bos en de Vlaamse Milieumaatschappij. Onlangs kwamen deze mensen terug bijeen om de stand van zaken op te maken en de resterende knelpunten te bespreken. De engagementen die door de verschillende partners in het verleden genomen werden zullen herbekeken worden, met de bedoeling ze te herbevestigen of te hernieuwen in functie van de veranderde context. Lokale politici van verschillende betrokken gemeenten hebben te kennen gegeven het project mee te zullen steunen. Erg hoopgevend dus, op die manier komt 'de toekomst van de Laak' echt wel dichterbij.

Marileen Vandenberghe,
Roeselberg 43
3390 Houwaart

De Natuurpunters van de Hagelandse Heuvelstreek die mee de schouders gezet hebben onder het Laakproject zijn:
Walter Vansteenberge
Marc Van Liefveringe
Hélian Guislain
Etienne Meert

Tussen Sas- en Zichemsepoort: de Demer door Diest

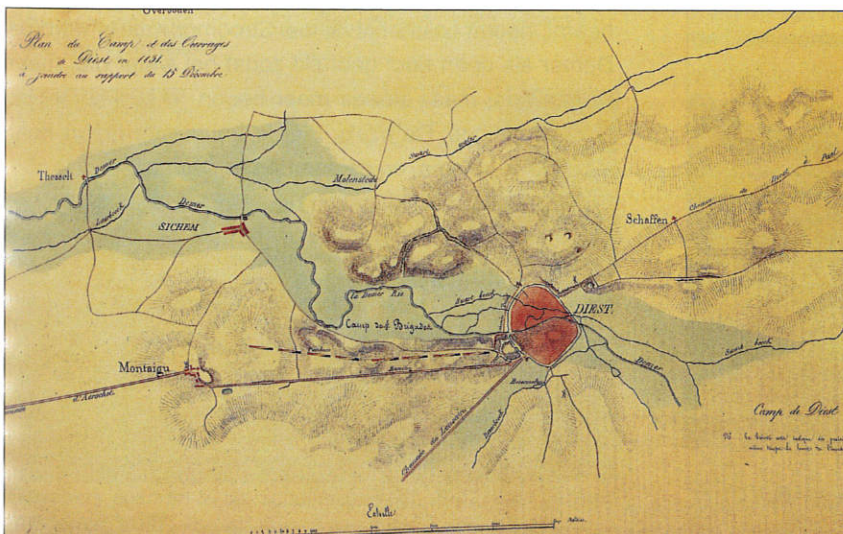
Robin Engels
Heemkundige Kring Arnoldus IV/Mondis
Saskia van den Berg
Natuurpunt Diest

De Diestse Monumentenvereniging Mondis en de plaatselijke afdeling van Natuurpunt richten hun aandacht op de betekenis van de Demer voor het stadsgebied Diest. In samenwerking met verscheidene lokale erfgoed- en natuurverenigingen vertellen we het verhaal van de cultuur en natuur die de verdwenen Demer in de stad achterliet. Kom laat ons 'Demeren in Diest'.

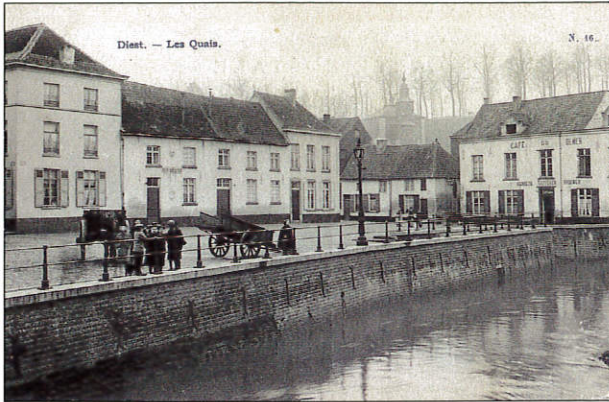
middeleeuwse kern heeft de stad te danken aan het water. De rivier bracht leven in de stad in de vorm van zuiver stromend water, fungeerde als aanvoerroute voor broodnodige grondstoffen en als afvoerroute voor de Diestse handel. Zo lag hij mee aan de basis van de ontwikkeling van de plaatselijke economie. Over de Demer werd het graan aangevoerd waarvan de Diestse brouwers het lekkerste bier brouwden dat over de rivier naar het hinterland vertrok. De grondstoffen voor de lakenwevers kwamen op dezelfde manier de stad binnen. De lakenververs trokken zelfs een arm van de Demer recht om hun activiteiten te vergemakkelijken: de Verversgracht. Lokale ijzerzandsteen, bakstenen en eiken boomstammen werden de stad binnengevoerd om de grootse Diestse monumenten op te trekken. Binnen de muren van de stad draaiden vijf watermolens op de Demer. En zo ontwikkelde zich aan de oevers van de Demer een dynamische stad met een bloeiende bier- en lakenindustrie: Diest.

Geschiedenis

De stad Diest ontstond op de plek waar de rivier de Demer net ten noorden van twee Hagelandse getuigenheuvels doorwaadbaar was en verkeer toeliet. De groei van zijn

Het historische Diest in de Demervallei. Ingekleurde pentekening, 1831. Diest, Stadsarchief.

De Kaai: aanlegplaats voor schepen en vismarkt. Prentkaart. Verz. Guy Hommelen.

De Kaai vandaag: een parking. Foto Stefaan Vandeplass, 2007.

Oorspronkelijk was de Demer niet alleen figuurlijk de levensader van Diest maar ook letterlijk. Men leefde langs en van het water. Men dronk het water, waste zijn kleren erin, zwom erin en viste erin. Men bouwde bruggen over het water, trok meanders recht, gebruikte het water voor vijvers en grachten. Men legde kademuren aan en trok er schuiten langs. De Diestenaren gebruikten het water als grondstof voor het bier en het brood en als drijfkracht voor molens en transport. Op de Kaai prees de koopman de waren aan die met de boot werden ingevoerd.

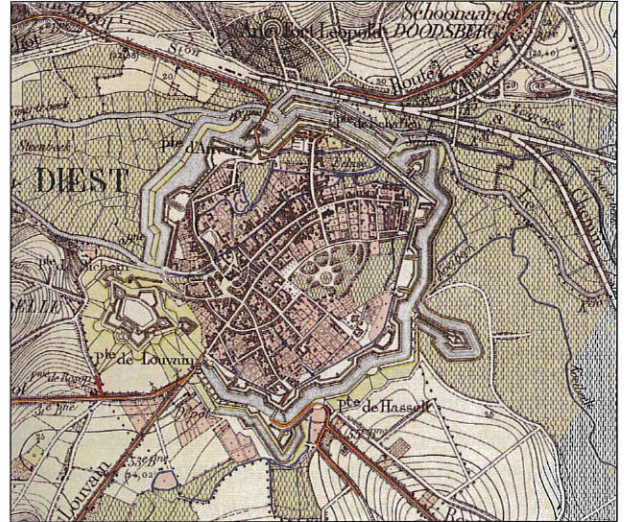

Wasvrouwen aan de Bleek. Prentkaart. Verz. Guy Hommelen.

De Bleek verbouwd tot woonwijk. Foto Stefaan Vandeplass, 2007.

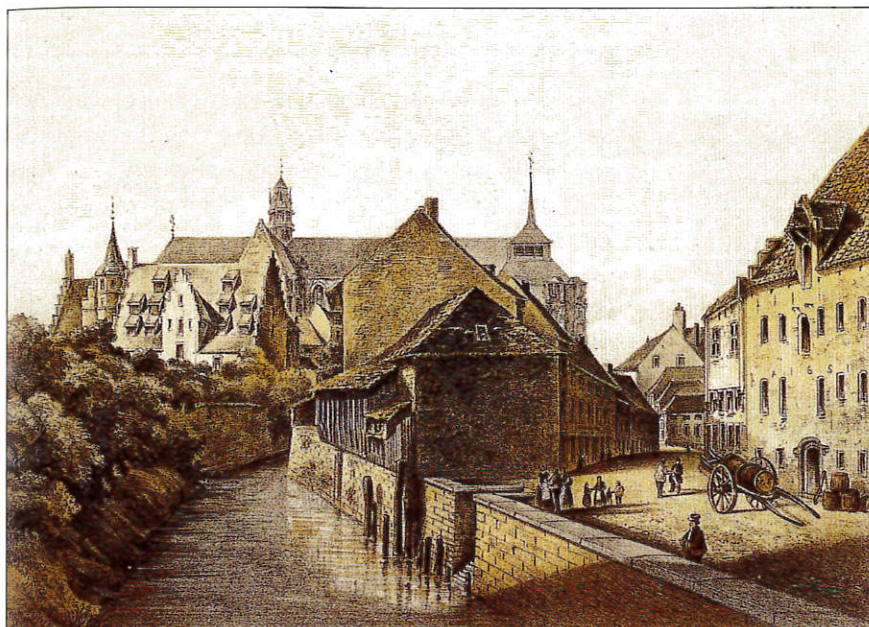
In de 19de eeuw won Diest opnieuw aan strategisch belang voor de verdediging van de jonge Belgische staat. Bij de keuze en de uitbouw van de vestingsstad was de Demer van grote betekenis. Er werd een nieuw sluizensysteem op de Demer gebouwd zodat de rivier de verschillende grachten van het versterkingssysteem van water voorzag. De sluzen lieten ook toe om bij een vijandelijke belegering in een handomdraai het hele ommeland van de stad onder water te zetten.

Diest omgeven door zijn 19de eeuwse wallen. Duidelijk herkenbaar zijn de verschillende grachten rond de stad gevoed door de Demer. Detail van een militaire stafkaart van 1860. Diest, Stadsarchief.

Recente geschiedenis

Maar de Diestenaren gebruikten hun rivier niet alleen, ze misbruikten haar ook. De Demer was niet enkel een levensader maar ook een makkelijke manier om van het afval af te komen. Al het afval van de stadbewoners kreeg één bestemming: de Demer. En als de bevolking toeneemt, neemt ook het afval toe. Stroomopwaarts werd de Demer als open riool gebruikt zodat het water niet meer helder was, maar steeds meer begon te stinken en de stad vergiftigde. De ezels, die de boten met graan naar de molens trokken, en de paarden en karren van de brouwerijen verdwenen uit het straatbeeld. Ze werden vervangen door auto's en vrachtwagens. Het aantal inwoners van de stad groeide gestaag en de smalle straten van het oude Diest, de brandgangen naar de Demer en de kaden naast de rivier werden te smal voor het verkeer.

« Diest, Rue Saint-Jacques et le Demer (rivière) ». Zicht op de Sint-Jacobsstraat (heden de Demerstraat zonder Demer) in de richting van het Spijker en de Sint-Sulpitiuskerk. Litho in kleurendruk door J. Hoolans, gedrukt bij Simoneau & Toovey Diest, Stadsarchief.

Langzamerhand vergaten de Diestenaren het belang dat de Demer had voor de stad en werd de rivier steeds meer gezien als een last. De roep om de Demer uit de stad te verwijderen werd steeds groter. En halverwege de jaren '60 was het zover. De Saspoort sloot definitief en het water van de Demer werd omgeleid via de binnengracht tot aan de Zwarte Beek. Rioolbuizen vervingen de rivier binnen de stadsmuren. De bedding werd dichtgegooid. Waar eens het water stroomde, boten voeren en mensen langs de oevers wandelden, zijn er nu straten en parkeerplaatsen. De molens en de brouwerijen verdwenen. Nieuwe

generaties Diestenaren hebben zelfs geen herinnering meer aan de Demer in hun stad. Diest vergat wat zij allemaal aan de Demer te danken had.

Spijt

Bewoners poseren in de Schaffensestraat, 1900. Prentkaart. Verz. Guy Hommelen.

Bewoners poseren in de Schaffensestraat, 2007. Foto Stefaan Vandeplass, 2007.

Nu, vijftig jaar later beseffen steeds meer mensen dat de demping van de Demer fout was. Het karakter van de stad werd onomkeerbaar veranderd. Midden in het historische centrum van de stad werd het fijnmazige netwerk van straatjes, kaden en waterlopen vervangen door asfaltvlakten met parkeerplaatsen. Gebouwen die waren opgericht op de oevers verloren hun functie en werden afgebroken. Hier en daar bleef een brouwerij, een klooster of een woonhuis staan in een grondig gewijzigde context. Elders in de stad herinnert een berm aan de rand van een braakland of een bomenrij aan de rand van een weg aan de Demeroever. Op nog andere plaatsen herinneren bijna verzande vijvers aan de oude meanders van de Demer. Het ziet er niet uit.

Maar de loop van de Demer is vandaag nog steeds herkenbaar in de straten van de stad: in de bochten van de wegen, in de bermen, de plantengroei langs de oude oevers, in de relictten van kaaimuren, molens en brouwerijen. Er zijn nog mensen die zich herinneren dat zij stekelbaarsjes vingen in de Demer. Die zich de zwempartijtjes herinneren en de vrijages op de oever bij de Teerlings. Zij kennen de waarden van de Demer en zij moeten ons helpen deze waarden terug te geven aan de stad en de Demer in Diest opnieuw in ere te herstellen. De vooruitgang van de techniek maakt het zuiveren van

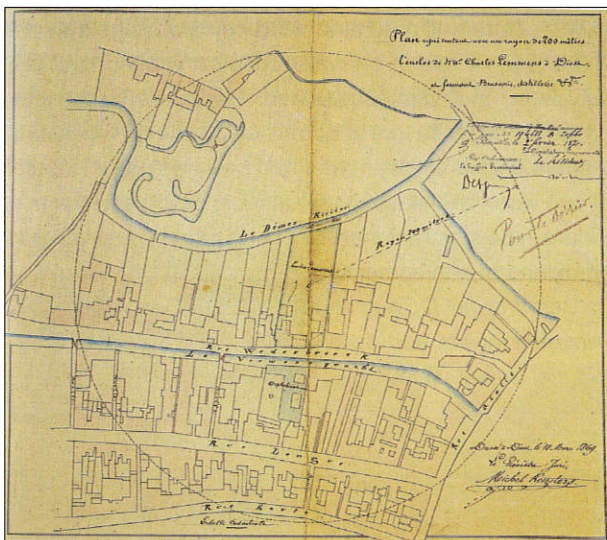

Waar de Demer de stad instroomt: Saspoort. Prentkaart. Verz. Guy Hommelen.

De Saspoort: relict langs de ringweg. Foto Stefaan Vandeplass, 2007.

het water perfect mogelijk. Het controleren van de waterstand is nu veel eenvoudiger dan in de afgelopen eeuwen. Het moet dus mogelijk zijn een heldere, kabbelende Demer terug te brengen. Zonder gevaar voor overstromingen en zonder geuroverlast.

De Demer en de Verversgracht in Diest. Bovenaan de oude meanders die nu gelegen zijn in het park van het ziekenhuis. "Plan représentant avec un rayon de 200 mètres l'enclos de Mr. Charles Lemmens à Diest, et formant brasserie, distillerie". Ingekleurde pentekening door Michel Keusters, landmeter. Brussel, Algemeen Rijksarchief, Provinciaal bestuur Brabant, D 266².

Natuurontwikkeling

Indien de waterkwaliteit goed is, zijn er kansen voor waterplanten en oeverbegroeiing in, op en rond het water. Op enkele plaatsen kan de Demer natuurlijke oevers krijgen. Met name aan de stadsranden en achter het zie-kenhuis. Hier is plaats voor een rijke oeverbegroeiing van kruiden en struiken als sint-jacobs-kruis-kruid, boerenwormkruid, kompassla, smeewortel, moerasspirea, lis, meidoorn, hondsroos, ...

Ook dierenleven heeft in een dergelijk biotoop kans van leven: bijvoorbeeld de modderkruiper of stekelbaars in het water, en libellen, waterjuffers en vlinders boven het water.

Op de plekken waar de Demer door een gemetselde bedding zal stromen ontstaat een ander beeld. Maar ook daar zijn kansen voor de natuur in de vorm van mossen en rotsplanten zoals muurvarens en muurleeuwerik die in de kalkrijke specie tussen de stenen kunnen wortelen. Bij de inrichting van de oevers van de Demer kunnen weer de oorspronkelijk aangeplante, hier en daar nog herkenbare, bomen gebruikt worden: wilg, eik, els en es.

Zo kan de Demer zijn oorspronkelijke vitale functie weer vervullen. Een stromende Demer met wandelpaadjes en zitbanken op de oevers zijn een sociaal bindmiddel voor de bevolking en de bezoekers van de stad. Buren en vrienden ontmoeten elkaar weer en de aangename omgeving verleidt de mensen om meer tijd buiten en met elkaar door te brengen. Het water dat langs de rijke historische gebouwen stroomt zal vele toeristen bekoren en ze verleiden om naar de Demerstad af te zakken.

Diest en zijn waterweg zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dit zal eens te meer worden benadrukt wanneer de Demer terug door zijn straten stroomt.

Saskia van den Berg
Ketelwinning 38
3293 Diest

Van Watersnelwegen tot Trage Waterwegen

**Natuurpunt Schijnvallei,
Heemkundige Kring De Brakken (Oelegem),
Heemkundige Kring Jan Vleminck (Wijnegem),
Heemkundige Kring Scilla (Schilde)**

*De Schijnvallei, ten oosten van Antwerpen, wordt door-
kruist door tal van waterwegen. Naast het Groot Schijn, de
natuurlijke landschappelijke ruggengraat, is vooral het Al-
bertkanaal een erg opvallende waterweg. Minder bekend,
maar zeker van even groot belang voor de omwonenden,
zijn de kleine beken en grachten in de bovenlopen van het
rivierbekken. In Schilde geven zowel heemkundigen als
het gemeentebestuur er extra aandacht aan.*

geningen voor de aanleg dateren echter al uit 1835. Dit
kanaal was in de regio gekend als de Nieuwe Vaart, maar
ook (om de verwarring met bovengenoemde gracht vol-
ledig te maken) als Herentalse Vaart.

Van Nieuwe Vaart tot Albertkanaal

Linda Bracke, Joke Bungeneers
Heemkundige Kring De Brakken,
Bram Van Ballaer
Natuurpunt Schijnvallei,
Carlo Evers
Heemkundige Kring Jan Vleminck

Het Albertkanaal

In 1901 werd in Limburg de eerste steenkool ontdekt. Te-
zelfdertijd groeide de staalindustrie in de omgeving van
Luik. De smeltovens die in de fabrieken werden gebruikt,
hadden steenkool en ertsen nodig. De haven van Antwer-
pen was de draaischijf voor de import van ertsen en de
export van (half)afgewerkte producten. Het vervoer van
deze grondstoffen en goederen moest op een snelle en
goedkope wijze kunnen gebeuren. De bestaande kanalen
waren hiervoor niet geschikt, het duurde minimum vijftien
dagen om van Antwerpen naar Luik te varen. Er was dus
nood aan een nieuwe en moderne waterweg die de indus-
triestad Luik met de haven van Antwerpen zou verbinden
en die doorheen de Kempense mijnstreek zou lopen.

Ontstaan

Al vanaf de 15de eeuw waren er projecten om kanalen van
Antwerpen richting de Kempen aan te leggen. In de loop
van de 16de eeuw werd bijvoorbeeld het idee geopperd om
de Herentalse Vaart (zie pagina 73) bevaarbaar te maken
en zo dubbel te benutten. Verder bewaart het stadsarchief
van Antwerpen ook verschillende 17de en 18de eeuwse ont-
werpen voor kanalen tussen het Groot Schijn en de Nete.
Maar pas in de 19de eeuw ontstond de verbinding tussen
het Schelde- en Maasbekken.

De waterweg van Antwerpen naar Herentals (29 km), het
Kempisch Kanaal dat verder naar Dessel en Bocholt liep,
werd tussen 1846 en 1859 aangelegd. De eerste ontei-

Op 31 mei 1930 stak Koning Albert I de symbolische eer-
ste spadestreek van het nieuwe kanaal, dat naar hem
werd genoemd. Het tracé zou over Herentals lopen, waar-
door de bestaande Nieuwe Vaart van Antwerpen tot in
Herentals geïncorporeerd kon worden in deze plannen.
Na de modernisering stroomde door de Schijnvallei dus
het Albertkanaal.

Negen jaar lang zouden bijna 12.000 mensen er onaf-
gebroken aan werken. Op 30 juli 1939 openden koning
Leopold III en koningin-weduwe Elisabeth plechtig het
kanaal. Tijdens de Duitse invasie op 10 mei 1940 wer-
den vrijwel alle bruggen en sluizen vernield, waardoor de

eigenlijke exploitatie van het Albertkanaal als waterweg pas startte in 1946. Het 130 kilometer lange Albertkanaal is nu één van de belangrijkste kunstmatige waterwegen van het land. Het hoogteverschil van 55 meter tussen Luik en Antwerpen wordt door slechts zes sluisen overbrugd. In de beginjaren duurde het nog zeven dagen om van de ene stad naar de andere te varen. Momenteel wordt deze afstand gevaren in ongeveer achttien uur.

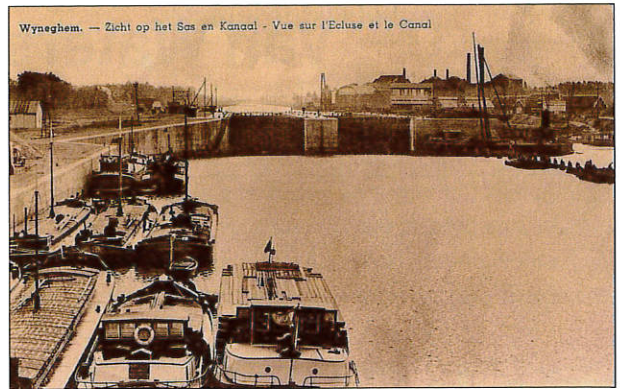
Verdere ontwikkeling

Op de oevers werden belangrijke industriezones uitgebouwd waar zich de voorbije decennia een zeer aanzienlijke bedrijvigheid heeft ontwikkeld. Het Albertkanaal is behalve voor de scheepvaart ook van groot belang voor de drinkwatervoorziening van de regio Antwerpen, die afhankelijk is van het Maaswater dat via het kanaal wordt aangevoerd.

De groei van de scheepvaart en de schepen op het Albertkanaal hadden een belangrijke invloed op de uitbouw ervan. Zo zorgde de aanwezigheid van industrie op de oevers in Deurne en Merksem voor een onoplosbare flessenhals, wat in de jaren '60 aanleiding gaf tot het idee voor een ringkanaal recht naar de haven. Dit Duwvaartkanaal, dat dwars door de groene rand van Antwerpen voorzien was, werd pas in 2000 definitief afgevoerd en ondertussen worden die oude flessenhalzen weggewerkt.

Werklieden bij de kanaalverbreding in de jaren '30. Verz. Heemkundige Kring De Brakken.

Wyneghem. — Zicht op het Sas en Kanaal - Vue sur l'Ecluse et le Canal

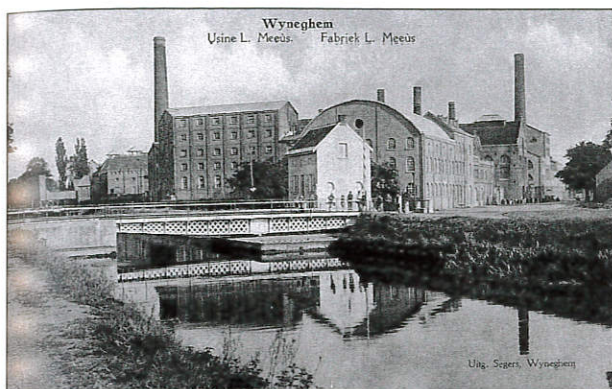
De sluisen aangelegd in de jaren '30 op het Albertkanaal zijn nog steeds in gebruik, aangevuld met een nieuwe sluis (rechts). Verz. Heemkundige Kring Jan Vleminck. Foto Bram Van Ballaer.

Zicht op de Vaart. N. Egg, F. Hovlen, phot. Cappellen. M. Simons, Oelegem.

Zicht op het Kempisch Kanaal (begin 20ste eeuw) en het Albertkanaal (begin 21ste eeuw), vooral de grote verbreding tijdens die 100 jaar heeft het landschap sterk gewijzigd. Verz. Heemkundige Kring De Brakken en foto Bram Van Ballaer.

Het Kempisch Kanaal liet in 1869 het ontstaan toe van jeneverstokerij Louis Meeus en Cie. in Wijnegem, waardoor tot 42 miljoen kg graan per jaar kon worden aangevoerd, een deel van de gebouwen is nog steeds aanwezig.

Verz. Heemkundige Kring Jan Vleminck en foto Bram Van Bal-laer.

De Lindeloop in Schilde

Patrick Anthoni
Heemkundige Kring Scilla vzw

Dat water onontbeerlijk is voor alle leven is een open deur intrappen. Alle woongemeenschappen zijn dan ook zonder uitzondering ontstaan vlakbij of in de buurt van water dat bijna permanent beschikbaar is. Zo ook in Schilde.

Er zijn geen geschreven bronnen over de ontstaansgeschiedenis van Schilde voor het jaar 1000. Een zeer waarschijnlijke hypothese stelt dat in de voorafgaande eeuwen de Franken zich hebben gevestigd in wat nu het centrum

¹ Een Frankische of Germaanse woongemeenschap (een dorp) opgebouwd rond een driehoekig plein dat gemeenschapsgrond is.

² De Antwerpse Kempen staat toeristisch bekend als 'Land van Playsantiën'. De naam verwijst naar de grote aanwezigheid van allerlei buitenverblijven, kastelen en hoven of 'huysen van playsantie', waar de Antwerpse adel, rijke geestelijken en burgers graag gingen vertoeven tijdens de zomers. Vanaf de 16de eeuw groeide het fenomeen om te vermeien op het koelere platteland, te genieten van de goede lucht en de gezonde dingen, en af en toe deelnemen aan het volks- en dorpsleven. Zelfs in onze schilderkunst werd dit veelvuldig weergegeven.

van Schilde is. Historici ontwaren in alle oude kaarten van Schilde een Frankische driehoek¹. Aan de oostelijke en zuidelijke grens van deze driehoek ontspringen de twee armen van de Lindeloop. Aan de noordzijde ontspringt de Molenbeek die noordwaarts naar de Zwanenbeek stroomt. Op de oude kaarten is te zien hoe die Frankische driehoek werd omringd door een aantal hoeves en ook de molen van Schilde bevond zich op dit terrein. Voor de Franken was de linde een zeer belangrijke boom in hun cultuur. Het verband met de naamgeving van de Lindeloop is dan ook zeer snel gelegd. Veeteelt nam ook een voorname plaats in en daarvoor hadden zij weidegronden nodig met veel ondiepe beken, laaggelegen gronden en hogere drogere plaatsen voor hun woningen. Schilde voldoet volledig aan deze voorwaarden en is tot ver in de 20ste eeuw een arme landbouwgemeente gebleven.

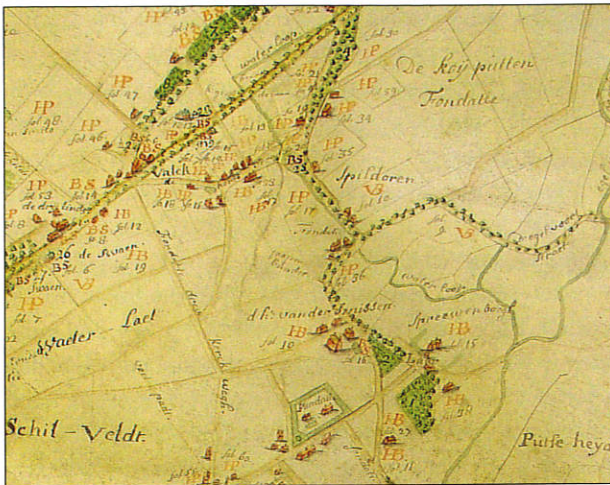
De bronnen van de Lindeloop dienden hoogstwaarschijnlijk voor menselijke consumptie, verderop als drinkwater voor het vee en het afvoeren van overtollig hemelwater naar de Kleine Beek die even verder uitmondt in het Schijn en vanaf dat punt een rivier wordt.

Vanaf de 15de eeuw duiken de eerste hoven van Playsantie op in Schilde². Ook zij tappen water af van de Lindeloop, Lookbeek, Kleine Beek e.a. om hun vijvers en hofgrachten van water te voorzien. Op de oude kaarten is duidelijk te zien hoe de Lindeloop herhaaldelijk wordt verlegd in functie van watertoevoer of -afvoer. De toenemende bebouwing vanaf de tweede helft van de 19de eeuw gaat steeds meer ten koste van deze kleine beken die dan ook stelselmatig meer onder de grond in rioolbuizen verdwijnen. Deze inkapselingen hebben echter ook grote nadelen. De afvoer van grote hoeveelheden regen wordt niet meer op een natuurlijke wijze geregeld waardoor het risico op overstromingen groter is geworden.

De voorbije jaren zijn er enkel initiatieven geweest van de gemeente Schilde om daar waar het mogelijk is de Lindeloop en haar bijhorende grachtenstelsels los te koppelen van de bestaande rioleringen en ze terug open te leggen. De voordelen hiervan zijn legio. De waterbufferingscapaciteit neemt toe waardoor het risico op overstroming vermindert. Maar ook het kleine waterleven krijgt hierdoor weer kansen en voor de heemkundigen wordt een stukje erfgoed in ere hersteld.

Bibliografie:

WERNER VERHOEVEN, Ruimtelijke oorsprong en groei van Schilde, in: *Scilla* jg. 6, 1973, nr. 1, p. 24-44.

Ferrariskaart van Schilde met de zuidwaarts stromende Lindeloop. Verz. Heemkundige Kring Scilla (Xavier Dalle).

De Lindeloop heeft nu terug een mooie open loop. Foto Karin Truys.

Stafkaart uit 1960 waarop ondertussen een deel van de Lindeloop verdwenen is of afgeleid naar de vijvers van Spreuwenberg. Verz. Heemkundige Kring Scilla (Xavier Dalle).

Deze open loop krijgt terug de aandacht die ze verdient. Foto Bram Van Ballaer.

In paars de ligging van de opnieuw opgelegde loop van de Lindeloop. Verz. Gemeente Schilde, dienst Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu. Foto Patrick Smets.

Natuurpunt Schijnvallei vzw
 Kerkelei 10
 2970 Schilde

Heemkundige Kring De Brakken vzw
 Kerkhoflei 1
 2520 Oelegem

Heemkundige Kring Jan Vleminck vzw
 Merksemsebaan 163
 2110 Wijnegem

Heemkundige Kring Scilla vzw
 Alfons Van den Sandelaan 4
 2970 Schilde

Schijnvallei, een bewogen geschiedenis: het Groot Schijn & de Herentalse Vaart

**Bram van Ballaer en Fik Denissen,
Natuurpunt Schijnvallei
met dank voor het fotomateriaal aan het
Documentatiecentrum Antwerpse Noorderpolders,
Koninklijke Kring voor Heemkunde Merksem,
Turninum - Volksmuseum Deurne,
Gitschotelbuurschap Borgerhout en
het Stadsarchief Antwerpen.**

Het Groot Schijn is steeds een zeer belangrijke waterloop geweest voor de stad Antwerpen en haar omgeving. In de middeleeuwen had het Groot Schijn een sterk politiek en economisch belang. Politiek gezien omdat het de noordgrens vormde van de toenmalige vrijheid Antwerpen. Economisch vervulde het ook een grote rol door de inkomsten die voortvloeiden uit tol die geheven werd op bruggen en veer, visrechten en watermolens die erdoor werden aangedreven. Door de almaar toenemende economische activiteiten (ververs, brouwers, huidevetters, ...) en de bevolkingstoename ontstond er een tekort aan zuiver zoet water in de Scheldestad. Door de doorbraak van de Westerschelde omstreeks 1400 werd het water in de Schelde brakker en verzilte het grondwater in de stad. Ook het Groot Schijn in Antwerpen werd alsmaar meer vervuild, waardoor men verder buiten de stad op zoek moest gaan naar drinkbaar water.

Herentalse Vaart

Om aan de behoefte van drinkbaar water te voldoen, werd op het einde van de 15^e eeuw besloten om water af te tappen van het Groot Schijn, maar wel voldoende stroomopwaarts. In Wommelgem werd een spuihuis gebouwd om de aan te leggen zeven km lange Herentalse Vaart (2) te voeden. Deze vaart is nu nog zichtbaar in het Rivierenhof, maar het verdere traject is volledig verdwenen (Plantin en Moretuslei, langs het Stadspark en tot aan de Meir). Brouwers kwamen aan de Wapper, vlakbij het Rubenshuis, het water halen.

Vanaf 1881 werd de drinkwatervoorziening stilaan over-

genomen door de Antwerp Waterworks Cy Ltd. Maar pas in 1936 werd de Herentalse Vaart definitief afgeschaft, na bijna 450 jaar Schijnwater te hebben geleverd.

Groot Schijn

Deze rivier is, na de Schelde, de belangrijkste waterloop in de omgeving van Antwerpen. Het stroomgebied van het Groot Schijn, zelf bijna 50 km lang, heeft een omvang van ongeveer 355 km². Het Groot Schijn ontspringt in Westmalle, nabij de bekende Trappistenabdij, stroomt vervolgens door de Voorkempen tot tegen de Antwerpse Ring in Deurne.

Daar stroomde het Schijn vroeger de stad binnen, vandaar de naam Schijnpoort, maar nu gaat de rivier hier ondergronds. Op deze plaats eindigt de natuurlijke en nog sterk meanderende loop van het Groot Schijn (1) en begint een verhaal van verleggingen, inbuizingen en pompstations.

Rondom de dokken

De monding bevond zich voor 1850 nabij het stadscentrum van Antwerpen (3). De eerste verlegging van de Schijnmonding begon bij de uitbreiding van de dokken in de jaren 1850. Het Kattendijkdok en het Houtdok werden

boven op de loop van het Groot Schijn gelegd, waardoor deze noordwaarts moest worden omgeleid (4). In 1859 werd vervolgens de Brialmont-vesting rond Antwerpen aangelegd, ongeveer op het tracé van de huidige Ring. Aan de Schijnpoort stroomt een deel van het Groot Schijn mee in die vestinggracht, rond het Noordkasteel en komt via de Oosterweelsluis in de Schelde (5).

De havenuitbreiding bleef aanhouden en weer lag het Groot Schijn in de weg voor nieuwe dokken. Rond 1910 volgt de zoveelste verlegging (6) en later, van 1922 tot 1927, wordt de grote Schijnafleiding aangelegd (7). Hierdoor legt het Groot Schijn van aan Schijnpoort nu een traject af van 17 km rondom de haven, in plaats van de oorspronkelijke afstand van 2,5 km. Op het einde van dit grachtensysteem wordt het water verzameld in twee bergingsbekkens (8), die bij laag tij in de Schelde stromen via de Twaalf Sluizekens.

Doodsteek voor het Schijn

Met het Tienjarenplan voor de haven (1956-1966) vond de grootste havenuitbreiding plaats. Door de Schelde-Rijnverbinding was het nu echter onmogelijk om verder rond de haven te blijven zeulen met het Groot Schijn. Daarom werd toen beslist om het Groot Schijn onder de dokken door naar de Schelde te pompen. Men legde nieuwe bergingskommen aan (10) en bouwde het pompstation Rode Weel (11) dat in werking treedt bij laag tij op de Schelde. De natuurlijke verbinding was weg!

Bij de aanleg van de ring werd een groot deel van het Verlegd Schijn nogmaals verplaatst en ook overwelfd (9) over een afstand van acht km van Schijnpoort (Deurne) tot aan Leugenberg (Ekeren). En zo is de toestand nog steeds; het Groot Schijn stroomt door Deurne, Merksem en Ekeren, alleen is het niet meer zichtbaar.

Naar een open toekomst

Het Groot Schijn heeft in Antwerpen steeds een zeer slechte reputatie gehad op vlak van waterkwaliteit, getuige het refreintje "*Laat het Schijn maar stinken, het stinkt al honderd jaar ...*". En tot de jaren '90 was het waterleven tussen Wijnegem en Antwerpen inderdaad onbestaande, stroomopwaarts (Zoersel - Schilde) daarentegen was (en

is) het een bijzonder waardevolle waterloop. Ondertussen neemt de waterkwaliteit ook stroomafwaarts toe en is er al terug vis aanwezig.

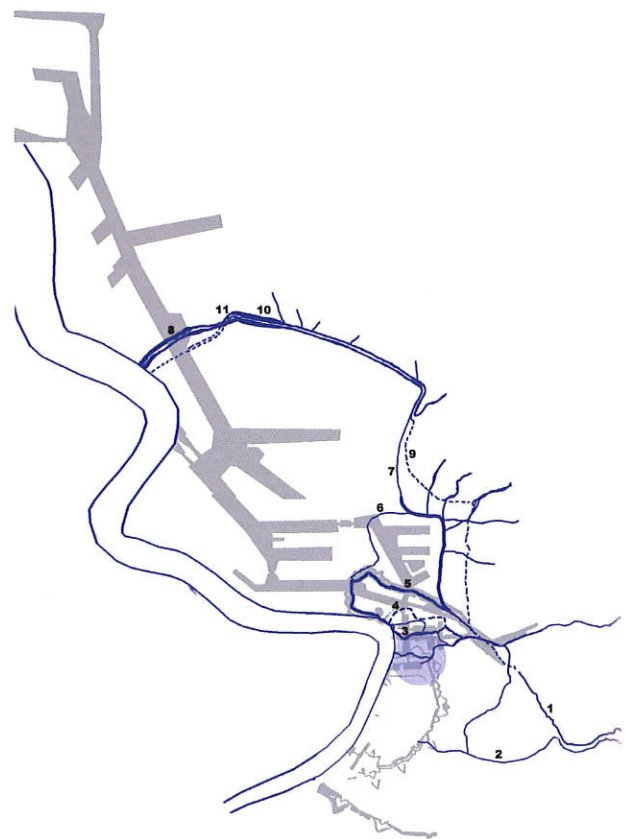
Een proper Schijn moet de Antwerpenaren opnieuw laten houden van deze verstoten rivier. Ondertussen circuleren er diverse plannen om de band tussen stad en Schijn opnieuw te versterken. De mogelijkheid om het Schijn opnieuw door de stad, recht naar de Schelde te laten stromen, is opgenomen in het stedelijk bestuursakkoord, bekenbeheerplannen en wordt volop technisch bestudeerd.

De groene vinger die de Schijnvallei nu vormt, van in de Kempen tot aan het Rivierenhof, tegen de Antwerpse Ring, kan dan verder doorgetrokken worden tot aan de Schelde. In de komende jaren kan het Schijn eindelijk eetherstel krijgen voor al het onrecht uit het verleden.

Verdere lectuur?

Schone Schijn, Integraal Waterbeleid (brochure downloaden op www.schijnvallei.be/brochure.pdf)

Meanderend van Scherpenberg tot Schelde, mens en natuur in de vallei van het Groot Schijn (boek van Heemkundige Kring De Brakken i.s.m. Natuurpunt Schijnvallei en Provincie Antwerpen, 139 p., www.schijnvallei.be of www.debrakken.be)

Overzicht van de verleggingen van het Groot Schijn, de huidige loop volgt 1-9-10-11, en de Herentalse Vaart 2 (nummers verwijzen naar de tekst, stippellijn is overwelfd).

HERENTALSE VAART

Het Spuihuis in Wommelgem, waarvan enkel de funderingen nog aanwezig zijn, met het begin van de Herentalse Vaart. Het Groot Schijn, dat onder het Spuihuis liep, loopt nu een stukje door de oude bedding van de vaart. Verz. Bram Van Ballaer.

Aan de Steenenbrug lag eeuwenlang de enige stenen brug over de Vaart. Ondertussen rijden er wagens over het tracé. Verz. Bram Van Ballaer.

Tot 1927 liep de Herentalse Vaart op de grens tussen Borgerhout en Antwerpen, vooraleer overwelfd te worden (Plantin en Moretuslei). Verz. Bram van Ballaer.

GROOT SCHIJN

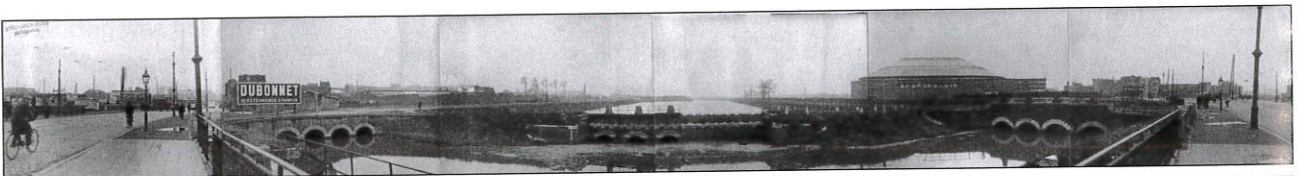
Het Groot Schijn, ver stroomopwaarts in Schildre (Witte Brug), hier is weinig veranderd behalve wat grotere bomen. Verz. Bram Van Ballaer.

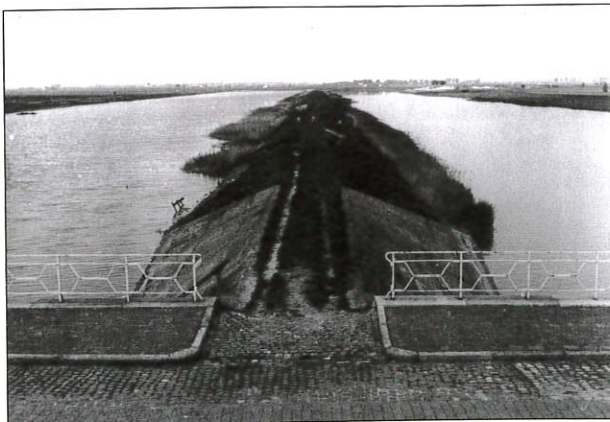
In 1893 bestond het domein nog vooral uit overstroombare beemden, zonder dijken langs het Groot Schijn. Ondertussen zijn die groten-deels vervangen door bossen en vijvers.

Het Papenhof in Deurne, het laatste stukje meander in het Groot Schijn vooraleer het in de Brialmont-vesting verdwijnt. Verz. Bram Van Ballaer.

Aan het Schijnpoort stroomde in 1935 het Schijn nog gedeeltelijk de stad in (links), de rest stroomde al via de Schijnafleiding langs het Sportpaleis (rechts). Recht voor ligt een deel van de vestinggracht, dat nog steeds bestaat als Lobroekdok.

De bergingsbekkens op het einde van de Schijnafleiding (8) temidden de polders zijn vijf jaar na deze foto (1962) volledig onder de havenontwikkeling verdwenen. Verz. Stadsarchief Antwerpen en Bram Van Ballaer.

Grote Laak te Laakdal, een dode beek in een nog levendige vorm

**Erik Aerts,
Laakdalse Werkgroep voor Geschiedenis en Heemkunde
Vic Van Dyck,
Natuurpunt Grote Nete
Foto's: Beeldbank Laakdalse Werkgroep voor Geschiedenis en Heemkunde
en van Vic Van Dyck**

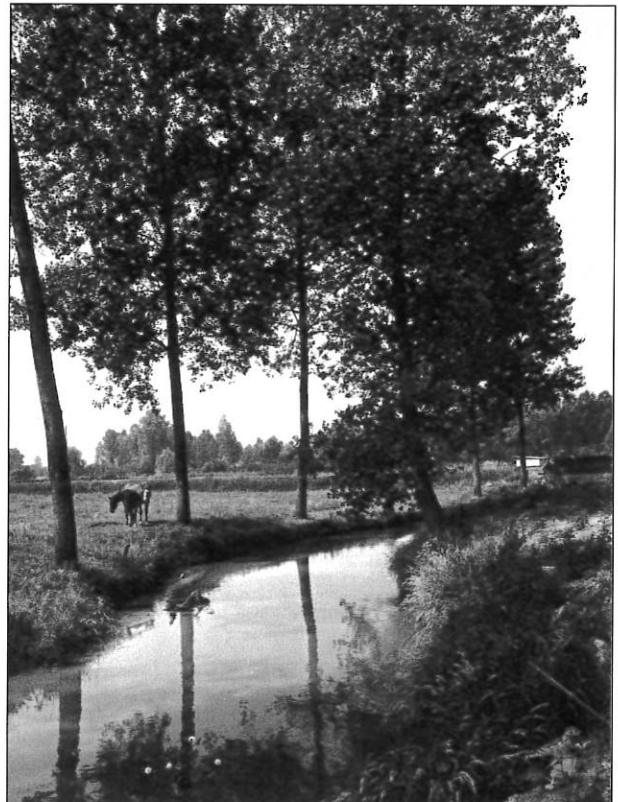
Vandaag is de naam 'Grote Laak' in een artikel al voldoende voor sommige mensen om de bladzijde om te slaan. De laatste jaren zijn er veel ronkende verklaringen afgelegd en heel veel politieke beloften gedaan, maar nooit stonden er zoveel woorden tegenover zo weinig daden. De Grote Laak blijft één van de meest vervuilde rivieren in Vlaanderen. Men kan het zich bij de huidige toestand van de Laak misschien moeilijk inbeelden, maar deze beek was ooit de bron van alle leven in de Laakdalse regio.

De beschikbaarheid van water was, en is immers primordiaal voor elke levensvorm. Het is dan ook niet verwonderlijk dat ook in onze omgeving de eerste sporen van menselijk bestaan zich situeren langs de Laak of haar zijbeken. Hierbij wordt in de eerste plaats verwezen naar de opgravingen op Steenberghe waarbij belangrijke vondsten werden gedaan uit de Romeinse periode. De Dongenhoeve te Veerle, de Ossestalhoeve te Eindhout en 'de Drie Hoefkens' te Blaardonk situeren zich vlakbij de Laak

Water trekt groot en klein aan.

of haar zijbeken. Tijdens de Frankische landinname (400-800), toen de dorpen Veerle, Eindhout, Vorst en Varendonk ontstonden, zochten de eerste bewoners de beste gronden op, niet ver van het water gelegen. Het debiet was gering en de bedding was kronkeliger. De gebieden in de nabijheid van de Laak overstromden geregeld in de natte jaargetijden en daar vormden zich (vloei)beemden. Iets verder van het water gelegen, waar het iets hoger was, werden de drie dorpskernen van Veerle, Vorst en Eindhout neergezet op glooiingen.

Deze meanders in de beek zijn er nog steeds.

De Grote Laak was in de middeleeuwen een bron van bedrijvigheid. Op minder dan tien kilometer stonden vier watermolens. Er was Zwevelmolen in Tessenderlo op de grens met Kwaadmechelen. Er was Volkermolen, vlakbij de toen enige belangrijke weg van Vorst naar Tessenderlo. Vanaf de dertiende eeuw begon op Blaardonk de watermolen te draaien en in Vorst was er nog een andere watermolen, die van 'Visau' of 'Visauwe'. De vier watermolens waarvan er drie lange tijd tegelijk gedraaid hebben, stonden niet op de Laak zelf, maar op gegraven zijarmen van de Laak. De abt van de abdij van Tongerlo bezat geruime tijd de visrechten in Veerle, Eindhout en Varendonk. Voor de kleine man bleef niet veel over. Processen over verboden visvangst waren schering en inslag. Enkel de kolveniers van de gilde te Veerle mochten op de Laak vis vangen. De laatste watermolen, die van Blaarveld werd begin achttiende eeuw vervangen door de windmolen op Haanven. In het midden van de negentiende eeuw brandde de Volkermolen af.

Aan de boorden der Laak.

Toen mochten de koeien grazen langs de Laak.

Daarmee had de oude nijverheid afgedaan, de opkomst van stoommachines luidden het tijdperk van de nieuwe industrie in. In 1919 voerde het chemische bedrijf Tessenderlo Chemie haar exploitatie enorm op. Er kwamen in Tessenderlo klachten over luchtverontreiniging of 'inertende gazen'. Midden van de jaren '20 werd een 'dikke pap' in de winterbeek geloosd, die "een ondraaglijke stank verspreid", en deze kwam via de 'Looise Vliet' in de Laak terecht. De "vooruitgang" zou zijn tol eisen en de situatie zou verder verslechteren tot op heden. Kunnen we dan enkel nog nostalgisch terugdenken aan dat riviertje in de middeleeuwen met de wentelende raderen van de watermolens, de paters van Tongerlo die er kwamen vissen, de dienaar of veldwachter die een sluikvisser betrapt, de gezonde, ravottende jeugd die kwam zwemmen in adamskostuum in het 'Rozenkot', de rivaliteit tussen de jongeren van Veerle en Vorst en tussen die van Eindhout en Veerle, die de Laak als hun territorium zagen, en de dorpsvetes aan de grenzen uitvochten. Of is er toch nog hoop op beterschap?

Het was er toen heerlijk zwemmen.

Grote Laak, aan Blaardonk.

Weidebeekjuffer - Calopteryx splendens.

Anno 2008 gaat het nog steeds niet goed met onze Grote Laak. Bodem, oevers, en overstromingsgebieden zijn zo zwaar vervuild met giftige en radioactieve stoffen dat wordt afgeraden bij de oever gewassen te telen of vee te kweken. Wonen in die oeverzone is onverantwoord vanwege de verhoogde radioactiviteit. Zelfs het drinkwater uit de streek is bedreigd, omdat de vervuiling tot op grote diepte in de grondwaterlagen terechtkomt. Oorzaak van deze vervuiling is de onophoudelijke lozing van het chemiebedrijf Tessenderlo Chemie.

De milieu- en natuurverenigingen blijven sterk aandringen om de lozingen te stoppen. Een reiniging van de beek dringt zich op, zodat hij in zijn natuurlijke staat kan worden hersteld. Iedereen beseft dat er veel politieke moed voor nodig zal zijn om de juiste beslissingen te nemen. Dat het veel geld zal kosten om de beek en zijn omgeving

te herstellen is duidelijk. Toch hebben we geen andere keuze. We willen terug een zuivere en een natuurlijke Grote Laak. Op de oevers zal het vee weer naar hartelust kunnen grazen. In natte periodes mag het water stromen tot aan de winterdijk. Het water krijgt terug zijn plaats in de vallei. Onze angst voor water is dan voorbij. We kunnen terug volop genieten van de vissen die voorbij zwemmen en van de verschillende soorten libellen en vlinders die langs de beek fladderen. Dan zien we een levendige beek in een levend landschap.

Erik Aerts
Stokberg 30
2430 Eindhout - Laakdal

Het rijke verleden van de boven- en middenloop van de Abeek

redactie Philippe Plessers
met medewerking van Jean Bosmans,
Heemkring De Reengenoten van Meeuwen-Gruitrode
Freddy Janssens, Paul Capals en Jan Hendrikx,
Natuurpunt Meeuwen-Gruitrode en Peer

Noord-Limburg herbergt één van de mooiste natuurgebieden van Vlaanderen: de Abeekvallei. Het Belgische gedeelte van het stroomgebied van de Abeek/Lossing ligt op het grondgebied van de gemeenten Opglabbeek, Meeuwen-Gruitrode, Peer, Bocholt, Bree en Kinrooi. In Nederlands-Limburg mondt ze uit in de Maas. Het landschap rond de Abeek zoals we het nu kennen draagt nog steeds vele tekenen van het cultuurlandschap dat het vele eeuwen was. Sporen van de landbouwactiviteiten en de oude nederzettingstructuur, met de bewoningselementen, zijn nu nog aanwezig.

In dit artikel bespreken we de boven- en middenloop van de Abeek tot Reppel (Bocholt). Langs de Abeek vind je hier prachtige rietlanden, broekbossen, vijvers, bloemrijke wei- en hooilanden en talrijke watermolens. Rond het brongebied en op de drogere valleiflanken liggen heide, vennen, veenpakketten, duinen en hoeves.

Landbouw in de Abeekvallei

In het begin van de 20ste eeuw was de Abeekvallei als hooiland in gebruik. Ruigten en elzenmoerassen zoals we ze daar nu aantreffen bestonden niet. Alles werd twee keer per jaar gemaaid. Waar nu moerassen in de vallei van de Abeek bestaan, werd het water uit al de verschillende bronnen via een stelsel van 'zouwen' naar de Abeek geleid. Op die manier had men meer hooiland.

In de vallei heeft men destijds ook turf gestoken als brandstof. Hierbij groef men twee meter diepe kuilen in het veen

van de beemden.

Minder bekend is dat er op een aantal plaatsen in de valleien met beekwater bevoeid werd. Dan bevond er zich een sluis in de beek stroomopwaarts van een molensluis. Daarmee werd het water opgestuwd en vervolgens via een ingewikkeld 'zouwensysteem' over het grasland geleid. Het water uit de beek liet daar 'vet' mest achter. Nabij de Slagmolen bevoeide men 's zaterdags en 's zondags, wanneer de molen niet maalde.

Nederzettingsstructuur langs de Abeek

Een reeks waardevolle erfgoedelementen, zoals oude watermolens, getuigen van de oude nederzettingsstructuur langs de Abeek. Eén van de opmerkelijkste is de Reppelermolen (oftewel Scheiffaertmolen - Cuppensmolen), met zijn bouwjaar 856 is hij één van de oudste molens van het land. Hier waren vroeger maar liefst drie molens onder één dak aanwezig: een graanmolen, een oliemolen en een schorsmolen. Nu blijft er één over. De slagmolen van Ellikom staat niet meer langs de Abeek maar is in 1963 aan het Openluchtmuseum van Bokrijk geschonken.

Jean Bosmans van De Reengenoten over de karakteristieken van deze molens: "Ik durf stellen dat de graanmolens allicht ouder zijn dan de olieslagmolens en de andere soorten. Sinds de negende eeuw werkt men hier met watermolens. Van die verre oorsprong weten wij niet meer

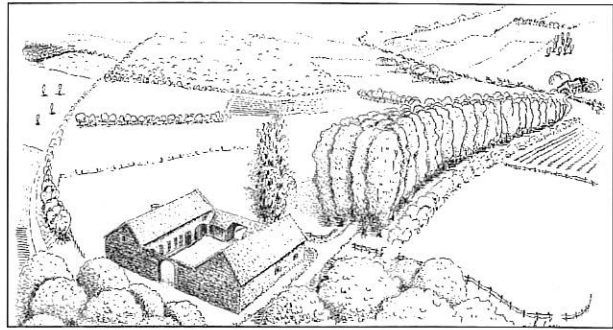
De slagmolen te Ellikom, mei 1961. Foto Van Winkel. Verz. Openluchtmuseum Bokrijk.

dan wat in de oudste oorkonden vermeld staat. De molens kregen een plaats in het rechtstelsel omdat ze eigendom waren van de kerkelijke of de wereldlijke machthebber, die zijn onderdanen dwong hun graan op zijn molen te laten malen. Meestal werd de molen door tussenkomst van de rentmeester van de heer verpacht aan een particuliere molenaar."

In de vallei van de Abeek vind je nog andere monumenten. Op het grondgebied van Grote Brogel en Reppel liggen enkele typische Kempische oude nederzettingen uit de 15de tot de 18de eeuw: het Exelmanshof, het Ooievaarsnest (voorheen Grote Hoeve), het Donkshof, het Nelishof (reeds vermeld als geselecteerd erfgoedelement) en het Kraaikenshof. Met uitzondering van het Nelishof zijn deze hoeves niet beschermd. Op het grondgebied van Reppel (Bocholt) vinden we het Monshof en de oude Pastorij, waarvan de inrijpoort als monument beschermd is.

Het land van Pieter Bruegel de Oude

Sinds het vaststaat dat de wereldberoemde schilder Pieter Bruegel de Oude in Grote Brogel geboren is, kunnen we ook zeggen dat onze Pieter op 'de Ooievaarsnest' het levenslicht gezien heeft. Deze oude herenhoeve is sinds eeuwen door de gegronde volksoverlevering als geboortehuis van Bruegel aangeduid. Door zijn afgelegen ligging te midden van bossen, houtkanten en mistige beemden had het iets geheimzinnigs. Zeker als de ouderen van het dorp beweerden dat in de grote kelders van dit voormalig herengoed ooit bokkenrijders werden opgesloten. Al even halsstarrig werd beweerd dat hier de wieg stond van Pieter Bruegel de Oude.

Het Ooievaarsnest te Grote Brogel. Enkele jaren geleden was het nog een fraaie, goed onderhouden boerderij. Met haar twee grote toegangspoorten was zij naar Kempense normen een imposant geheel. Een romantische dreef, gevormd door afwisselend eeuwenoude eiken- en beukenbomen, leidde langs de achterzijde dalafwaarts tussen altijd groene weiden naar de al even oude maar pittoreske slagmolen, op de grens met Ellikom. Tekening Rik Leen.

Eerste mensen langs de Abeek

Archeologische vondsten in de jaren '70 en '80 wijzen op mesolithische en neolithische bewoning in het brongebied van de Abeek.

De mesolithische jagersgemeenschappen op de Kempense zandgronden leefden van de jacht en het verzamelen van vruchten. Zo is er het jachtkamp van 'In den Damp' te Wijshagen, waar bij opgravingen maar liefst 2000 artefacten aan het licht kwamen. In het kamp werden wapenspijzen voor de jacht vervaardigd. Ook was er een haard aanwezig.

Rond 3900 v. Chr. werden de Kempense zandgronden 'geneolithiseerd'. Eén van de vroegste en interessantste landbouwnederzettingen werd in 1983 ontdekt te Donderlagheide in Wijshagen, het brongebied van de Abeek. Het is een grote site (meer dan 10 ha) die veel vondsten opleverde uit de midden-neolithische periode.

Ook zijn er vondsten uit de laat-neolithische periode in het brongebied van de Abeek.

Te 'In den Damp' te Wijshagen werden een uitzonderlijk mooi bewaarde vuurstenen lemmer van bijna 20 cm lengte en een tweede fragment van een gelijkaardig stuk gevonden.

De huidige toestand

Tot op vandaag heeft de beek een waardevolle beekstructuur en een goede waterkwaliteit. De oorsprong van de rivier komt uit een intact brongebied. De Monniksvijver en de Broeken vangen het water van heidegebieden op en voeren zo de Abeek.

Wat de Abeek bijzonder maakt is dat het boven- en middenloopgedeelte nooit zijn rechtgetrokken. De beek me-

andert zoals weleer. Honderden jaren geleden zijn stroomopwaarts wel aanpassingen gebeurd om meer verval te krijgen aan de watermolens. Deze ingrijpen hadden niet veel invloed, daar de Abeek in het bovenstrooms gedeelte reeds een sterk verval heeft.

Weelderige plantengroei in de Abeek te Reppel. Foto Paul Capals.

Natuurpunt Meeuwen-Gruitrode en Peer leveren de nodige inspanningen om de natuurlijke waarden in dit gebied te beschermen. De vallei van de Abeek te Wijshagen is nu een natuurgebied van 480 ha met een grote biodiversiteit en enkele zeer zeldzame soorten. Paul Capals van Natuurpunt: "Om de biodiversiteit van de vallei te behouden beheren we een aantal hooilanden. Deze hooilanden worden jaarlijks tweemaal gemaaid om de bodem te verarmen. Het klinkt tegenstrijdig, maar op een arme bodem zie je meer soorten bloemen en insecten verschijnen. Het is niet de bedoeling om heel de vallei te bewerken tot hooiland. Bossen en moerassen zijn ook interessante biotopen voor planten en dieren. De algemene regel is om zoveel mogelijk landschappelijke diversiteit in de vallei te creëren, om ook zeldzame soorten een kans te geven."

De toekomst van de Abeek

De Abeek is van nature een meanderende laaglandbeek. Stroomafwaarts de Zuid-Willemsvaart blijft van dit natuurlijke karakter weinig over. Het water van de Abeek loopt hier over in de Lossing: over grote afstanden heeft ze de morfologie van een kanaal. Doordat de beek op meerdere plaatsen bedijkt is en boven het maaiveld ligt, kan ze zich niet vrij ontwikkelen. Talrijke vismigratieknelpunten staan de verbinding van het boven- en middenloops gedeelte met de Maas in de weg.

De bovenloop van de Abeek moet opnieuw verbonden worden met de Maas in Nederland. Hiervoor wordt een 'Globaal Herstelplan Abeek' voorgesteld, waarin een na-

tuurlijke afwatering van de Abeek via de natuurlijke loop naar Neer in Nederland wordt hersteld. Hiertoe moeten de Abeek en de Lossing opnieuw omgewisseld worden. Uit studies blijkt dat de invulling van het 'Globaal Herstelplan Abeek' geen grote problemen oplevert qua technische en maatschappelijke haalbaarheid, en op korte termijn realiseerbaar is.

Er moet een visie over de bescherming van erfgoedelementen ontwikkeld worden, zodat het authentieke karakter behouden blijft. Cultuur en natuur zijn hierbij complementair. De Kempische Abeekvallei als geheel verdient aandacht en bescherming.

Bibliografie

BURNY JOEL, *Bijdrage tot de historische ecologie van de Limburgse Kempen (1910-1950). Tweehonderd gesprekken samengevat*, Maastricht, 1999.

G. CREEMERS, K. MAES, PROF. L. VAN IMPE en PROF. P.M. VERMEERSCH, *Tentoonstellingsbrochure. Potten kijken - Een blik op het archeologisch onderzoek te Meeuwen-Gruitrode*, s.l., 1987. (Tentoonstelling Gemeentehuis Meeuwen 24 oktober - 2 november 1987).

GUIDO CREEMERS, *Eerste mensen in de streek van Meeuwen*, in: *De Reengenoten*, Meeuwen, 1985-1986, jg. 6, nr. 2, p. 28-34.

JOACHIM LAMBRECHTS, ILSE PLESSERS, PAUL HENDIG, BART AUBROECK en WERNER VERHEIJEN, *Ecologische inventarisatie en visievorming in het kader van het integraal waterbeheer - stroomgebied van de Abeek*, s.l., 2006. AEOLUS bvba, in opdracht van VMM Afdeling Water en Provincie Limburg.

LIEVEN DENEWET en DE KROON HANS, *Overzicht van alle wind- en watermolens in België*, www.molenechos.org, Hooglede, 2008.

NATUURPUNT MEEUWEN-GRUITRODE & PEER, *Jaarboek Abeek 1996*, Peer, 1996.

NATUURPUNT MEEUWEN-GRUITRODE & PEER, *Jaarboek Abeek 1998*, Peer, 1998.

NATUURPUNT MEEUWEN-GRUITRODE & PEER, *Jaarboek Abeek 2007*, Peer, 2007.

Philippe Plessers
Harmoniestraat 28/2
3500 Hasselt

Waterrijke gebieden in Vlaanderen: natuur op cultuurhistorische basis

Van waterrijk over waterziek naar waterrijk

Wim Slabbaert en Floris Verhaeghe
Agentschap voor Natuur en Bos
Dries Tys
Vrije Universiteit Brussel

De natuurwaarden uit onze waterrijke gebieden zijn bijna zonder uitzondering het resultaat van een door de mens bewust nagestreefde inrichting van deze gebieden. Dit artikel gaat dieper in op de menselijke ingrepen en laat zien hoe ze de waterlopen in onze waterrijke gebieden vorm hebben gegeven.

De aanleg en ligging van waterlopen zijn het resultaat van een verfijnd evenwicht tussen geologische en ecologische elementen, gewikt en gewogen op basis van de gewenste cultuurhistorische landbouwprincipes. Als je beseft dat de aanleg van ganse waterlopenstelsels tot nog niet zo heel lang geleden bijna allemaal met de hand gebeurde, is het niet moeilijk om in te zien dat men niet zomaar op goed geluk de schop in de grond stak. In de literatuur over onze Vlaamse landschappen wordt aan dit aspect van de inrichting doorgaans maar weinig aandacht besteed. We willen dan ook de denkrichting en denkwijze reconstrueren die bij de ontwerpers moeten hebben gespeeld toen ze in het zweet des aanschijns duizenden kilometers waterlopen hebben gegraven en vergraven. Dit gebeurt door de nagestreefde terreincondities te beschrijven en toe te lichten in welke mate deze van belang waren voor de teelten die men er op het oog had.

Dit hoofdstuk biedt zo een kader om onze cultuurlandschappen beter te begrijpen met het oog op herstel van de ecologisch zeer hoog gewaardeerde zogenaamde halfnatuurlijke graslanden die hierin hun plaats hadden¹.

¹ Om de leesbaarheid te bevorderen, zijn in deze tekst geen uitputtende literatuurverwijzingen opgenomen. Om dezelfde reden is de vaak complexe en genuanceerde werkelijkheid soms sterk vereenvoudigd weergegeven. Geïnteresseerden kunnen steeds de auteurs contacteren.

1. Van natuur naar cultuurlandschap

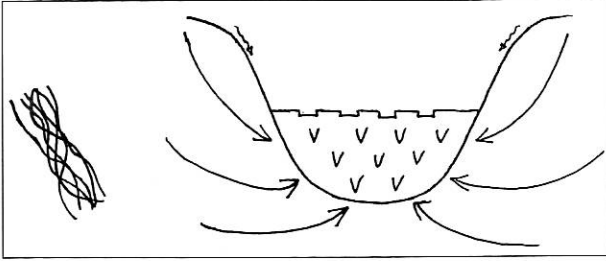
1.1. Voor het ingrijpen van de mens

Het reliëf in Vlaanderen is sinds de laatste ijstijd relatief ongewijzigd gebleven. Terwijl tijdens de ijstijd het smeltwater zijn weg zocht over de bevroren bodem en aldus diepe dalen uitschuurde, kon het meeste neerslagwater na de laatste ijstijd rustig de ontdoode bodem indringen. Zeker in bosgebieden was de oppervlakkige afstroming gering. Dit water zocht als grondwater zijn weg naar de laaggelegen zones van het landschap waar het na verloop van tijd opnieuw kon uittreden (met constant debiet).

Het debiet dat naar zee afgevoerd wordt, was en is nog steeds gering, gezien in onze regio op jaarbasis weinig meer neerslag valt dan er verdampt. De bestaande valleien en laaggelegen gronden vormden zo veelal permanent natte en venige moerasgebieden met stelsels van vlechtende, zeer ondiepe waterlopen.

Eenmaal er in de loop van de periode van Bronstijd tot de Gallo-Romeinse periode op grote schaal landbouwcomplexen werden aangelegd, werden meer en meer percelen ontbost en werden grachtenstelsels aangelegd. Een steeds groter deel van de neerslag kreeg niet meer de tijd om de bodem in te dringen. Als gevolg daarvan begon het zich in de vorm van oppervlaktewater een weg te banen naar zee. Op deze manier ontstonden beken – al dan niet aangelegd – die veelal in de oude valleien gelegen waren. De Romeinen waren verantwoordelijk voor de eerste systematische aanleg van drainagegrachten, hoewel de de-

finitieve transformatie van de waterlopen tussen de 10de en 15de eeuw te situeren is.

Links in beeld een vlechtende loop, rechts een dwarsdoorsnede doorheen de vallei. De pijlen op de figuur symboliseren de toestroom van grondwater naar de vallei. De relatieve grootte van de pijlen geeft de verhouding grondwater/oppervlaktewater weer. Tekening Gaea Rysselaere.

1.2. Intensivering van akkerbouw door hooiland

Akkers voeden de mensen. Ze zijn daarom binnen elk sedentair landbouwsysteem een essentieel onderdeel van de bedrijfsvoering, die afgestemd is op het bereiken van een maximale productiviteit qua akkeropbrengsten. Akkers overstroomden nooit, zijn niet te nat in de zomer, liggen op makkelijk bewerkbare gronden (geen steile hellingen, geen stenige bodems) en bij voorkeur op gronden met een van nature hoge vruchtbaarheid.

Stabiele en intensieve akkerbouw is echter enkel mogelijk als de boer de productiviteit van z'n akker(s) op peil kan houden. Dit gebeurde in eerste instantie door na een kort akkergebruik een lange braakperiode in te lassen. Dit systeem vraagt vooral veel grond. Een vroegmiddeleeuwse kleine boerderij had nog steeds minimaal 15 hectaren nodig om te kunnen voorzien in de eigen noden.

Door de stijgende bevolkingsdruk moest men manieren zoeken om de capaciteit en vruchtbaarheid van de akkers te verzekeren en op te drijven. Het antwoord bestond meestal uit nieuwe ontginningen en bemesting. Deze mest werd voornamelijk verkregen van het vee op de hoeve, dat in belangrijke mate voor dit doel werd gehouden. Omdat de grasgroei stilligt in de winter en men de dieren zo veel mogelijk op stal hield om de mest te kunnen opvangen, was wintervoer noodzakelijk. Dit bestond bij een stijgende veestapel voornamelijk uit hooi. In intensieve landbouwsystemen bepaalde de hoeveelheid en de kwaliteit van het hooi waarover men beschikte dan ook hoeveel (last)dieren men in het winterseizoen kon behouden. En dit bepaalde dan weer (via de hoeveelheid geproduceerde mest) de productiviteit van de akkers.

Een bedrijf bestond zo doorgaans uit een complex droge permanente akkers (kern), graaslanden (weiden nabij de veekraal en woestere gronden in de marge) en specifiek ingerichte hooilandpercelen op stabiele en geschikte plaatsen in het boerderijlandschap.

2. Hooiland

2.1. Hooiland moet nat zijn

Het eerste wat opvalt is dat permanente hooilanden zonder uitzondering gelegen zijn in de natte zones in het landschap. De mens beschikte reeds erg vroeg over de technische kennis om complexe waterbeheersproblemen afdoende aan te pakken. Daarom lijkt het op het eerste zicht des te merkwaardiger dat men niet meer moeite deed om hooiland - toch hét cruciale element in het landbouwsysteem - beter te ontwateren. De voor de hand liggende conclusie is dat een hoge (grond)waterstand in deze hooilanden zondermeer gewenst was. Vanwaar dan de term 'waterzieke gronden'?

In andere delen van Europa is omvangrijke literatuur bijeengeschreven over de alomtegenwoordige praktijk van hooilandbeheer. In de beschreven literatuur is telkens sprake van ontwateren maar evenzeer - indien niet meer - van bevoeien. De bevoeiingsystemen varieerden naargelang de plaatselijke omstandigheden en tradities. Ook in Vlaanderen is het bestaan van dergelijke systemen de laatste jaren aangetoond.

Hooilanden werden ook niet bemest. De gestage stroom voedingsstoffen die er via het hooi aan onttrokken werd, werd dus via een andere weg aangevuld. Dit gebeurde hoofdzakelijk op twee manieren naargelang de plaatselijke omstandigheden en de gebruikte technieken. Enerzijds was er het bemestende effect van achtergelaten slib na overstromingen. Anderzijds zorgde een hoge grondwaterstand, doelbewust bewerkstelligd (al dan niet door bevoeiing), voor een betere beschikbaarheid van de in de bodem aanwezige voedingsstoffen. Het netto resultaat was een blijvend productief hooiland.

2.2. Goed hooiland

2.2.1. Karakteristieken van een goed hooiland

Om tot een - vanuit landbouwkundig perspectief - goed hooiland te komen, dienen een aantal randvoorwaarden te worden gerespecteerd. Enerzijds mag het hooiland niet te lang overstroomd zijn in de winter, mag het nooit overstroomd tijdens het hooiseizoen, dient het steeds productief te zijn en bovendien overwegend smakelijke plantensoorten met een hoge voedingswaarde voor het vee te bevatten.

De meeste productieve hooilandplanten (in hoofdzaak grassen) sterven immers af bij langdurige winterse overstromingen. Enkel minder smakelijke plantensoorten met een vaak lagere voedingswaarde kunnen dergelijke omstandigheden tolereren. Wanneer het hooi reeds is gemaaid maar nog niet uit het perceel werd afgevoerd, treedt er bij overstroming een sterke kwaliteitsdaling op van het hooi. Daarom waren dergelijke zomerse overstro-

mingen absoluut te mijden.

Daarnaast vereist goed hooiland voldoende voedingsstoffen in de bodem, voldoende vocht in het groeiseizoen en een neutrale bodemzuurtegraad.

Goed hooiland staat of valt dus met een hele reeks menselijke ingrepen en kan zondermeer worden beschouwd als een teelt. Een deel van de aanwezige plantensoorten koloniseerden de hooilanden spontaan vanuit andere vegetatietypen (zoals moerasbossen). Andere hooilandsoorten bereikten onze gewesten samen met de introductie van het hooibeheer zelf. In ieder geval dienden terreincondities gecreëerd te worden die ideaal zijn voor de gewenste hooilandsoorten.

2.2.2. De vegetatie van een goed hooiland

Vermoedelijk werden binnen Vlaanderen in de hooilanden vooral twee types grasland nagestreefd. Deze twee types onderscheiden zich als gevolg van verschillen in de grondwaterstand in de zomer en de diepte van het grondwater in de winter. We spreken dan over dotterhooiland en glanshaverhooiland. Mogelijk waren plaatselijk ook grotevossestaart-graslanden van belang.

De standplaatscondities van deze twee vegetatietypes zijn als volgt te typeren:

- dotterhooiland:
 - o grondwaterstand op het maaiveld in de winter (plas-dras)
 - o grondwaterstand veertig à zestig cm onder maaiveld in de zomer
 - o vermijden van zuur - stagnant - (regen)water
- glanshaverhooiland:
 - o overstroomt niet of slechts uitzonderlijk (uitzondering: bevoeiing in beddenbouw, zie verder)
 - o te vinden op zware, mineraalrijke bodem waar verzuring (door regenwater) slechts op zeer lange termijn een potentieel gevaar is. Onregelmatig optredende overstromingen of kwel zorgen voor een periodieke verrijking van de bodem met mineralen. (Uitzondering: op veen- of zandbodem, mits bevoeiing in beddenbouw met zuurstofhoudend basisch tot neutraal water)
 - o wegens het goede capillaire vermogen (wateropzuigkracht) van de bodem mag de grondwaterstand in de zomer iets dieper wegzakken dan bij dotterhooiland, zonder dat droogtestress de plantengroei hindert.

De plaatselijke omstandigheden bepaalden welk graslandtype werd nagestreefd. Vaak werd meer dan één graslandtype gecombineerd binnen het zelfde gebied. Een zeker aandeel van minder wenselijke overgangstypes was daarbij vaak onvermijdelijk. Men probeerde in

ieder geval het gebied bij ontginning zo in te richten, dat de oppervlakte "goed" hooiland zo groot mogelijk werd gemaakt.

Gebieden die behoren tot een zelfde landschapstype hebben gemeen dat de factoren die relatief bepalend zijn voor hun (agrarisch) grondgebruik gelijkaardig zijn. Hierdoor verliep hun ontginning op een gelijkaardige manier, met een gelijkaardig uitzicht van de aspectbepalende landschapselementen tot gevolg (perceelsvorm, perceelingsstructuur, waterloppenetwerk, wegenpatroon ...).

Het eeuwenlang volhouden en beheren van valleien met het oog op een zelfde doel, namelijk hooiproductie, heeft ertoe geleid dat de vegetatie van hooilanden zich tot ecologisch zeer waardevolle halfnatuurlijke graslanden zijn gaan ontwikkelen. Wanneer je op eenzelfde plek gedurende zeer lange tijd steeds eenzelfde type beheer (waterhuishouding, maaien) voert, kom je tot een stabiele ecologische situatie. Planten (en dieren) die in een dergelijk regime optimaal passen, vormen de basis van dit halfnatuurlijk biotoop.

3. De inrichting van valleien

De terreincondities voor goed hooiland zijn wel relatief universeel, maar niet elke vallei is hetzelfde. Hierdoor zijn geen twee ontginningen gelijk. Toch tekenen er zich drie vaste patronen af. Systemen als het ware, waarop men telkenmale varieerde naargelang de plaatselijke omstandigheden. Voor welke van deze systemen men opteerde hing af van twee factoren:

1. de verhouding tussen het uitstromend grondwater (kwel) en het oppervlaktewater waardoor de vallei gevoed werd
2. het af te voeren debiet ten opzichte van de afmetingen van de vallei.

In verband met dit laatste is het nuttig hier te herhalen dat onze valleien ontstonden in een ander tijdperk in andere omstandigheden. Een grote brede vallei kan daarom nu maar een klein stroompje bevatten of net omgekeerd.

We onderscheiden drie grote types van valleien:

Type 1 - Valleien met een aanzienlijk debiet in verhouding tot haar afmetingen

Type 1A - Valleien met een gering – maar vaak betekenisvol – aandeel kwel

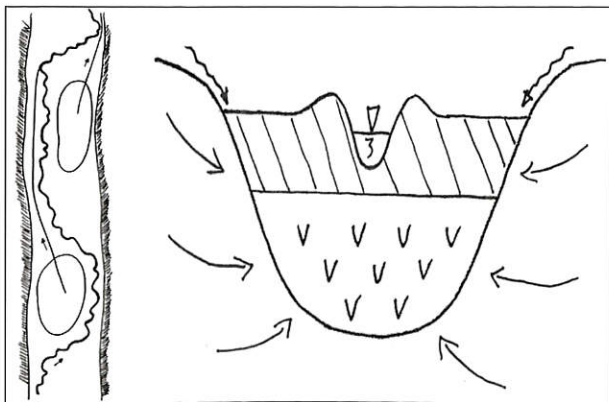
Dergelijke valleisystemen worden gekarakteriseerd door

een sterke schommeling in waterafvoer die snel reageert op neerslagpieken. Overstromingen gebeuren er regelmatig maar steeds relatief kortstondig (enkele dagen). Bij overstromingen wordt meegevoerd sediment in de vallei afgezet wat op langere termijn een reliëf van lage komgronden met hogere oeverwallen langsheen de meanderende waterloop doet ontstaan.

De komgronden overstroomden wanneer de bedding van de meanderende waterloop volledig vol met water staat. De komgronden kunnen vanuit hooilandoptiek niet rechtstreeks naar de naastgelegen waterloop worden afgewaterd want het gemiddelde peil van de waterloop ligt boven het bodempeil van de komgrond. Indien men een directe verbinding zou graven tussen komgrond en waterloop zouden de komgronden nog sneller en langduriger overstroomden.

Men lost dit op door een rechte leigracht te graven naast de meanderende waterloop. Deze leigracht voert het water van de komgrond af naar een punt dat verder stroomafwaarts gelegen is in de waterloop. Het verhang in deze rechte leigracht is steiler dan in de meanderende rivier waarin hij uitmondt. Bij de monding van de leigracht in de waterloop is het gemiddelde peil van de waterloop voldoende onder de bodem van de komgrond (die zich een eind stroomopwaarts bevindt), wat de gewenste ontwatering verzekert. De leigrachten worden waar nodig via een sifon onder de zijbeken geleid die in de vallei uitkomen.

De aanwezige kwel is doorgaans voldoende om de gewenste hoge grondwaterstand in de zomer te bereiken. Er wordt niet bevoeid. In de laaggelegen plaatsen komen vooral dotterhooilanden tot ontwikkeling, op de niet overstroomde delen voornamelijk glanshaverhooiland. Typevoorbeeld: Dijlevallei, West-Vlaamse Scheldevallei.

Schematische voorstelling van een meanderende loop (links): tussen valleiflank en de centrale waterloop worden rechte leigrachten aangelegd die een eind stroomafwaarts van de komgrond afwateren in de waterloop. Figuur rechts: doorsnede door een dergelijke vallei. De relatieve grootte van de pijlen duidt opnieuw de verhouding aan tussen kwel en afstromend grondwater dat in de vallei terechtkomt. Tekening Gaea Rysselaere.

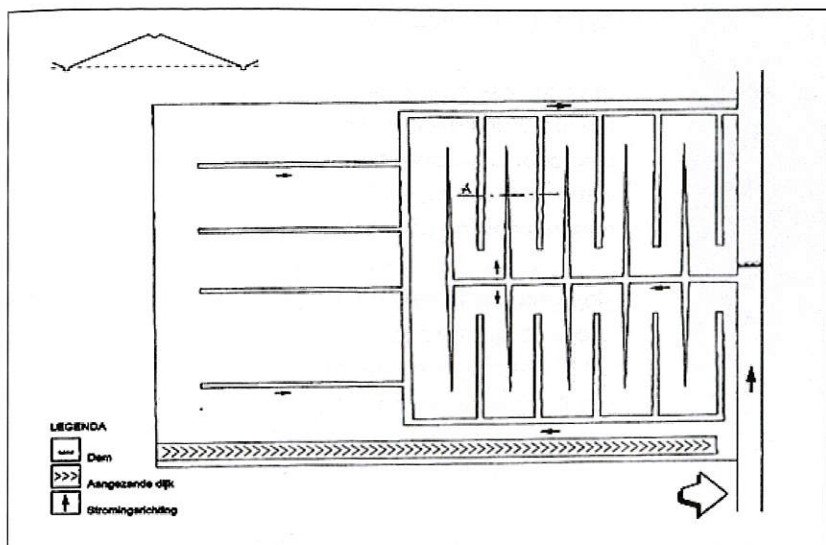
Een overzicht van de West-Vlaamse Scheldemeersen bij Waarmaarde. Diagonaal van linksonder naar rechtsboven: bebouwde hogere valleirand, (kromme) kwelsloot om de overmaat aan kwel afkomstig van de hogere gronden af te vangen, fijnmazig geperceleerde hooilanden met laantjes, de (rechte) leigracht doorheen de komgrond, een afgesneden Scheldemeander, de rechtgetrokken Schelde, de bebouwing op de tegenoverliggende valleirand. Foto Olivier Dochy.

Type 1B - Valleien met een belangrijk aandeel kwel

Een vallei met een belangrijk aandeel kwel heeft doorgaans een aanzienlijk verval. Doordat het aanwezige water voor een flink stuk afkomstig is van grondwater, bevat het water minder sediment en is het debiet van de waterloop veel minder onderhevig aan neerslagpieken (vergeleek met type 2A). De vallei overstroomt dan ook niet zo vaak (soms wel jaarlijks) en relatief kort. Door de beperkte sedimentbeladenheid van het water wordt bij overstromingen ook geen systeem van komgronden of oeverwallen gevormd. De valleibodem is er relatief vlak tot hol.

Bij de ontginning ligt de nadruk op afvoer van de overtollige kwel (dus ontwatering). Op plaatsen met weinig kwel of zure/mineraalarme kwel gaat men toch actief bevoeien om voldoende beschikbaarheid van nutriënten te verzekeren. Dit bevoeiingswater wordt via een kanaal - dat relatief recht is in vergelijking met de meanderende beek - tot hoog op de valleiflank gebracht. Men spreekt vaak van oude en nieuwe beek wanneer men respectievelijk het verschil tussen meanderende beek en bevoeiingsbeek bedoelt. De beek werd soms (tijdelijk) gestuwd, om voldoende peilverschil te bekomen.

In dit systeem werd doorgaans gewerkt met beddenbouw. Water stroomde door een kanaaltje bovenop het bed, werd na doorsijpeling tussen twee bedden opgevangen en vervolgens naar de volgende bedden geleid enz. Men zorgde ervoor dat het bevoeiingswater steeds in beweging was. Met deze techniek bekwam men doorgaans glanshaverhooiland.

Schets van een waterbroek op veen in de Zwarte Beek (Koersel). De Zwarte Beek loopt van onder naar boven. De perceelsgrenzen zijn ingetekend. Onderaan de figuur ligt een aangezande dijk. Het verst van de beek gelegen deel ligt wat hoger (en op zandbodem) dan het vlakke gedeelte (dat op veenbodem ligt). Het hoogste deel kon met de gegeven inrichting niet worden bevoeid. Vier greppels (zouwen genoemd) voeren er de overtollige kwel af. De afstand hiertussen was niet gelijk omwille van de ongelijke hoeveelheid af te voeren kwel. Om te bevoeien, werd een dam in de beek gebouwd, waardoor het water stroomopwaarts steeg. Het beekwater stroomde dan in de centraal in het waterbroek gelegen grote olop. Deze lag iets hoger dan de rest. Hij vertakt zich. De vertakkingen versmallen naar het einde toe en eindigen blind. De afloopzouwen vangen het water op nadat het doorheen de zode was gevloeid. De dimensionering hiervan stak niet zo nauw: ze waren voor het gemak over heel de lengte even breed uitgevoerd. Naar: Burny, 1999, *Bijdrage tot de historische ecologie van de Limburgse Kempen 1910-1950*.

Type 2 - Valleien met een relatief gering debiet

Deze valleien kennen doorgaans een beperkt verval. De valleibodem is er relatief vlak en overstromingen komen 's winters regelmatig doch kortstondig voor.

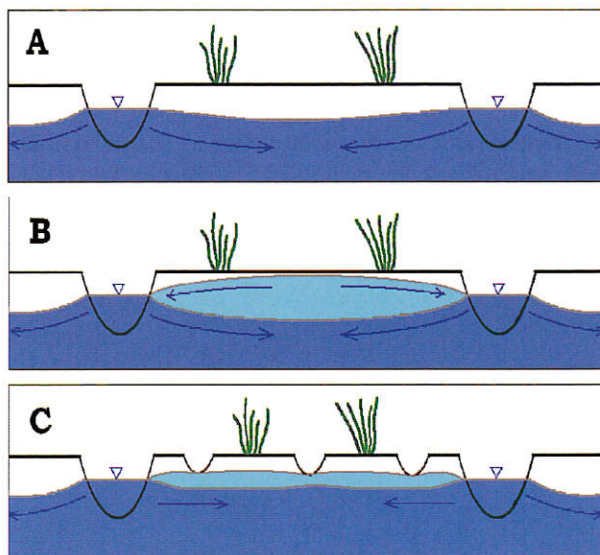
Percelen werden aangelegd volgens een geometrisch en rechthoekig patroon. Dit laat toe om het overtollige water af te voeren in de winter en in de zomer een voldoende hoge waterstand in de sloten en op uniforme wijze in de percelen zelf te realiseren.

Type 2A - De vallei voert voornamelijk oppervlaktewater af

Indien het debiet of het peil van de hoofdwaterloop onvoldoende is om de gewenste grondwaterstand te realiseren, probeert men het water van de zijbeken in de zomer maximaal in het gebied te houden (of te brengen).

Om overal in het perceel de gewenste terreincondities te bekomen, voorziet men een regelmatige blokpercelering met grachten op de perceelsgrens en houdt men een voldoende hoge waterstand aan. Bij dreigende verzuring (of plaatselijk hogere kweldruk of een plaatselijke lagere ligging) voorziet men daarnaast kleine ondiepe greppeltjes. Die worden in het westen van Vlaanderen veelal laantjes of dulfkes genoemd. Deze greppeltjes, waarvan de bodem boven de gewenste grondwaterstand gelegen is, voeren uitsluitend regenwater af uit de bovenste decimeters van de bodem. Ze bepalen op die manier in de eerste plaats de grondwaterkwaliteit. Het lichtzure karakter van het zo naar de gracht gevoerde water werd door vermenging met

het slotwater geneutraliseerd, zodat het niet uit het gebied moest worden afgevoerd.

Werking van laantjes:

A: bevoeid hooilandperceel zonder neerslag (enkel als voorbeeld, in praktijk onbestaand)

B: bevoeid met een zure regenwaterlens die drijft bovenop het mineraalrijkere grondwater zonder zich hiermee te mengen

C: bevoeid en met een verwaarloosbare regenlens doordat de laantjes dit regenwater selectief naar de sloten brengen. Let ook op de verhoogde stand van mineraalrijk grondwater (door verminderd tegengewicht van de regenwaterlens).

Tekening Wim Slabbaert.

Het grondwaterpeil is afhankelijk van het slootpeil. In dit type hooiland kon de hooiproductie bijzonder winstgevend zijn.

Beeld van de vallei van de Grote Kommelbeek en Landdijkgracht. Dit is een zijvallei van de IJzervallei. Bemerkt de akkers met bebouwing links en rechts in beeld op de hogere gronden buiten de vallei. De vallei zelf bestaat uit hooiland, waarin centraal twee waterlopen gelegen zijn die de afwatering verzorgen (gescheiden door een tussendijk). Langs beide zijden hiervan liggen beken die op een bepaald punt vertrekken uit de centrale waterloop en water langsheen de (hoger gelegen) valleiflank leiden. Deze worden ook nog zijdelings gevoed met drainagewater van de akkers. Ze voeden op hun beurt een net van haaks hierop staande sloten. Zo bekomt men een karakteristiek laddervormig patroon tussen de bevoeiingsbeek en de centrale beek. Centraal in beeld ligt een blok akkerland, die van rechts tussen de graslanden op de valleirand indringt (beige van kleur). Bemerkt in het verlengde hiervan een graslandperceel met een gelige tint (veroorzaakt door rietgras). Ten noorden hiervan ligt nog een perceel waarin dit minder duidelijk is. Dit gras treedt op de voorgrond als de grachtenstelsels zijn verwaarloosd (te nat in de winter, te droog in de zomer, zie 6.2). De (nasleep) van bemesting maskeert dit effect op enkele andere percelen. Foto Agentschap voor Natuur en Bos, Vlaamse Overheid.

Type 2B - Voornamelijk door kwel gevoede valleien

Dergelijke valleien lijken nog het meest op de permanent natte venige valleien van kort na de laatste ijstijd omdat ze weinig of niet zijn ingeschakeld in de waterafvoer van de omliggende gronden. Ontginnen naar hooiland betekent hier vooral (licht) ontwateren. Dit werd gerealiseerd door het graven van een afvoerkanaal en het verkavelen in regelmatig gevormde percelen. Een mooi voorbeeld zijn delen van de Zeverenbeek nabij Deinze. Dit betreft een voormalige vallei van een belangrijke rivier (de Leie) die nu elders loopt.

Type 3 - Valleien met getijdeninvloed

In deze vaak brede valleien wordt het debiet van de waterloop grotendeels bepaald door neerslag en het getij. Daardoor is het debiet erg wisselvallig en bevat het rivierwater veel sediment. De vallei overstroomt relatief vaak door het getij en de valleibodem is relatief vlak.

Hooiland was in dergelijk type enkel mogelijk in het zoete gedeelte van de rivier. De hooilanden werden in de geschikte periode meermaals daags bevoeid door het getij. Het meegevoerde slib – veelal “spier” genaamd – zorgde voor een aanvullende bemesting. Hierdoor waren deze terreinen productiever dan voorgaande types.

Deze waterlopen werden echter reeds vroeg benut voor de scheepvaart. Waar ze werden ingedijkt regelde men de bevoeiing met sluizen. De grachtenstelsels die op deze sluizen aansluiten vertonen vaak een karakteristiek visgraatpatroon om het overstromingswater zo snel mogelijk en gelijkmatig over de percelen te verdelen.

Beeld van voormalige vloeimeersen die vanuit de Durme werden bevoeid (natuureservaat Het Molsbroek te Lokeren). Aan de richting van de graten kan men de ligging van de bevoeiingswaterloop en uiteindelijk ook de Durme (rechtsonder in beeld) afleiden: deze is steeds gelegen in de richting van de “kop van de vis”. Foto André Verstraeten, met dank aan Maja De Cock (beide Vzw. Durme).

4. Aanleg van hooiland buiten de valleien

Ook buiten de valleien kon men soms goed hooiland realiseren. De noodzakelijke terreincondities voor hooiland zijn in bepaalde gevallen immers ook buiten de valleien te vinden. Dit was voornamelijk het geval in zogenaamde gavers, in de polders en in bepaalde kwelzones in het heuvelland. De inrichting van het hooiland in deze zones volgde eveneens de hierboven beschreven principes van het maken van goed hooiland.

Droge graslanden die doorgaans werden begraasd maar uitzonderlijk ook wel eens werden gehooïd, worden hieronder niet behandeld.

4.1. Gavers

4.1.1. Wat is een gaver?

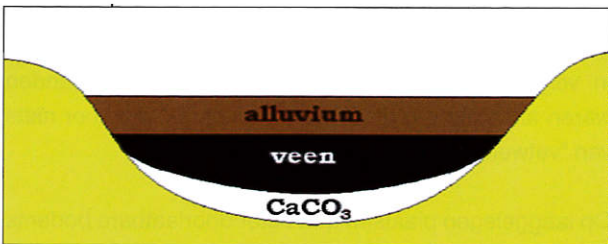
Gavers kunnen we in Vlaanderen aantreffen in het zandige landschap van de Vlaamse Vallei². Het zijn komvormige laagtes. In het bijzonder in het Waasland zijn er tientallen van dergelijke gavers en gavertjes aanwezig.

Vele gavers zijn slechts één of enkele hectares groot. Voorbeelden van grotere gavers zijn de Assebroekse Meersen, de Lage Moere van Meetkerke en de Gavers bij Harelbeke. Ook de Moervaartdepressie is in zekere zin op te vatten als een langgerekte reeks van gavers. In de oostelijke uitloper van de Vlaamse vallei naar Aarschot/Diest spreekt men vaak van goren.

De bodem in een gaver is jong en erg kalkrijk. De stuifzanden in de Vlaamse vallei zijn gevormd uit zeezand (met schelpfragmentjes). Enkel in de bovenste meters heeft de van nature lichtzure neerslag de kalk al kunnen oplossen.

4.1.2. Ontwikkeling vanaf het einde van de laatste ijstijd tot de eerste bewoners

Na de laatste ijstijd liepen de gavers vol met toestromend mineralenrijk grondwater. In aanvang waren de meeste gavers zo diep overstromd dat vooral onderwaterplanten aanwezig waren. De uitbundige onderwatervegetatie had een dusdanige impact op de chemische samenstelling van het water dat een laagje kalk (moeraskalk) neersloeg (zie ook de tekst over de Assebroekse Meersen elders in dit boek). Van zodra de gaver voldoende ondiep wordt (of eventueel van bij aanvang maar ondiep was) komt er

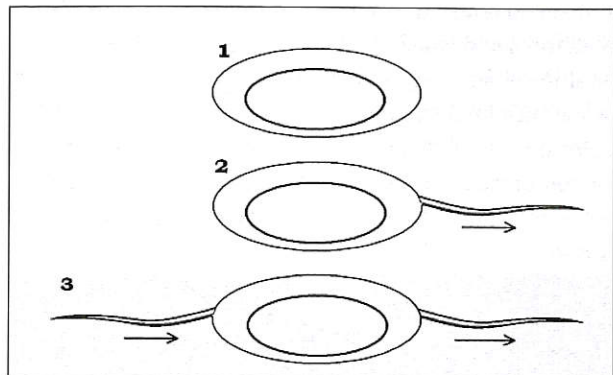

Schematisch beeld van de bodemopbouw van een gaver. Het geel getekende materiaal is zand, daarboven ligt moeraskalk (CaCO_3), veen en eventueel na ontginning afgezet alluvium.

4.1.3. Ontginning naar hooiland

Geïsoleerde kommen zijn overstromd in de winter en drogen uit in de zomer. Om goed hooiland te bekomen, streefde men er bij ontginning ook hier naar om de natuur-

lijke peilfluctuatie binnen de gewenste grenzen te brengen. Men deed dit in de eerste plaats door een beek te graven die men doorheen de gaver leidde. Deze ingreep verzekerde de waterafvoer in de winter en voldoende aanvoer in de zomer.

1 Komvormige laagte. 2 Te verwachten ontginning vanuit het concept "waterzieke gronden". 3 Werkelijk doorgevoerde ontginning in gavers: "in & uit". Tekening Wim Slabbaert.

De vlakke tot licht komvormige gaverbodem werd zeer regelmatig geperceleerd in rechthoekige blokken. De sloten, die de watervoorziening tot in het hart van de percelen moesten kunnen verzekeren, lagen op regelmatige en relatief korte afstand van elkaar. Deze brachten voldoende water tot in het hart van het perceel (door infiltratie vanuit de slootwand). Om overal een gelijkaardige bodemvochtigheid te realiseren lagen deze sloten evenwijdig.

Tussen de sloten groef men ook hier kleine ondiepe greppeltjes (doorgaans laantjes of dulfkes genoemd) die specifiek als doel hadden de – lichtzure – neerslag af te voeren (zie hoger).

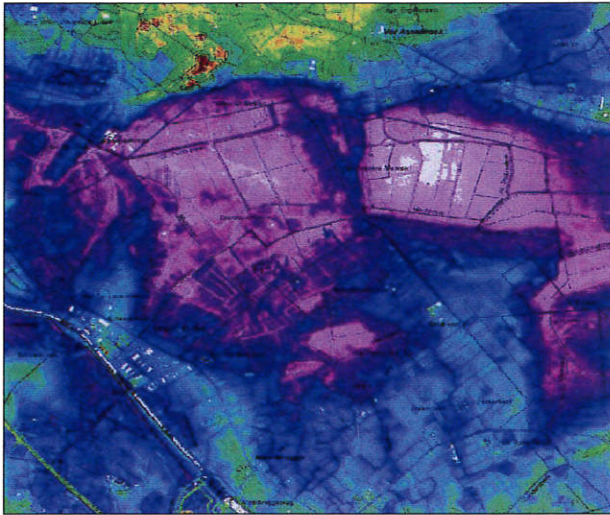
Het grachten- en laantjespatroon in de Lage Moere van Meetkerke, voorafgaand aan de schaalvergroting door de ruilverkaveling. Foto VLM.

In de gavers streefde men in de eerste plaats naar dotterhooilanden. Als hooilandtype wijken deze dotterhooilanden op bepaalde punten af van voorbeelden elders. Dit graslandtype komt immers doorgaans voor in samenhang

² Met de Vlaamse Vallei wordt dat deel van Vlaanderen bedoeld, waar zich in de laatste ijstijd een diepe vallei had gevormd, die opnieuw opgevuld geraakte. Het Waasland (met een oostelijke uitloper tot Aarschot/Diest), het Gentse, het Meetjesland en delen van de omgeving rond Brugge bevinden zich bovenop die Vlaamse Vallei.

met kwel, maar binnen de gavers is dit niet of minder het geval.

Omdat de gaverbodems meestal licht komvormig zijn, heeft dit tot gevolg dat in de zomer altijd een bepaalde zone in de bovenrand te droog was voor het nagestreefde dotterhooiland (vaak met blauwgraslandelementen). Centraal in de kom lag er vaak een zone die dan weer net te nat was (met bv. grote- of kleine-zeggevegetaties). De optelsom van heel deze inrichting zorgde ervoor dat hooilanden ontstonden die ook ecologisch bijzonder waardevol waren vanwege de talrijke gradiënten die er aanwezig waren.

Digitaal terreinhoogtemodel (DTM) van de gavers bij Assebroek, bemerk het kralensnoer van lage kommen (roze), gescheiden door dekzandruggetjes (blauw). Bron: DTM Vlaamse Milieu-maatschappij.

4.2 Polders

4.2.1. Algemeen

De polders zijn het resultaat van het bedijken van uitgestrekte schorrenvlaktes vanaf de 10de eeuw. Ze bestaan hoofdzakelijk uit klei- en zandbodems. Klei is kalkrijk, bevat van nature veel voedingsstoffen en is nauwelijks waterdoorlatend. Qua geomorfologie bestaat een polder doorgaans uit hogere en drogere (ook zandigere) ruggen van dichtgeslibde getijdengeulen afgewisseld met komgronden. Dit zijn klei-op-veengronden die door ontwatering lager zijn komen te liggen en die op zich niet bijzonder geschikt zijn voor akkerbouw.

De middeleeuwse boerderijen creëerden op de komgronden steeds centrale hooilanden (maad of meet) als essentieel onderdeel van de bedrijfsvoering, die wortels had in vroegmiddeleeuwse schapenteelt op de onbedijkte schorren. Meer zelfs, de eerste dijken waren ovaalvormige constructies om hooilanden te beschermen tegen te veel zilte invloeden en zo de vroegmiddeleeuwse schapenboeren te voorzien van het nodige wintervoer.

In het natte seizoen (herfst tot lente) moet men in volledig

bedijkte gebieden afrekenen met de afvoer van overtollig binnendijks regenwater, terwijl men in het droge seizoen (zomer) dan weer voor de aanvoer van water moet zorgen. Hoge zomerse peilen werden vooral ingesteld om de sloten permanent waterhoudend en dus veekerend te houden. Dit water werd in belangrijke mate van buiten de polder aangevoerd. Cruciaal hierin was de aanleg van een netwerk van hiërarchische waterlopen die landinwaarts uitkwamen op de belangrijkste beken en afwateringskanalen en zeewaarts op grote afvoersluizen die men in de winter opende bij eb en sloot bij vloed en vice versa in de zomer.

De waterloopjes in de bedijkte schorren zorgden voor een kant en klaar netwerk van sloten, dat 'afgesteld' diende te worden door de aanleg van een aantal centraliserende afwateringskanalen en eventueel een bijkomende ondiepe detailontwatering in de percelen zelf onder de vorm van laantjes. Omwille van de slechte waterdoorlaatbaarheid was een regelmatige percelering minder cruciaal. In de zomer was het toch niet mogelijk de grondwaterstand in de percelen wezenlijk en op uniforme wijze te beïnvloeden door hoog opzetten van het slootpeil.

Vrees voor verzuring was minder aan de orde omdat de kalkrijke zeeklei over een ruime buffercapaciteit hiertegen beschikte. Binnen de natuureservaten zien we plaatselijk de grassoort ruwe smele optreden als indicator van deze verzuring op plaatsen waar al meer dan tien jaar niet meer wordt bemest en die nooit meer overstromen.

4.2.2. Gebruik van de poldergraslanden

Omwille van de hoge grondwaterstand in de winter kenden de poldergraslanden een gebruik als hooiland met nabegrazing, de zogenaamde hooiweide. In welk graslandtype dit resulteerde is momenteel nog onduidelijk. We beschikken immers niet over voorbeeldgebieden die ontsnapten aan de recente tendensen van (over)bemesting en herbicidegebruik. Het grasland hield vermoedelijk het midden tussen glanshaverhooiland en een type kamgrasland dat kenmerkend is voor begraasde graslanden in vergelijkbare milieumomstandigheden. De graslanden waren alleszins erg productief. Men sprak niet voor niets van "vetweiden".

Op laaggelegen plaatsen met beter doorlaatbare bodems ontstonden dotterhooilanden, analoog aan die van de gavers. Met dit verschil dat de waterkwaliteit in de polders afweek van elders in Vlaanderen. Met name de hoge gehalten aan sulfaat en zout (chloriden) zorgden voor een atypisch en relatief plantensoortenarm dotterhooiland met vaak licht zilte inslag. Percelen waarop uitsluitend werd gehooïd waren zeldzaam.

Waar de zilte invloed te sterk bleek, kon geen goed hooiland worden behaald. Door indamping worden hier immers zoutgehalten gemeten die de gehalten in het zee-water overstijgen zodat veel gewenste hooilandsorten

in zulke condities verdwijnen. Deze percelen kregen dan een gebruik als graasweide. Ook percelen die men bv. na veenwinning onvoldoende kon ontwateren werden eveneens begraasd.

De "Komgronden van Lampernisse". Bemerkt het grillige patroon dat zo typisch is voor de oudste polders. De hoofdwaterlopen volgen vaak oude kreekgeulen. Omdat deze doorgaans een stabiele zandige bodemopbouw hebben en de aanpalende venige gronden een sterke bodeminklinking hebben ondergaan na ontwatering, liggen deze waterlopen vaak diep ingesneden op de hogere plaatsen van het landschap.

4.3. Natte plaatsen op hellingen

Ook hoog op hellingen kunnen plaatsen voorkomen die van nature erg nat zijn. Dit wordt steeds veroorzaakt door kwel. In Vlaanderen treft men dergelijke plaatsen vooral aan in het West-Vlaamse Heuvelland, de Vlaamse Ardennen en de Diestaaheuvels in Oost-Brabant.

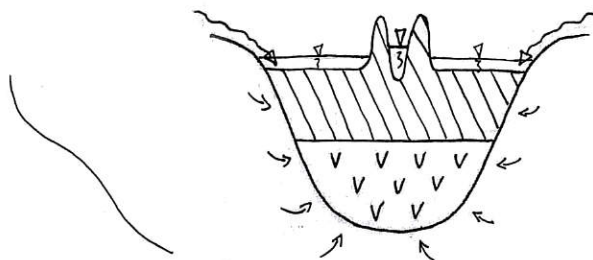
Op deze relatief sterk hellende plaatsen volstaat een lichte begreppeling om te komen tot een dotterhooilandtype dat kenmerkend is voor deze bijzondere standplaats (de associatie van gewone engelwortel en moeraszegge). Dat is een hooilandtype dat - net als de dotterhooilanden in de gavers en de polders - licht afwijkt van het klassieke type. Op vlakke plaatsen in het Heuvelland kan men ook wel het "gewone" dotterhooiland aantreffen. Dit dotterhooiland kan enkel ontstaan indien de uittredende kwel voldoende rijk is aan mineralen en niet zuur is van karakter.

5. Teloorgang van waterlopenstelsels in waterrijke gebieden

5.1. Andere economische functies krijgen voorrang op landbouw

Al vanaf de 17de eeuw werd de waterloop steeds belangrijker als transport- en communicatieweg. Waterlopen werden gekanaliseerd (= rechtgetrokken), ingedijkt en van sluizen voorzien. Zie bv. het artikel over de Ieperlee, elders in dit boek.

Zo kwam op heel wat plaatsen het peil van de waterloop boven de waterstand van de vallei te liggen en verloor de waterloop de binding met de vallei. De sedimentaanvoer komt nu vooral vanuit de zijbeken. Dit heeft in valleien met komgronden en oeverwallen als gevolg dat de komgronden dichtslibben en de valleibodem vlakker wordt. De waterafvoer in de winter wordt door het hoge peil van het scheepvaartkanaal sterk bemoeilijkt. In het slechtste geval "verdrinken" de eens zo productieve hooilanden. Hun belang voor de landbouw vermindert sterk.

De rivier is rechtgetrokken en loopt tussen dijken. De hooilanden verzuipen in de winter. Tekening Gaea Rysselaere.

Afgesneden Scheldearm (zogenaamde "coupure") in de West-Vlaamse Scheldemeersen bij Waarmaarde. Bemerkt dat voormalige hooilandpercelen in belangrijke mate zijn omgezet naar akkerland (zie verder). De fijnmazige parcelering en de laantjes zijn grotendeels verdwenen. Parallel aan het rechte deel van de coupure zien we nog een oude leigracht liggen. De komgrond die hierdoor werd afgewaterd is stroomopwaarts (links buiten beeld) gelegen (zie fig. 3). Foto Olivier Dochy.

5.2. Bemesting

Natte hooilanden raakten in onbruik kort nadat kunstmest op ruime schaal en tegen een gunstige prijs op de markt kwam. Vee werd vanaf dan steeds meer voor hetzij melk hetzij vlees gehouden. Vlees en zuivel waren niet langer "bijproducten" van de mestproductie. De "dubbeldoelkoe" verdween.

Door de bemesting hoefden hooilanden niet langer (peri-odiek) nat te worden gehouden zodat het onderhoud van

het waterlopenstelsel verwaarloosd werd. Dit zorgde er voor dat in het voorjaar deze gronden moeilijker ontwaterden en natter werden. Dat werd een handicap voor het beheer, zeker wanneer moderne landbouwmachines op de proppen kwamen. De term 'waterziek' was geboren...

Men paste de inrichting van het landschap aan om het jaar rond een veel lager (grond)waterpeil te kunnen handhaven. Dit vergde vaak drastische ingrepen. Technische hulpmiddelen (pompen) werden in deze periode relatief goedkoop en op grote schaal ingezet. Voormalige hooilandcomplexen werden indien mogelijk omgezet in akker. Omdat (bemeste) hooilanden op hun beurt niet langer aan de nattere gronden gebonden waren, verschenen ze plots ook in de voormalige akkergebieden. Ook de eeuwenoude perceleringspatronen en andere karakteristieke landschapselementen verloren relatief plots hun functie en begonnen te verdwijnen.

Men haalt nu absolute recordopbrengsten op hooilanden (eigenlijk akkers). Omdat de milieukarakteristieken nog verder zijn verengd ten opzichte van de oorspronkelijke hooilanden, bestaan deze "graslanden" nog slechts uit één – maximaal nuttige – soort. Deze soort wordt enkel aangevuld met akkeronkruiden. De opbrengst loopt op tot vijftien ton droge stof per hectare. Dit is twee tot driemaal meer dan een goed glanshaverhooiland of dotterhooiland.

In gebieden met veel kwel werden de graslanden door gebrekkig onderhoud van het waterlopenstelsel vaak te nat voor intensief landbouwgebruik. Daar werden de valleien verlaten, waarna ze – al dan niet spontaan – verbosten. Op plaatsen zonder kwel sloot men door gebrekkig slootonderhoud opnieuw meer aan bij de natuurlijke peilfluctuatie. Het gebied werd opnieuw te nat in de winter en te droog in de zomer.

In de gavers ontstonden bij het wegvallen van een samenhangend optimaal waterbeheer, op bepaalde plaatsen al vroeg schrale graslanden, soms zelfs blauwgraslanden (zoals in de Moervaartdepressie). Bij de latere beschikbaarheid van meststoffen werden ook deze gebieden drooggelegd. Waar men de grachten niet meer onderhield, gingen de gavers opnieuw meer aansluiten bij de spontaan in ons klimaat te verwachten vochtcondities. Ze overstroomden langdurig in de winter en kenden grondwaterstanden tot twee meter onder het maaiveld in de zomer. Het aanwezige veen teerde versneld op. Omdat het vaak om een beperkte oppervlakte ging in een overwegend permanent droger landschap, zijn heel wat gavers uitgestoten uit de rendabele landbouw.

Specifiek voor de polders is ook een veralgemeend gebruik van dicotylendoders van belang. Dit zijn selectieve pesticiden, die behalve de grassen bijna geen enkele

plantensoort in leven laten. Daardoor zijn ook deze graslanden momenteel bijzonder soortenarm en banaal.

De globale verdroging in de polders bracht plaatselijk verzilting teweeg. Elders werd de verzilting net beter bestreden. Daarnaast werden zware tractoren beschikbaar die ook de zwaarste polderklei kunnen doorploegen. Zo kan tegenwoordig bijna elk perceel worden omgevormd tot akker.

6. Herstel

Slechts zeer plaatselijk is men binnen – veelal recent opgerichte – natuureservaten opnieuw gestart met een hooilandbeheer zonder bemesting en herbicidegebruik. Ervaringen van elders leren dat minimaal dertig jaar volgehouden beheer noodzakelijk is, om een bemest en verdroogd grasland opnieuw tot halfnatuurlijk hooiland te herstellen.

In bepaalde gevallen wordt zelfs gewerkt aan het herstel van actief bevoeid hooiland. Dit is ondermeer het geval in de Assebroekse Meersen (gaversysteem) en de IJzervallei (valleitype 2a) waar het Agentschap voor Natuur en Bos het voortouw neemt (zie elders in dit boek). In de Assebroekse Meersen wil het agentschap tientallen km grachten en laantjes hergraven, terwijl daarnaast een beek zal worden omgeleid naar de gaver. Met speciale aandacht voor de eeuwenoude principes wordt dit mooie landschap grondig onder handen genomen, om opnieuw te functioneren zoals het bedoeld is. Vergelijk het met een voormalige molenruïne waar men nu terug gaat malen.

Specifiek voor kwelgevoed hooiland op hellingen kan worden vermeld dat herstel relatief voorspoedig verloopt. Binnen enkele decennia kan men – mits stopzetten van de bemesting (en te drastische drainage) – meestal opnieuw een fraai dotterhooiland bekomen.

Wim Slabbaert en Floris Verhaeghe
Agentschap voor Natuur en Bos
Zandstraat 255
8200 Sint-Andries-Brugge
wim.slabbaert@lne.vlaanderen.be
floris.verhaeghe@lne.vlaanderen.be

Dries Tys
Vrije Universiteit Brussel
Pleinlaan 2 Gebouw C, L&W,
1050 Bussel
dtys@vub.ac.be

Betere waterkwaliteit dankzij Aquafin

Moeder natuur heeft ervoor gezorgd dat onze waterlopen zelfreinigend zijn. In het water zitten namelijk miljarden bacteriën die de stikstof en de fosfor op een biologische manier afbreken. Doch deze zuiveringscapaciteit kent zijn grenzen. Door de industrialisering en de lozing van huishoudelijk afvalwater veranderden onze idyllische waterlopen stilaan in open riolen.

Toen de Europese Unie in 1991 haar lidstaten verplichtte om tegen 2005 het afvalwater van alle agglomeraties groter dan 2.000 inwoners te zuiveren, werd er in Vlaanderen aan de alarmbel getrokken. Op dat moment werd amper 30% van al het huishoudelijk afvalwater gezuiverd. Om de Europese richtlijn te halen moest er dringend een inhaalbeweging komen. Die kwam er ook, dankzij de oprichting van Aquafin.

Aquafin NV werd opgericht met als doel in een versneld tempo werk te maken van de waterzuivering in Vlaanderen. Het Vlaamse Gewest vertrouwdde Aquafin een uitgebreid takenpakket toe: ontwerpen, bouwen, financieren en exploiteren van de nieuwe infrastructuur voor rioolwaterzuivering en optimaliseren van de overgenomen RWZI's en leidingen, met uitzondering van de gemeentelijke rioelingen.

Staalname op rioolwaterzuiveringsinstallatie Deurne.
Foto Jan Locus.

Ondertussen is Aquafin er in geslaagd het bovengemeen-
telijk waterzuiveringsnetwerk verder uit te bouwen tot 220
zuiveringsinstallaties en 956 pompstations. Aquafin heeft
ook 3.000 km leidingen aangelegd die het afvalwater
moeten verzamelen en transporteren naar de installaties.

Baai Heist.
Foto Misjel Decler.

En deze inspanningen lonen: de zuiveringsgraad in Vlaanderen is ondertussen gestegen naar 65%, wat meer dan het dubbele is sinds de oprichting van Aquafin. Dit vertaalt zich uiteraard ook naar de waterkwaliteit. Die is de laatste jaren opmerkelijk verbeterd. Zo wordt er terug een grote verscheidenheid aan vis gevonden op de Dender, waar tot voor kort enkel nog de vervuilingresistente driedoornige stekelbaars kon overleven. Maar ook de Zenne, de Schelde, de Voer, de Mark en nog vele andere waterlopen hebben baat bij de inspanningen die Aquafin levert om onze waterlopen te herstellen in hun natuurlijke oude glorie.

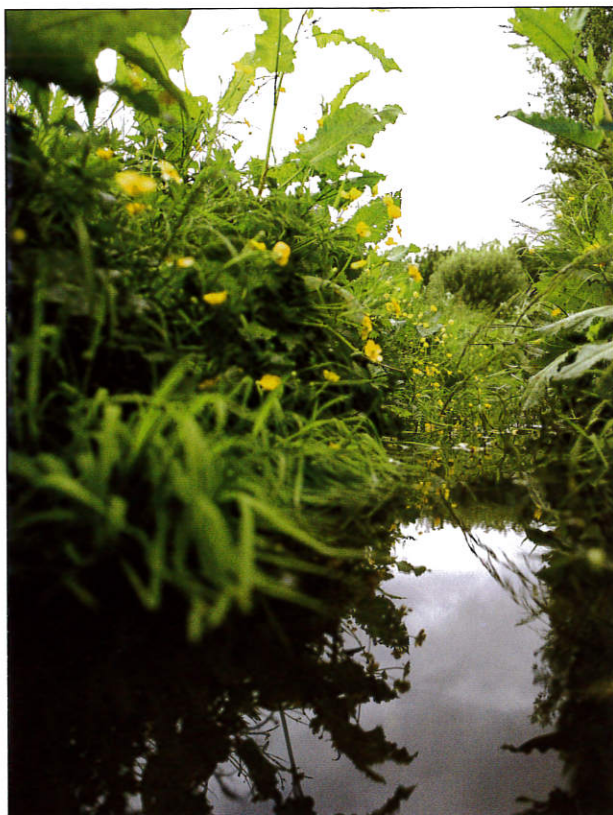
werken aan zuiver water **Aquafin**

Zuivere beken, lekker drinkwater

De Vlaamse Maatschappij voor Watervoorziening (VMW) is het belangrijkste drinkwaterbedrijf in Vlaanderen. Wij staan in voor de watervoorziening in 170 Vlaamse gemeenten, goed voor 2,6 miljoen klanten en honderden bedrijven. Wij zijn ook een partner in de uitbouw van het gemeentelijk rioleringsnet.

Opgericht in 1913, en als zelfstandig Vlaams bedrijf actief sedert 1983, kunnen wij steunen op jarenlange ervaring in waterbehandeling.

De grondwatervoorraden, onze eerste bron voor de productie van kwaliteitsvol drinkwater, zijn niet onuitputtelijk. Oppervlaktewater is daarom in steeds grotere mate een belangrijk alternatief. In grote spaarbekkens, zoals in Kluizen (Evergem) en Woumen (Diksmuide) vangen wij in de wintermaanden het water op van de omliggende beken en riviertjes. Voor Kluizen bijvoorbeeld bedraagt de oppervlakte van het captatiegebied meer dan 25.000 ha.

Het stroomgebied van de Poekebeek is een belangrijke bevoorradingsbron voor de spaarbekkens van Kluizen.

Oppervlaktewater is echter veel vatbaarder voor verontreiniging. Daarom waken wij dag en nacht over de kwaliteit van de beken en stromen die instaan voor de bevoorrading van de spaarbekkens. We helpen mee met de sanering van het stroomgebied, ondersteunen initiatieven die de waterkwaliteit op peil helpen houden, en grijpen in als dat nodig is. We helpen gemeenten ook bij de realisatie van rioleringswerken, en zorgen er zo voor dat het afvalwater niet in de beek belandt.

De spaarbekkens van Kluizen: 11 miljoen kubieke meter oppervlaktewater als grondstof voor lekker en gezond drinkwater.

Zo garanderen we dat onze grondstof voor de drinkwaterproductie van goede basiskwaliteit is. Want zuivere beken, da's de beste garantie voor lekker drinkwater!

Ons Heem

COLOFON

Ons Heem, tijdschrift over lokaal erfgoed in Vlaanderen is een uitgave van Heemkunde Vlaanderen vzw
Huis De Zalm
Zoutwerf 5
2800 Mechelen

 015/20 51 74

 015/20 54 23

 info@heemkunde-vlaanderen.be

 www.heemkunde-vlaanderen.be

Dit themanummer is tot stand gekomen in samenwerking met Bond Beter Leefmilieu in het kader van het project "Mijn Waterweg. Verleden, heden en toekomst van een waterloop in de buurt".

Met de steun van de Vlaamse Overheid.

Eindredactie:

Eva Van Hoye

Coördinator Heemkunde Vlaanderen

 eva.vanhoye@heemkunde-vlaanderen.be

Sarah Vandebroucke

Yanti Ehrentraut

Jonathan Brutin

Bond Beter Leefmilieu

 info@bondbeterleefmilieu.be

Verantwoordelijke uitgever:

Fons Dierickx

Grote Baan 193

9310 Herdersem

Lay-out: Admundo, Zutendaal

Abonnementsvoorwaarden: 20,00 euro voor één jaargang (4 nummers) door overschrijving van het exacte bedrag op rekeningnummer 068-2218590-33 met de vermelding: abonnement *Ons Heem* 2007.

1

2

3

4

FOTO'S OMSLAG

1. Campagnebeeld "Mijn Waterweg". Foto Stefan Vanthuyne.
2. Gecontroleerd overstromingsgebied op de Holbeek te Etikhove.
Foto Marc Vuylsteke.
3. Ursulinensluizen. Foto Eddy Macquoy.
4. De Grote Laak te Blaardonk. Foto Vic Van Dyck.

ONS HEEM

Tijdschrift over lokaal erfgoed in Vlaanderen
driemaandelijks tijdschrift

ISSN 1370-6489